

302.939

MÚZEUMI

EZERKILENC SZÁZHATVANHAT 3-4. SZÁM

2

KÖZLEMÉNYEK

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

EZERKILENC SZÁZHATVANHAT 3-4. SZÁM

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A M U Z E U M I T E R Ü L E T T Á J É K O Z T A T Ó J A

Kiadja:

a Művelődésügyi Minisztérium Muzeumi Főosztálya által megbízott
M u z e u m i K a b i n e t

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Gerelyes Ede, Korek József (felelős szerkesztő), Kovács István, Lakatos
László, Major Gyula, Radocsay Dénes, Szolnoky Lajos, Vizy Ottó

Felelős kiadó: Vizy Ottó
Készült a Muzeumok Rotaüzemében,
12 iv terjedelemben, 400 példányban
Felelős vezető: Dr. Dajbukát Gergely

T A R T A L O M:

K o v á c s I s t v á n: A műtárgyállomány helyzetéről . . .	95
Magángyűjtemények védelme	103
K i s s Á k o s: Magánosoknál lévő iparművészeti muzeális emlékek helyzete a muzeumi törvény végrehajtási utasítása nyomán	103
K i s d é g i n é, K i r i m i I r é n: Képzőművészeti tárgyak, gyűjtemények védelme	105
H u s z á r L a j o s: Éremgyűjtemények	107
É r i I s t v á n: Vidéki muzeumaink külföldi cserekapcsolatai	109
B á l i n t A l a j o s: Orosháza története és néprajza (Vitaülés Orosházán)	138
S c h l a g e r K á r o l y n é: Kémiai fémtisztítási módszer ellenőrzése	141
B r e n d e l G u s z t á v n é: Ujabb eljárás a vizes ásatási fa konzerválására	148
V e r ő G á b o r: A legujabbkori munkásmozgalmi muzeológia néhány sajátossága a moszkvai és leningrádi muzeumokban	155
B a l a s s a I v á n: A lengyel muzeumok néprajzi gyűjteményeinek néhány tanulsága	168
G e o r g e s E l g o z y: Muzeumok és emberek	173
M é s z á r o s G y u l a: Wosinsky Mór és a szekszárdi muzeum	179

A MŰTÁRGYÁLLOMÁNY HELYZETÉRŐL⁺

A hazai műtárgyállomány kérdései az elmúlt években többször szerepeltek a különböző értekezletek napirendjén. A téma gyakori felvetése indokolt, mivel a szakterület gondjaira bizott értékek biztonságos megőrzése és állagvédelme nagy felelősséget ró valamennyi intézményünkre és mert intézményeink e feladatokat csak úgy végezhetik el jól, ha a felettes szervek folyamatosan biztosítják azokat a feltételeket, amelyek a megjelölt célok eléréséhez szükségesek.

+ + +

A második világháború kárainak helyreállítása, majd az elemi szakmai élet megindulása után a 13/1949 sz. tvr. megjelenésével - a muzeumok államosításával - kezdődött el a korszerű muzeumi munka alapjainak lerakása. A kulturpolitikai célkitűzések a muzeumok tudományos és ismeretterjesztő tevékenységének erős ütemű fejlesztését irták elő, ennek végrehajtása azonban alapfeltételként követelte a gyűjtemények teljes muzeumi rendjének megteremtését, a tárgyak alkalmassátételét a kutatómunkához és a kiállítási tevékenységhez. Az első felmérésekből kiderült, hogy nemcsak a háború okozta károk hatásával kell számolnunk a rendcsinálás során, hanem a háború előtti évtizedek mulasztásainak súlyos következményeivel is, sőt, merőben újszerű feladatok tervezése is esedékes. Gondoskodni kellett ugyanis a muzeális emlék fogalomkörébe tartozó, de nem a muzeumok őrizetében lévő tárgyak védelméről is, tekintve, hogy - az új muzeumi törvény szelleme értelmében - a tulajdonos vagy kezelő személyétől függetlenül ezeket is az ország muzeális fondjához tartozónak kellett - és kell ma is - tekintenünk.

+ + +

A szakterület másfélévtizedes erőfeszítéseinek nyomán jelentős eredményeket könyvelhetünk el a nyilvántartás, a raktározás és az állagvédelem, általában: a korszerű muzeológiai és műtárgyvédelmi elvek, eljárások kidolgozása és érvényesítése terén. Néhány - objektív nehézséggel még küzdő - muzeumtól és egyik-másik muzeumi szakág speciális nehézségeitől eltekintve, jelenlegi gondjaink döntően már nem a sok évtizedes lemaradás és a háborús károk okozta problémák megoldásával, hanem az utóbbi két-három év alatt tömegesen begyűlt tárgyak sorsának rendezésével kapcsolatosak.

A nyilvántartási munkára az jellemző, hogy míg csak néhány évvel ezelőtt is a leltározatlan tárgyak mennyisége meghaladta a háromévi összegyárapodás

⁺ Részletek a muzeumok Igazgatói Tanácsa, 1966. június hó 21-22-i szekszárdi ülésén elhangzott vitaindító előadásból. Elmondta: Kovács István.

tényszámát, 1964 év végén a vidéki muzeumoknál mutatkozó leltározatlanság már csak kevéssel több az egy évi gyarapodásnál, a budapesti muzeumoknál pedig oszlopán fele az egy évi gyarapodás mennyiségének. 1965 év végére országos muzeumaink elérték a gyarapodással párhuzamos feldolgozási folyamatoságot, lényegében tehát a leltározás naprakészségét. Tovább javult a vidéki nyilvántartási helyzet is, és teljes befejezéséhez közeledik, országos viszonylatban, a műtárgy revízió.

+ + +

Jelentősek az eredmények a restaurálás-konzerválás terén. A Központi Muzeológiai Technológiai Csoport létrehívásával megteremtődtek a tudományos alapon nyugvó műtárgyvédés előfeltételei. Elősegítette a fejlődést az az intézkedés is, amely az új restaurátorok felvételét az érettségihez köti. Részben kialakultak, részben kialakulóban vannak a megyei központi restaurátor műhelyek. A restaurátori létszám számottevő emelkedése, valamint az általános restaurátorok számára rendezett alap- és továbbképző tanfolyamok, kedvező helyzetet teremtettek a további gyors fejlődésre.

+ + +

A jó eredmények ellenére a restaurálásnál-konzerválásnál - az országos helyzetet tekintve - komoly kapacitásbeli problémák mutatkoznak. Az évenkénti restaurátori teljesítés - még az utóbbi évek kedvezőbben alakult viszonyai között is - erősen alatta marad az adott évi gyarapodás mennyiségének. Aránytalanul magas a teljes gyűjtemény anyagból az egy restaurátorra eső tárgyak száma. Ez vidéki viszonylatban egyes esetekben eléri a 80.000 db-ot is. Ez a körülmény is indokolja, hogy a tárgyak szükséges ujrakezelésének időpontját a legkorszerűbb eljárások bevezetésével igyekezzünk eltolni.

De van olyan gyűjteményanyag is, melynek állagvédelme ugyyszólván még teljesen megoldatlan. Ilyen pl. a többszázézes nagyságrendű textilanyag, az országos Műemléki Felügyelőség ásatásaiból származó régészeti anyag, a vidéki képzőművészeti gyűjtemények anyaga, a muzeális könyvtári és papíryanag. Nem történt lényeges előrelépés a faanyag muzeális tárgyak biológiai kártevők elleni védelme terén sem.

Különös figyelmet érdemel a művészeti gyűjtemények helyzete. Muzeumaink - a Keresztény Múzeum anyaga nélkül - összesen 187.855 db képzőművészeti tárgyat őriznek. A képzőművészeti restaurátorok száma 19, valamennyi Budapesten dolgozik. E szerint országosan egy restaurátorra 9887 db tárgy jutna, ha a fővárosi restaurátorok képesek lennének a vidéki gyűjtemények anyagának kezelésére is. Valójában azonban a látszólag kedvező helyzetben lévő fővárosi muzeumok sem tudják feladataikat megnyugtatóan ellátni. A képzőművészeti anyag állagvédelmének súlyosságát érzékelteti, hogy a 19 restaurátor 1965 évi teljesítése együttesen 953 db tárgy restaurálása és 2900 db tárgy konzerválása volt, s így az évi együttes teljesítés sem érte el az országosan egy főre eső műtárgyak számának a felét sem.

+ + +

A Muzeyumi Főosztály éppen az elmúlt napokban tárta fel a Minisztérium illetékes főosztályvezetőinek értekezlete előtt a muzeumi állagvédelem helyzetét, ismertetve a fejlesztésre vonatkozó elgondolásokat is. Az értekezlet - amely a levéltárak és a könyvtárak hasonló gondjaival együtt tárgyalta a témát - helyesnek ítélte az állagvédelmi helyzet javítására irányuló eddigi intézkedéseinket (a Központi Muzeológiai Technológiai Csoport létrehozását, a Csoport kutató tevékenységének irányát, a tanfolyamok megrendezését, a megyei központi műhelyek kiépítését, stb.) és egyetértett a még fennálló problémák megoldására vonatkozó javaslatainkkal is, amelyek a személyi fejlesztésre, a Csoport megerősítésére és a megyei restaurátor központok megerősítésére épülnek. A határozat alapján alkalmunk lesz arra, hogy a kérdést rövid időn belül magasabb szinten is felvessük.

+ + +

A főosztályvezetői értekezlet elé kerül a közelebbi jövőben külön témaként a muzeumok egyre égetőbb raktár-problémája is. Az ugyyszólván valamennyi muzeumnál tapasztalható egyre súlyosabb raktárhiány megszüntetése annál is inkább halaszthatatlan, mivel újabb jelentős gyűjtemény csoportok is vannak kelektezőben, s ezek elhelyezése külön raktárhelyiségeket s azokhoz kapcsolódó munkahelyiségeket is igényel. Ilyen pl. a rohamosan gyarapodó legújabbkori történeti anyag, s a vidéken is kibontakozóban lévő ipartörténeti gyűjtemények anyaga.

Az ipartörténeti gyűjtés ügyét egyébként jelentősen segítette a Műszaki Muzeum központi raktárának a közelmúltban történt megépítése. Ez az épület hosszú ideig alkalmas lesz a majdani Országos Műszaki Muzeum szak-anyagának befogadására. A Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport azonban az Országos Műszaki Muzeum kiépítésére irányuló központi feladata mellett jelenlegi létszámával nem képes a mentésnek is nevezhető országos felderítő-, védő- és gyűjtő-tevékenység ellátására, illetőleg megszervezésére. Előbb-utóbb - a Szovjetunió példája nyomán - meg kell valósítanunk azt, hogy a muzeális értékű gépek, berendezések, prototypusok, mintapéldányok, általában az ipartörténeti és a műszaki fejlődést dokumentáló kiállítási tárgyak muzeumi kiválasztás alapján térítésmentesen kerüljenek a muzeumokba. Ennek megvalósításáig is kívánatos, hogy a műszaki muzeumok erőfeszítései mellett a vidék muzeumai is törekedjenek begyűjteni, de talán még inkább a helyi ipari üzemekkel összegyűjtetni és megóvatni gyűjtőterületük ipartörténeti emlékeit.

+ + +

A műtárgyállomány országos helyzetének tárgyalásakor nem lehet figyelmen kívül hagyni az elmúlt időszakban tömegesen jelentkező, sok esetben károsnak minősülő, muzeumalapítási szándékkal folyó, de a muzeumoktól független tárgyi gyűjtési tevékenységet. A társadalmi gyűjtési tevékenység megállapíthatóan napjainkban sem enyhül, de - feltehetően a téma gyakori felvetése és a sokirányú tájékoztatás hatására, s mindenekelett a muzeumok közbelépése és irányító mun-

kája következtében - ma már általában helyesebb irányba tolódik. Ugy látszik tudatosodott, hogy a helyi gyűjtemények tömeges szaporítása nem segíti elő a műtárgyvédelem ügyét.

Mivel az öntevékeny társadalmi gyűjtések teljes leállítására nem szükségszerű, helyesnek ítéljük azokat a muzeumi törekvéseket, amelyek a helyi muzeum alapítására irányuló társadalmi kezdeményezéseket, az adott lehetőségek keretében, s a helyi sajátosságok figyelembevételével egy-egy emlékkiállítás, állandó jellegű helytörténeti kiállítás, vagy skanzenszerű objektumok enteriőr-jellegű berendezésével vezetik le. Bizonyíték s jó példa erre a Győr-megyei muzeumi szervezet által legutóbb választott megoldás a hosszú évek óta problematikus helyzetű dőri falugyűjtemény sorsának rendezésére. A szervezet írásos megállapodást kötött a községi tanáccsal, amelynek értelmében a teljes falumuzeumanyagot beolvasztja a megyei muzeum gyűjteményébe, de abból - szükség szerinti kiegészítésekkel - a győri muzeum kihelyezett bemutatójaként állandó jellegű kiállítást rendez a tanács által biztosított épületben. Minden valószínűség szerint más megyei szervezetek is tudnak hasonló jó példákkal szolgálni. Az ilyen megoldások végső-soron a helyi muzeum iránti vágy kielégítéséhez, egyúttal azonban a kellő hozzáértés nélkül végzett tömeges gyűjtések visszafejlesztéséhez is vezetnek.

+ + +

A nem állami tulajdonban lévő, de muzeumokban őrzött műtárgyak kezelésével kapcsolatosan is szólnunk kell néhány problémáról, elsősorban hibákról, amelyek, ha nem is általánosak, de sokhelyütt tapasztalhatók.

Ismeretes, hogy az elmúlt évben megjelentettük, s valamennyi muzeumhoz eljuttattuk a muzeumok ügyrendi szabályzatát. Az ügyrend mindazokat a fontos rendelkezéseket tartalmazza, amelyek a tárgyi-anyag kezelésének ismeretéhez szükségesek. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy az ügyrendben foglalt rendelkezések hatása egy év után sem jelentkezik kellő mértékben a gyakorlati munkában. Mulasztásnak kell minősítenünk, hogy sok muzeumban a munkatársak egyáltalán nem ismerik az ügyrend előírásait. Ezen az állapoton természetesen sürgősen változtatni kell.

A gyakorlati munkában észlelt hiányosságok közül itt csak a törzsgyűjteményi anyaghoz nem tartozó tárgyak kezelése körül mutatkozó problémákat kívánjuk megemlíteni.

Teljes jogbizonytalanság tapasztalható pl a letéti anyag nagyrészt kitévő un. régi letéteknél: a letéti szerződések a muzeumoknál sok esetben nem találhatóak meg, a tárgyakat visszaigénylő tulajdonosok viszont tudnak felmutatni letéti szerződést.

Sok esetben a muzeumok még ma is letétként kezelnek olyan anyagot, amely még 1954. máj. 12-e előtt került az intézménybe ismeretlen tulajdonostól, tehát ez az anyag az 1954. évi 13. sz. tvr. 9. §. (1) bekezdése alapján állami tulaj-

donná vált, s amelyet már annak idején fel kellett volna venni a törzsleltárba. De ezzel ellentétes jelenség is mutatkozik: néhány évvel ezelőtt átvett nem állami tulajdonu anyagot is törzsleltárba vettek egyes muzeumok a „mindent be kell leltározni” elv alapján, s ez az eljárás ugyancsak számos bonyodalmat okoz a visszaigénylés és az állami tulajdont tartalmazó törzsleltárkönyvből való törlés engedélyezési eljárása során.

A bizonytalanságok következtében többször előfordult már, hogy jelentkezősekor a letéteményező igényét a muzeum nem tudta teljesíteni, tehát kártérítést kellett fizetni. A jövőben a Főosztály kénytelen lesz nagyobb szigorral eljárni az ilyen esetekben. Amennyiben a muzeumok bírói ítélet vagy más határozat következtében kártalanítást kényszerülnek fizetni, és ez hanyagság következményének bizonyul, az igazgató és az érintett dolgozó személyi felelősségét minden esetben fel kell vetnünk.

+ + +

A nem muzeumi tulajdonban lévő muzeális emlékek védelméről és nyilvántartásának módjáról is - mint ismeretes - az 1963 évi 9. sz. tvr., az ennek végrehajtásáról szóló 2/1965 MM. sz. rendelet, valamint a Muzeumok Ügyrendi Szabályzata intézkedik. E rendelkezések szerint a muzeális tárgyak számbavételével és védetté nyilvánításának előkészítésével, valamint a védett tárgyak nyilvántartásával és felügyeletével kapcsolatos igazgatási feladatokat a tárgy jellege szerint illetékes országos muzeumok, országos gyűjtőkörű egyéb muzeumok és intézmények látják el.

Tekintve, hogy a tárgyak, illetőleg gyűjtemények védsével és nyilvántartásával kapcsolatos tevékenység már a 13/1949. sz. tvr. megjelenését követően elkezdődött, muzeumaink ma már igen jelentős mennyiségű anyagot tartanak nyilván és végzik ennek folyamatos ellenőrzését is. A feladat döntően az országos muzeumokra, köztük is elsősorban a három nagy művészeti muzeumunkra koncentrálódik.

Fokozza ezeknek az intézményeknek a gondjait, hogy a védések, ellenőrzések és az ezekkel kapcsolatos adminisztratív munkán kívül rendszeresen részt kell venniük a hivatalos műtárgybírálatokon, a kiviteli bizottságok munkájában, a bizományi áruház vállalat fiókjainak hetenkénti ellenőrzéseiben, az aukciók anyagának szemléiben, ARTEX-szemléken, a követségi kiviteli szemléken, de jelentős szerepük van a vidéki muzeumok műtárgy-vásárlásainak lebonyolításában is. E muzeumok nyilvántartási osztályai aránylag kis apparátussal végzik ezt a nagy szakértelmet kívánó felelősségteljes munkát. Feladataikat ma már általában az új muzeumi törvény és ügyrendi szabályzat szellemében oldják meg. A védett műtárgy-állomány nyilvántartása, kezelése azonban még mindig nem egyöntetű, s itt-ott észrevételt kívánó jelenségek is mutatkoznak.

A muzeumi törvény következetesen és egyértelműen a „védett muzeális tárgy” és a „védett muzeális magángyűjtemény” kifejezést használja. Ennek ellenére or-

számos muzeumaink többsége „nemzeti érdekű védett” és egyszerűen „védett” gyűjtemények megjelölés szerint kategorizálják a védett muzeális anyagot. A megkülönböztetésnek semmiféle jogi alapja nincs és így zavarkeltő. A védelem akár tárgy, akár gyűjtemény esetében a kiemelkedő muzeális érték hivatalos elismerése önmagában is, a védett anyag megóvása és megőrzése tehát országos műtárgyvédelmi - ha úgy tetszik - nemzeti érdekű feladat. Kívánatos, hogy a Főigazgató Elvtársak felkérjék a védett anyagok kezelését végző munkatársakat a rendelkezések alaposabb tanulmányozására s annak szempontjai szerint minősítsék az intézményük által nyilvántartott gyűjteményeket.

A védettségi eljárás megindítása - néhány kivételtől eltekintve - a tvr. rendelkezéseiből következően feltételezi, hogy a tulajdonosok gyűjteményeiket bejelentik. Ezzel kapcsolatosan figyelmet érdemlő megállapításokat tehetünk. Szembetűnő, hogy az eljárás másfélévtizedes múltja ellenére a védett tárgyak, illetőleg a gyűjtemény-tulajdonosok többsége a főváros lakósaiból kerül ki, holott a magángyűjtők anyagából a vidéki muzeumokban rendezett esetenkénti kiállítások azt bizonyítják, hogy vidéken is igen sok muzeális értékkel lehet számolnunk. Ez a helyzet a megyei muzeumi szervezetek előtt álló komoly feladatra világít rá elsősorban, de felveti a határozottabb eljárás szükségességét a bejelentést elmulasztó magángyűjtőkkel szemben is.

A lakbérpótlék-mentességről szóló rendelet megjelenése óta tömegesen érkeznek műtárgy bejelentések a kedvezmény elérése reményében. A lakbérpótlék kérdésére a következőkben még kitérünk, de már itt utalnunk kell arra, hogy míg muzeumaink általában minden további nélkül - gyakran indokolatlanul is - javasolták a mentesség megadását, egyetlen esetben sem éltek azzal a törvényadta lehetőséggel, hogy a bejelentési kötelezettséget nem jóhiszeműen elmulasztókkal szemben eljárást kezdeményezzenek.

Problémaként jelentkezik, hogy a már védett gyűjtemények nyilvántartásában az adatok sok esetben hiányosak. Előfordul, hogy egy-egy nagyobb gyűjtemény valamennyi darabjáról hosszú évekig nem készül el a nyilvántartás. Nem általános, de gyakran mutatkozó s később hosszadalmas jogi eljárást eredményező hiba, hogy a védendő (védett) tárgyra vonatkozó adatok felvételekor a muzeumok nem győződnek meg a tényleges tulajdonos személyéről, hanem csak a bejelentő nevét és címét tüntetik fel. Nem minden esetben megalapozott a védett műtárgy minőségi értékelése sem. Előfordul, hogy a muzeálisnak ítélt anyag védelem után viszonylag rövid időn belüli feloldását javasolja a muzeum, különböző indokok alapján.

Gondosabb eljárást kell kérnünk a muzeumoktól a kiállítási, vagy más célra átvett védett tárgyak adminisztrálása, kellő időben történő visszaszolgáltatása tekintetében is. Nem tesz jót ugyanis a muzeum hírének és a gyűjtőkkel való kapcsolatának, ha a kölcsönvett tárgyakat a megállapodástól eltérően csak évek múlva, a tulajdonos többszöri sürgetésére, és nem egyszer csak a Muzeumi Főosztály közbenjárására adja vissza. Ez a pontatlanság egyébként jogszabályba is ütközik.

A muzeális értékek védelme érdekében nagyobb gondot kell fordítanunk a jogi személyek őrizetében lévő védett (vagy még nem védett) muzeális tárgyakra. Tapasztalataink szerint mind a jogi személyek, mind a magánkézben lévő muzeális tárgyak tulnyomó többségéről kizárólag a tulajdonos bejelentése útján szereznek a múzeumok tudomást. A jelenlegi helyzetben általában nem érvényesül a múzeumoknak az ügyrendben előírt felderítő tevékenysége. Országos múzeumaink ma már rendszeresen ellenőrzik a Bizományi Áruház Vállalat üzleteit és végzik a más jellegű szemléket és ellenőrzéseket is, vidéki viszonylatban azonban e munkának még csak a kezdeti kibontakozásáról sem beszélhetünk. A Múzeumi Főosztály a közelmúltban körlevelet adott ki, amelyben a vidéki BAV üzletek ellenőrzésének kérdéseivel foglalkozott. Ennek hatása nem mutatkozik, a megyei szervezetek mindezideig nem válaszoltak a megkeresésre, holott tapasztalataik a további feladatok kimunkálása szempontjából is fontosak volnának.

+ + +

A Főosztály tudatában van annak, hogy a magánkézben lévő műtárgy-anyag védelmével, nyilvántartásával kapcsolatos feladatok ellátása rendkívül komoly terhet ró a múzeumokra. Az országos múzeumokénál lényegesen nehezebb a szakember hiánnyal küzdő vidéki intézmények helyzete. E körülmény nagymértékben adja magyarázatát munkánk fogyatékoságának, de természetesen nem mentesít a feladatok vállalása alól.

+ + +

A védett magángyűjtemények számbavételének és nyilvántartásának tárgyalása kaposán már utaltunk a lakbérpótlék-mentesség kérdésére. Ismeretes, hogy a 3/1960 Korm. sz. utasítás meghatározza, hogy mikor mentesíthető a bérlő a védetté nyilvánított muzeális értéktárgyainak (gyűjteményének) elhelyezésére szolgáló helyiségek után a lakbérpótlék fizetésének kötelezettsége alól. A rendelkezés szerint a mentesség csak olyan helyiségek után állapítható meg, amelyek a magángyűjtemény elhelyezésére feltétlenül szükségesek, s emiatt lakás céljára csak korlátozottan használhatók. A tárgyak védetté nyilvánítása, a védett tárgyak esetleg magas száma tehát önmagában még nem vonja maga után a mentesítést.

+ + +

A lakbérpótlékról szóló rendelet 1960-tól van érvényben. Az azóta eltelt néhány esztendő a bejelentések tömegét eredményezte a lakbérpótlék-mentesség reményében. Az országos múzeumok javaslatára összesen 291 budapesti, és 17 vidéki gyűjtemény esetében adtunk ki lakbérpótlék-mentességre jogosító igazolást a védett magángyűjtemények tulajdonosai részére. Ez viszonylag nem nagy szám, mégis azt kell megállapítanunk, hogy az elmúlt években, de főleg 1961-1964 között meglehetősen liberális volt a kérelmek elbírálása.

A mentesítési lehetőség következtében megszaporodott műtárgy-bejelentések nem csupán indokolatlan igazolások kiadását eredményezték, hanem a műtárgy-vé-

dési eljárások szigorúságának fellazulását is. Szemelőtt tartva azt a körülményt, hogy a bejelentéseket követő helyszíni szemlék során muzeumi szakembereinknek nemcsak a védetté nyilvánítással kapcsolatos felmérést kell elvégezniök, hanem esetleg vállakozniök kell a tulajdonos mentesítési kérelmének elbírálására és javaslattételre is. A kellő tapasztalatok hiányában az első időkben ugyszólván minden esetben pozitíven bírálták el a bejelentő kérését. Nem egy esetben került sor védési javaslattételre, nem annyira a muzeális érték, mint inkább a kérelmező személyi körülményeinek befolyása alatt.

Az elmondottak miatt Főosztályunk a közeljövőben a mentesített gyűjtemények velülvizsgálását tervezi, annál is inkább, mivel a gyűjtemények jelentős részénél lényeges változások (tulajdonos változás, címváltozás, a tárgyak számának csökkenése, növekedése, stb.) következtek be.

+ + +

Szólnunk kell a muzeális tárgyak kivitele kérdéséről is. Alapvető műtárgyvédelmi érdekeink fűződnek ahhoz, hogy muzeális értékű tárgyat az ország területéről kivinni ne engedjünk. Tekintve, hogy a kiviteli tilalom nem kizárólagosan a védett, hanem általában a muzeálisnak ítélt tárgyakra vonatkozik, nagy körültekintéssel kell eljárni a kiviteli bizonylatok kiadásánál. Megítélésünk szerint az országos muzeumoknál folytatott kiviteli szemlézés ilyen vonatkozásban jól segíti az ország műtárgy állományának védelmét. Az e téren adódó muzeumi feladatok csökkentése érdekében a Főosztály egy könnyítéshez járult hozzá: A jövőben a kereskedelmi életben és a magánszemélyek között is szokásos ajándékozás révén kivitelre kerülő magyaros jellegű és szériákban készült (pl. a Népművészeti Boltokban vásárolt) tárgyakat felesleges a muzeumok kiviteli szemléjén bemutatni, ezeket a tárgyakat a vámszervek a jövőben az országos muzeum külön engedélye nélkül is átengedik a határon.

+ + +

Nem lehet elég nyomatékosan hangsúlyozni, hogy a műtárgyvédelem ügyének fejlesztése a jelen helyzetben már csak néhány - igaz nem lényegtelen - kérdésben függ a személyi és anyagi fejlesztéstől, sokkal inkább a mutatkozó hibák kiküszöbölésén, az eljárások szakmai és igazgatási szempontból való tökéletesítésén mulik. Ehhez pedig a muzeumügynek az elmúlt években történt újraszabályozása során kelt rendeletek megadják az alapot. Aligha tévedünk, ha úgy látjuk, hogy a műtárgyvédelem - de az egész muzeológiai tevékenység - előrehaladása ma elsősorban attól várható, hogy szakembereink elmélyülnek a rendelkezések tanulmányozásában és munkájukban határozottan érvényesíteni törekszenek az előírásokat.

MAGÁNGYŰJTEMÉNYEK VÉDELME

Magánosoknál lévő iparművészeti muzeális emlékek helyzete a muzeumi törvény végrehajtási utasítása nyomán

A 2/1965.M.M. sz. rendelet megjelenése óta eltelt másfél esztendő több vonatkozásban is változást jelentett a társadalmunkban még fellelhető iparművészeti emlékek helyzetében.

Előljáróban azzal kezdeném, hogy a rendelet 3.§-ában foglalt műtárgy bejelentési kötelezettségnek iparművészeti műtárgyak vonatkozásában ugyyszólván semmi foganatja sem volt, a bejelentett esetek száma egy tucatot sem ért el. A csekélyszámu bejelentéseket tudomásul véve, közülük a vidéken lévőket is megsemléltük és több esetben védettségi javaslatra is felterjesztettük. Országos nyilvántartásunk azonban így csupán egyetlen nagyobb gyűjteménnyel gyarapodott. A bejelentések között az egyműtárgyas bejelentések mellett néhány gyűjtemény is előfordult, közöttük egy magánkézben lévő és egy egyházi jellegű.

A végrehajtási utasítás felhívása, jóllehet az jogszabály formájában látott napvilágot, társadalmunk felé gyakorlatilag csaknem teljes egészében hatástalan maradt.

A muzeális érdekű iparművészeti tárgyak nagy számára tekintettel a legnagyobb mérvű bejelentést éppen ezen a területen várhattuk volna.

Az Iparművészeti Múzeum 1965 júliusával átszervezett Nyilvántartási Osztálya azonban eleget kívánt tenni azoknak a helyes szándékoknak, amelyek a rendeletet életrehivták, ezért többirányú tevékenységbe kezdett a társadalom birtokában, őrzésében lévő további iparművészeti anyag felderítésére, nyilvántartásba kerülésére.

A már nyilvántartásba került (védett) műtárgyak tulajdonosainál az eddigieknél rendszeresebb ellenőrzési szemléket kezdett tartani; ezek már az eddigiek során is módot nyujtanak arra, hogy egyfelől eddig ismeretlen újabb műtárgyak kerüljenek az eljáró muzeumi kiküldöttek szeme elé, másrészt ezen alkalmakkor a muzeumi nyilvántartásba vétellel szemben megnyilvánuló ellenérzéseket felvilágosító munkával csökkentik.

A társadalomban észlelhető ellenérzés leküzdésének másik hatásos módja a Muzeumi Baráti Kör ilyenirányú propaganda tevékenysége, amely a felvilágosító munkának hálás tere lehet. Az adminisztratív intézkedések kilátásba helyezése helyett célravezetőbbnek látszik azoknak a tudományos érdekeknek a kihangsúlyozása, amelyek a múzeum ügyet a magánkézben lévő műtárgy állomány megismerésére készítetik.

Ilyen körülmények között sem hiányoznak a nehézségek a magánkézben lévő, vagy a muzeumi területen kívüli műtárgy állományok szemmel tartásánál. A társadalom számára ujszerűnek, idegennek tűnik a muzeumok ilyen szerepe; gyakran bizonyos meglepődéssel fogadják e kulturális, népművelési intézményeknek ezalkalmakkor igazgatási feladatkörben megjelenő kiküldötteit. A műgyűjtők szűkebb világán túl a kevesebb, vagy csupán egy-két védett tárggyal bíró tulajdonosok nagyobb része is készséges, olykor azonban idős, beteges, különböző okokból bizalmatlan egyének részéről nehézségek is támadhatnak.

A magánkézben lévő, vagy a társadalom különböző szerveinél nyilvántartott műtárgyak jelentős hányadát a muzeumi kiküldötteknek nem sikerült megtalálni mégpedig olyan mértékben nem, hogy ez a védettségi eljárások bizonyosfoku módosítását is igényli. A magánszemélyek megadott lakásaikból gyakran ismeretlen helyre távoztak, elhalt tulajdonosok védett tárgyai nem találhatók meg többé; ezekben az esetekben visszamenőleg már nem segíthetünk; a jövőre nézve is csupán a személyi adatok bővebb felvételével (a születési idő, hely, anyja neve nyilvántartásával) nyomozhat egyes személyek holléte után az államigazgatás.

Számos más esetben a tulajdonos nem tudja előadni védett tárgyát. Néhány ilyen kirívó alkalommal megindítottuk a muzeumi törvényben előírt szabálysértési eljárást. A közelmúltban az egyik kerületi tanács VB. igazgatási osztálya eljárásának eredményeképpen - talán az első ilyen - határozat született meg, amely a félrevezető nyilatkozataival az Iparművészeti Múzeumnak sok felesleges kiszállásra, nyomozásra okot adó tárgy tulajdonossal szemben 300 Ft. pénzbüntetést állapított meg.

Több más esetben ugyancsak eljárásokat tettünk folyamatba.

Ha a védett tárgyak anyagi értékével, vagy a bennük rejlő kulturális (muzeológiai) érdekekkel az 1963:9.tvr.-ben megállapított szankciók mértékét szembeállítjuk, úgy a kettő között szembetűnő az aránytalanság, s bátran mondhatjuk, kitűnik a jogszabályalkotás elégtelensége is. A büntetőtörvénykönyvben rejlő komolyabb jogi intézkedéseket, így a tárgyrombolásra vonatkozó helyeket csupán társadalmi tulajdon esetén lehet esetleg alkalmazni. Egyes esetekben, így ha a védett tárgynak az ország területéről történő kicsempészése gyanuja látszik fennforogni, esetleg vámbűncselekmény nyomoztatása kockáztatható meg.

Nem kisebb gondot jelentenek a társadalmi, állami szervek őrzésében nyilvántartott műtárgyak, gyűjtemények sem. Országos intézmények, nagy társadalmi tekintéllyel bíró szervezetek a legelemibb módon, sőt a felvilágosítások után is ismételten szegték meg az 1963:9. tvr. idevonatkozó előírásait, hogy közülük az Országos Műemléki Felügyelőség közel 200 butort kitevő műtárgyállományának engedély nélküli, egyes esetekben már kinyomozhatatlan szétszórását, vagy a MTA védett kályháinak rombolását említsük.

Különös helyzetet foglalnak el az egyházi gyűjtemények.

Ezek jelenleg a muzeumokon kívüli hazai műtárgyállomány jelentős részét, tudományos értékükre nézve pedig egyik komoly súlypontját jelentik.

Gondot okoz a kisebb templomokban lévő, vagy egyébként sem megfelelő őrzésű műtárgyak helyzete. A székesfehérvári egyházmegye kitűnő kezdeményezésére ott már évtizedek óta egyházmegyei muzeumba vonták össze azokat a liturgiai tárgyakat, amelyeket az egyes plébániák nélkülözhettek, műbecsük révén viszont fokozott gondosságot igényeltek. A helyes példa nyomán a veszprémi püspökség hasonló egyházi gyűjtemény létrehozását szervezi, de felmerült ilyen műtárgyvédő intézkedések megtétele valamennyi egyházmegye részére is.

Az áramló muzeális tárgyak jelentős áthaladó és megfigyelési helye a BÁV Üzlethálózata, kisebb mértékben az Artex, a Konzumex és az Óra-Ékszerkereskedelmi Vállalat. De sajátos módon még a Monimexnél is észlelhető kismértékű műtárgy forgalom. A BÁV vállalat raktáraiban fellelhető műtárgyak szemlézése jövőbeni teljesebbé tételére a Muzeumi Főosztály tervezetet dolgozott ki, az Óra-Ékszerkereskedelmi Vállalat az ott tapasztalt hiányosságok után remélhetően felhagy a régebbi ezüst-ötvéstárgyak forgalmazásával, a két kiviteli vállalat, az Artex és Konzumex kiszállításra kerülő anyagát muzeumunk rendszeresen szemlézi, ez alkalmakkor a szükséghez képest védelekre is javaslatot tesz.

A muzeumi törvény végrehajtási utasítása nyomán előállott helyzetet összefoglalóan úgy jellemezhetnénk, hogy az abban foglalt szándékok oszupán az iparművészeti muzeumi terület újabb, szétágazó tevékenysége nyomán valósulnak meg folyamatosan; hatásuk a társadalom műtárgyállományára csak e muzeumi erőfeszítések után lesz érezhető.

Kiss Ákos

Képzőművészeti tárgyak, gyűjtemények védelme

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963-ban törvényerejű rendelete jelent meg (9/1963. tvr.), amely a muzeális emlékek védelméről szól.

E rendelkezés előírja, hogy „a történelem, a tudományok, az irodalom, a művészet, valamint a termelésfejlődés kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékeit a tvr.-ben meghatározott módon védelemben kell részesíteni, tudományosan fel kell dolgozni és az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni”.

A Magyar Nemzeti Galéria a beérkezett bejelentések alapján a bejelentett tárgyat a helyszíntre kiszállva megtekinti, s ha a mű kvalitása megüti a mértéket, védetté nyilvánításra tesz előterjesztést a Művelődésügyi Minisztérium Muzeumi Főosztályához.

A Magyar Nemzeti Galéria a védett műtárgy tulajdonosával állandó kapcsolatban áll, e kapcsolat a műgyűjtő és a muzeum között a muzeum baráti körén keresztül még közvetlenebb. A magángyűjtők műtárgyaikat a muzeum által rendezett kiállításokra szívesen kölcsönadják, ismeretterjesztő munkájában a muzeumot ezáltal segítik. Kapcsolatunk a műgyűjtőkkel általában véve jónak mondható. Természetesen olyan gyűjtőkre gondolunk itt, akiknek nemcsak egy-két festmény, szobor vagy grafika van a birtokában, hiszen a több műtárggyal rendelkező magángyűjtők már csaknem muzeumi tagoknak is tekinthetők.

Ma már az árverési aukciókon való tapasztalat azt mutatja, hogy a „védett-ség” jelzése egy-egy műtárgynak a gyűjtők és a nagyközönség körében is egyféle kvalitás fckmérője. Volt azonban idő, amikor a műtárgytulajdonosok féltek a tulajdonukat képező képzőművészeti anyagot bejelenteni, illetve védetté nyilvánítani, ma már - örvendetes dolog - ez csak a legritkább esetben fordul elő. Igaz, hogy a lakásnak a lakbérpótlék alóli mentesítése a védett műtárgyak miatt lényegesen megnövelte azoknak a számát, akik műtárgyukat védetté kívánták nyilvánítani. Ilyenkor olyan magángyűjtők is előkerülnek, akik egyébként műtárgyaikat legszívesebben teljesen titokban tartanak. Általános tapasztalat, hogy a komoly gyűjteménnyel rendelkező magángyűjtők a legkisebb változást (vétel, cserre, ajándék stb., valamint lakáscím változás) is pontosan bejelentik, míg nagyon sokszor az egy-két műtárggyal rendelkezők csak akkor tartják fontosnak a tulajdonukban lévő műtárgyak bejelentését, ha azt hiszik, hogy egy-két db képzőművészeti anyag miatt is megkapják a lakásmentesítést, illetve a lakbérpótlék alól való mentesítést.

A védett műtárgyak időnkénti ellenőrzése során néha különlegesen értékes, szép festmény, szobor, grafika került elő, így jutott hozzá pl. a Magyar Nemzeti Galéria Madarász Viktor: Zách Felicián c. képéhez is, amely vételi felajánlás útján került a Magyar Nemzeti Galériába. Egy másik budapesti ellenőrzés alkalmával igen szép, eddig ismeretlen Gyárfás Jenő: Női portré c. festményt fedeztünk fel, vidéki ellenőrzéseink során jó kvalitású, szép Koszta-képeket láttunk és javasoltunk védetté nyilvánításra.

Tapasztalat az, hogy a Magyar Nemzeti Galériában működő Műtárgymeghatározó Bizottság hetenként megtartott zsűrije alkalmával inkább bukkannak fel olyan kvalitású képek, amelyek védetté nyilvánításra javasolhatók, pl. Gulácsy Lajos: Dal a rózsatőről.

Előfordul az is, hogy a külföldre utazók kiviteli anyagában akadunk olyan műre, amely nemcsak, hogy nem vihető ki az országból, de kvalitásánál fogva védetté nyilvánításra is javasolható.

Az ARTEX és a Bizományi Áruházak, valamint a BÁV aukciók anyagának szemléje során is több esetben tartottunk vissza olyan műveket, amelyek egy-egy művésznek az oeuvre-jén belül is ritkaságszámba mentek.

A Magyar Nemzeti Galéria védett műtárgynyilvántartásába betekinteni - a

műgyűjtők érdekében - még a tudományos kutatóknak is csak a főigazgató írásbeli engedélye alapján lehet.

A nyilvántartás igen nagy segítséget nyújt egyrészt a kiállítások rendezése alkalmából, másrészt tudományos kutatóknak szakirodalmi tevékenységben is.

Kisdéginé, Kirimi Irén

Éremgyűjtemények

A muzeális értékű műtárgyak fokozottabb védelme érdekében két ízben történt intézkedés eredményeképpen az éremgyűjtemények is mindkét alkalommal bejelentésre kerültek. A két bejelentés időpontja között másfél évtizednyi idő pergett le és ez az időköz már elég volt arra, hogy a két alkalommal tett bejelentések átvizsgálásakor lényegesen eltérő jelenségekkel és eredményekkel találkozzunk.

Már a nyers statisztikai adatok is sokmindent elárulnak, de még jellegzetesebbé válik a kibontakozó kép, ha az adatok mögött a gyűjtemények összetételét, a védetté tett anyag minőségét, vagy a bejelentők társadalmi helyzetét vesszük szemügyre és vetjük össze az így nyert eredményeket.

Az első bejelentés alkalmából bejelentésre került mintegy hetven gyűjtemény, ebből védett lett teljes egészében huszonöt gyűjtemény (12 közület anyaga és 13 magángyűjtő gyűjteménye), részben illetve egyes példányokban pedig hét gyűjteményből válogattak ki védett anyagot.

A második esetben bejelentésre került mintegy 100 gyűjtemény, ebből teljes egészében egyet sem nyilvánítottak védetté, viszont részeiben, illetve egyes példányaiban a mai napig 20 gyűjteményből válogattunk ki védett anyagot. Tehát a nagy különbség a két bejelentés eredménye között, hogy az első esetben túlnyomó a speciális gyűjtemények védettsége és elenyésző az egyes példányok kiemelése, a második esetben pedig a speciális gyűjtemények hiánya mellett megszorodott a kiemelt egyes sorozatok vagy példányok védetté nyilvánítása.

Ennek a különös ellentétnek az okát keresve elsősorban a bejelentések eltérő szelleme szolgál magyarázatul. Az első esetben ugyanis a rendelet a bejelentést elmulasztókkal szemben különösebb megtorlást nem helyezett kilátásba, aminek a következménye az lett, hogy főként a nagyobb gyűjtemények tulajdonosai érezték a „muzeális érték” jelzöt gyűjteményükre vonatkoztatni, míg a kisebb gyűjtők a rendeletet nem vonatkoztatták magukra. Másik indokolás, hogy az első alkalommal kerültek bejelentésre azok a speciális gyűjtemények, melyek eredete még a háboru előtti évtizedekre nyulik vissza és ezek mint már védett gyűjtemé-

nyek a második bejelentés alkalmából természetesen nem szerepelnek. Végül pedig a védetté nyilvánítás szempontja is más volt az első alkalommal, mert az éremgyűjtemények esetében ekkor elsősorban a speciális gyűjtemények védettsége volt kívánatos, és egyes példányok csak rendkívüli ritkaságok, vagy különös muzeális értékek esetében kerültek védettségi jegyzékbe.

A második alkalom már a bejelentés sokkal szélesebb rétegét ölelte fel, elsősorban a rendelet büntetőszankciója következtében, viszont az azóta eltelt másfél évtized nagyobb jelentőségű speciális gyűjtemények kialakítására nem volt alkalmas, hiszen ilyesmit csak a nemzetközi érempiac állandó figyelemmel tartásával, illetve az azon való aktív részvétellel lehet létrehozni. Végül a védettség az anyag szélesebb körére terjed ki az új szempontok és az első védettségi eljárásoknál nyert tapasztalatok alapján.

A védetté tett éremanyag minőségét illetőleg óriási az eltérés a két különböző időben védetté tett anyag között, mégpedig a második csoport rovására. Az első alkalommal a védett gyűjtemények listájára nemzetközi jelentőségű speciális éremsorozatok is kerültek (pl. mintegy 3000 darab orvosi vonatkozású emlékéremgyűjtemény; 280 darabból álló keresztelődérem sorozat, unikális példányokkal; 3 speciális irányú római pénzsorozat, stb.). Akadt olyan gyűjtemény is, mely 175 db. aranyérmét tartalmazott. Magyar vonatkozásban ma már páratlanul tekinthető egy 780 darabot felölelő magyar aranypénzekből és tallérokából álló gyűjtemény, továbbá egy speciális szabadkőműves és egy másik iskolai emlékérmeket felölelő sorozat. Egyszerűen mind magyar, mind nemzetközi viszonylatban páratlanul álló gyűjtemények voltak ezek.

A második bejelentés alkalmából ilyen jelentős értékekkel már nem találkozunk. Akadt ugyan most is az egyik gyűjteményben viszonylag szép görögpenzsorozat, egy másikban pedig gazdag római nagybronz kollekciónak, de ezek összegyűjtése a még korábbi évtizedekre nyúlik vissza, csak most kerültek bejelentésre. Újabb eredetű volt egy páratlan szorgalommal összehordott speciális éremsorozat Rákóczi Ferenc pénzeiről, majd a németrómai császárok középkori pénzeiből álló viszonylag jelentős sorozat és egy speciális rendjelgyűjtemény kifejlődése. Egyébként azonban a speciális gyűjtemények helyett inkább általános gyűjtemények tárultak elénk és ezekből sikerült ritkább darabokat vagy kisebb sorozatokat védetté tenni, többek között mintegy 100 aranyérmét is a szétszórt gyűjteményekből.

A bejelentett gyűjtemények átnézése révén érdekes áttekintés nyerhető az éremgyűjtés mai helyzetéről és várható irányáról. Kiderül, hogy a legnépszerűbb a magyar pénzek gyűjtése, a legújabb kortól napjainkig, mégpedig a főbb típusokban. Közvetlenül ezután következik a modern pénzek (XIX-XX. század) iránti érdeklődés az egész világ pénzverését illetően. Visszaesett az antik pénzek gyűjtése, ami a korábbi évtizedekben a legmagasabb klasszisu gyűjtést jelentette és aránylag tartózkodó az érdeklődés az emlékérmek, bárcák és jetonok iránt. Végül egyre terjed a papírpénzek iránti kereslet, főként a velük kapcsolatos csereügyletek könnyebb lebonyolítási lehetősége következtében. A gyűjtés iránya

egyelőre a magyar pénzek és a modern pénzek gyűjtése terén felfelé ivelő utat mutat.

Ami most már a gyűjtők társadalmi rétegződését illeti, az első alkalommal a bejelentők tulnyomó része, a védetté tett anyag tulajdonosa csaknem kivétel nélkül az értelmiséghez tartozott. A második bejelentés alkalmából már csak a bejelentők nagyobb százaléka volt értelmiségi, míg a többi a nem értelmiségi munkakörben dolgozó, illetve a munkások közül került ki. A védett anyag tulajdonosai viszont tulnyomórészt még mindig az értelmiségi réteghez tartoznak. Kétségtelenül megállapítható azonban az éremgyűjtés demokratizálódása, illetve egyre szélesebb körben népszerűvé válása, csak az új gyűjtői réteg még nem építhetett ki olyan gyűjteményeket, melyek a védettség szempontjából figyelembe jöhetnek.

Huszár Lajos

VIDÉKI MUZEUMAINK KÜLFÖLDI CSEREKAPCSOLATAIRÓL

Az elmúlt években, - a vidéki muzeumok tanácsai kezelésbeadása óta - számos alkalommal volt vizsgálat, tanácskozás tárgya a megyei muzeumi igazgatóságok tevékenysége. Ezekben azonban többnyire szervezeti, illetőleg népművelési szempontból tárgyaltunk meg fontos és kevésbé jelentős kérdéseket. Lényegesen kevesebb szó esett a szervezetek tudományos szervező, irányító, alkotó munkájáról, beleértve mindeme munkálatok publikációs eredményeit is. Az egyes megyékben, muzeumokban lezajlott ún. „évkönyv-viták” szolgálták főleg ezt a célt.

Az alábbiakban tíz vidéki, megyei muzeumi szervezet publikációs tevékenységének vonatkozásait szeretném érinteni, mégpedig a külföldi cserekapcsolatok tükrén keresztül. Igaz, hogy a tartalmi kérdéseket ez egyáltalán nem érinti, bár - jónéhány tucat évkönyv megjelenése után - összefoglalóan egyszer erre is sort kellene keríteni. A muzeumi évkönyvek, ezen kívül, más kiadványok: önálló füzetek, katalógusok stb. külföldre kerülése, fogadtatása azonban van olyan jelentőségű, hogy külön foglalkozunk vele. Sok más szempont mellett nem hanyagolható el a külföldi cserekapcsolatok állása akkor sem, amikor a tudományos publikációk szerepét, jelentőségét, egyáltalán szükségességét tárgyaljuk, vagy tárgyalják más illetékesek.

Olyasfajta felmérés, hogy általában a magyarországi muzeumok kiadványcseréje milyen mértékű - tudomásom szerint - még nem készült. Pedig érdemes volna akár külön-külön, akár együtt megvizsgálni a jelenlegi helyzetet, kialakulását s fejlesztésének, rendszeresítésének módját is. Néhány vidéki évkönyvben találunk az évi jelentésekben elvett adatokat, jegyzékeket. Országos muzeumaink e fajta tevékenységéről bizonyára vannak adatok, ezek viszont nem közismertek.

Ideje lenne például, külföldi példát követve, közreadni egyes nagy szakmai könyvtáraink oserejegyzékét, általában helyénvaló volna a könyvtári információs szolgálat jobbátételén is munkálkodnunk.

Szolgáljanak tehát a következő, számokkal is megtűzdelt részletek a muzeumi könyvtárüggyel foglalkozók számára tájékoztatásul, s esetleg indítékul is, hasonló jellegű, szakszerűbb munkák elkészítésére. Meggyőződésem, ugyanis, hogy általában a muzeumi szakkönyvtárak helyzetét az országos muzeumokban és vidéken is érdemes részletesebb vizsgálat tárgyává tenni.

I.

Amikor a Veszprém Megyei Muzeumi Szervezet első tudományos közleményeket tartalmazó kötete megjelent, a nemzetközi oserekapcsolatok kiépítésével kapcsolatosan tájékoztotunk más vidéki muzeumoknál: hogyan, kikkel létesítettek korábban hasonló osereviszonyt? A begyűlt címlisták áttanulmányozása adta a gondolatot egy összegezés elkészítésére. Meglehetősen nehéz, aprólékos munkát jelentett ez, melynek előkészítésében készségesen közreműködtek a megkeresett vidéki muzeumok igazgatói és könyvtárügyekkel foglalkozó munkatársai, valamint az összesítés munkájában a Bakonyi Muzeum két dolgozója, É. Takács Margit és Gopcsa Katalin. Ezuton is köszönöm valamennyiüknek az ügyvel kapcsolatos szíves közreműködést.

Meg kell jegyeznem, hogy az eddig begyűlt adatanyag értékelését próbálom ezuttal csak elvégezni, holott az adatok, akár az országos muzeumok hasonló jellegű összeállításainak egyeztetése után, akár anélkül, megérdemelnék egy összefoglaló címjegyzék és a beérkezett, főleg periódikaanyag jegyzékének közreadását is, repertóriumszerűen. Remélhetőleg erre is sor kerülhet a későbbiek folyamán.

1965 végén tíz vidéki muzeum, jobbanmondva muzeumi szervezet jelentetett meg tudományos publikációsorozatot, évkönyvek formájában olyan kiadványokat, melyek rendszeres nemzetközi cserére alkalmasaknak mondhatók. Nem vehettük számításba - mégha el is jutottak külföldre - azokat az alkalmanként megjelent köteteket, mint amilyenek voltak a zalaegerszegi, esztergomi, turkevei évkönyvek, vagy egyes muzeumok füzetsorozatait (gyulai, sárospataki, nógrádi, bajai stb. füzetek), elhagytuk az orosházi, sokszorosítottan, de többé-kevésbé rendszeresen megjelent évkönyvek vizsgálatát is. A képet, amelyet a cserekapcsolatokról nyerhetünk, bizonyára csak még kedvezőbben alakíthatta volna az ezuttal mellőzött kiadványok számbavétele.

A tíz, rendszeresen s nyomtatásban megjelentetett évkönyv: a debreceni Déry Muzeum, az egrői Dobó István Muzeum, a győri Xantus János Muzeum, a miskolci Herman Ottó Muzeum, a nyíregyházi Jóna András Muzeum, a pécsi Janus Pannonius Muzeum, a szegedi Móra Ferenc Muzeum, a székesfehérvári István Király Muzeum, a szombathelyi Savaria Muzeum, illetőleg a Vas megyei muzeumok, végül a Vesz-

prém megyei muzeumok évkönyve, értesítője, vagy közleménye. Bár nevében csak a két utóbbi jelzi, hogy a megyei szervezet tudományos kiadványa, lényegében ugyanez a helyzet a többinél is.

A tíz sorozatnak eddig több mint 40 kötete látott napvilágot. A debreceni évkönyvsorozat a legrégebben, rendszeresen kiadott: 1965. évi kötete sorrendben a negyvenhetedik. A felszabadulás utáni szüneteltetést is figyelembevéve (akár csak más muzeumok különböző időpontban kényszerűen abbahagyott kiadványsorozatai), a vidéki muzeumok egy csoportja (a debreceni, miskolci, nyiregyházi, pécsi, szegedi) 1956-58 között folytatta, vagy indította meg újra a maga évkönyveit. Valamivel később (1959) adta ki a győri muzeum az Arrabonát, ez azonban hetedik kötetével eddig a legrendszeresebben megjelentetett sorozat, ami sajnos, főleg anyagi és nyomdai nehézségek miatt nem egy korábban megindított évkönyvről sem mondható el (gondolok az összevont kötetekre). Közvetlenül a tanácsi kezelésbeadást megelőzően jelent meg a székesfehérvári Alba Regia, majd azonos évindítással jelentkezett az egri, a szombathelyi és a veszprémi sorozat első kötete 1963-ban.

Szükséges volt a fentieket előrebocsátani azért is, mert a nemzetközi cserekapcsolatok kiépítésének egyik, ha nem is egyetlen befolyásoló tényezője az arra eddig fordítható idő, a kötetek visszhangja, a sorozatok ismertsége. Az egyes évkönyvek profilja, orientációja a jövőben is megszabja a lehetséges és szükséges külföldi cserepartnernek számát, azonban egészen bizonyos, hogy a jelenlegi, egymástól eléggé eltérő adatok a jövőben részben nivellálódnak, részben állandóan emelkedni fognak. Megkértem muzeumigazgató kollegáimat, közöljék lehetőleg azt is, hogy egy-egy cserepartnerrel milyen időponttól kezdve vették fel a kapcsolatot? A megküldött adatokból nagyjából kirajzolódik: hol, hányadik éve folyik a kiadványok külföldre juttatása. Szükségesnek tartom tehát megemlíteni, hogy a debreceni muzeum csak a háboru alatt szüneteltette kapcsolatait, s az ötvenes évektől kezdve törekszik állandó bővítésére. Szeged és Pécs 1956/57-ben, Miskolc 1958-ban, Nyiregyháza és Győr 1960-ban, Székesfehérvár 1963-ban vetette meg cserekapcsolatainak alapjait, míg Eger, Szombathely és Veszprém ezt csupán 1964/65-ben kezdhette el megszervezni. - Általában tehát 6-8 esztendő eredményeiről ad számot ez a beszámoló.

II.

Egy-egy muzeum, a maga létszám, érdeklődés, személyi adottsága lehetőségeivel számolva látott cserepartnereinek megszervezéséhez. Ebben más-más volt a módszer, de annyit mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy tudományos szakember, legtöbbször az igazgató személyes irányítása alatt folyt és folyik ma is, legfeljebb adminisztrációs segítség működik közre a mechanikusabb munkák végzésénél. Azt hiszem, kevés helyen kapott hangot, hogy az amugyis tulterhelt vidéki muzeológusoknak ez a feladat is többletmunkát jelentett, mégpedig olyat, amelynek jelentőségét egyáltalán nem becsülhetjük le. Vidéki muzeum számára végeredményben, eltekintve a nem tulságosan nagyszámu külföldi utazási, tehát

személyi lehetőségektől, ez a leghatékonyabb mód, hogy tevékenységét szélesebb körben ismertté tegye, tudományos kontaktusokat létesítsen s egyáltalán nem utolsósorban saját könyvtári, tehát tudományos eszköztárát gyarapítsa. A beérkező szakanyag, bármennyire nem mondható teljesnek, mégis segít kiemelni a vidéki muzeológusokat szakmai tájékozódásuk vidéken megszabott korlátai közül, valamennyire enyhült ezzel a szakirodalom hiánya is.

A mi muzeumi igazgatóságunk a cserekapcsolat létesítésekor a következő módon járt el: 1. részben, ahogy említettem, megszereztük más vidéki muzeumok addig létesített kapcsolatainak címjegyzékét. Ezt kibővítettük egyes külföldi muzeumi kiadványokban megjelentetett címekkel, végül a World of Learning c. igen hasznos - és magyar szempontból csapnivalóan rossz - kötet címeivel; 2. ezután németnyelvű, nyomtatott szövegű felkérőlevelet küldtünk a megadott címekre, melyben vázoltuk a mi tudományos kiadványsorozatunk célkitűzését, várható összetételét. Mellékeljük az akkor már megjelent és nyomás alatt lévő 1 és 2. kötetünk tartalomjegyzékét is, továbbá azon kiadványaink (vezetők, katalógusok, önálló művek) listáját, amelyek már megjelentek, vagy előkészületben voltak; 3. a levél mellékleteként, tetszés szerint kitölthető válaszlevelezőlapon kértük egyrészt az igény, másrészt a cserébe felajánlott anyag feltüntetését.

A visszaérkezett válaszok tulnyomó része pozitív volt, néhány intézmény közölte csak, hogy nem tud, vagy nem kíván cserekapcsolatot létesíteni. (Voltak, akik egyáltalán nem, vagy csak hónapok múlva reflektáltak levelünkre.) Az így, levelezés útján megkötött egyezmény alapján történt és történik azóta folyamatosan a csere lebonyolítása (ez naponta nem kis mennyiségű anyag postázását, nyilvántartásbavételét jelenti.)

1965 végétől kezdődően, néhány külföldi kiadványszemlében történt említés kapcsán viszont már külföldről is megindult jónéhány esetben a kezdeményezés a csereviszony felvételére. Nyilvántartásunk alapján a számunkra kívánatos és szükséges kb 400 külföldi cseretárs közül mintegy 50 %-kal vettük fel eddig a kapcsolatot. A folyamatos bővítésre (ujabb kampány révén) 1966-ban kerítünk sort, ugyanekkor kerül sor az első s ugyancsak folyamatossá váló felülvizsgálatra is: érdemes-e egyes intézményekkel a kapcsolatot fenntartani?

III.

A tíz vidéki muzeum nemzetközi kapcsolatainak felmérését és értékelését az alábbi rendszer szerint végeztük:

1. Kartont fektettünk fel mindenegyes intézményről, amely valamelyik magyarországi muzeum cserepartneréként szerepelt. Jónéhány esetben a különböző nyilvántartásokban eltérő címmel, névvel jelletteket össze kellett vonnunk. Országonként, azon belül városonként, majd ABC rendben intézményenként soroltuk be a cédulákat, feltüntetve rajtuk a lehető legpontosabb címzést. (Szükséges volt ez azért is, mert ha egyszer netán kiadásra kerülne a lista, elkerülhetők

lesznek azok a hibák, amelyeket egyes külföldi, hasonlójellegű repertóriumokban láthatunk, éppen magyarországi intézmények, kiadványok nevének, címének elírásával kapcsolatban.)

2. Kartonunkon szerepelnek azok a folyóiratok, sorozatok, amelyeket a külföldi cseretársak küldenek. Önálló munkák, katalógusok és különlenyomatok címét természetesen már nem vehettük fel. Végül szerepelnek azok a hazai muzeumok, melyekkel az illető intézmény cserél, a kapcsolat megállapítható kezdeti időpontjának feltüntetésével.

3. Az osztályozás, áttekinthetőség érdekében a külföldi cseretársakat öt csoportba soroltuk. Az elsőbe a muzeumok tartoznak. A második csoportba soroltuk a külföldi tudományos akadémiák intézeteit. A harmadikba egyetemi intézeteket, a negyedikbe központi, akadémiai, vagy egyetemi könyvtárakat vettünk be. Az ötödik csoportba kerültek a különféle tudományos társulatok, szervezetek, továbbá levéltárak, szerkesztőségek, műemlékvédelemmel foglalkozó szervek. Ennek a - meglehetősen heterogén - csoportnak további osztályozását feleslegesnek tartottuk.

4. Végül jeleztük még a szóbanforgó intézmény profilját is, az alábbi megosztásban: főleg, vagy kizárólag régészeti tevékenységet folytató muzeumok, intézetek, társulatok; néprajzi jellegű; művészeti jellegű intézmények; természettudományi profilu; vegyes, a mi viszonyaink között tájmuzeumok feladatát ellátó muzeumok vagy helytörténeti társulatok; végül az egyéb, máshova nem sorolható intézmények.

Adatainkat összesítve kitűnt, hogy a tiz vidéki muzeum 1965 végén összesen 51 ország 696 muzeumával, tudományos intézményével állt a világon cserekapcsolatban. A cseretársak tulnyomórésze (621, az összes 90 %-a) 27 európai országban van. Ezek közül 269 a nyolc európai szocialista állam valamelyikében működik. Összes cseretársunkból tehát 40 %, az európaiak közül már 43 % kerül ki a testvéri államokból.

Vidéki muzeumaink nem egyenlő intenzitással építették ki eddig kapcsolataikat, ez megmutatkozik partnereik számában. Az 1965 XII. 31-i állapotot tekintve a sorrend a következőképpen alakul:

1. Győr 268,
- 2-3. Pécs, Veszprém 188-188,
4. Miskolc 152,
5. Szeged 148,
6. Székesfehérvár 122,
7. Eger 119,
8. Nyíregyháza 116,
9. Debrecen 109,
10. Szombathely 42 cseretárssal.

Ha a kapcsolatai építésében még csak a kezdetnél tartó Vas megyét nem számítjuk, egy-egy muzeumnak átlagosan 150 külföldi kapcsolata van.

Nagyon érdekes képet mutat és egyuttal a továbbfejlesztés lehetőségeire utal az egy-egy külföldi intézmény magyarországi vidéki cserepartnereinek száma. A 696 külföldi intézmény összesen 1452 kapcsolatot létesített, tehát közülük egy-egy átlagosan két vidéki magyar muzeummal cserél. Részletezve s egyuttal az európai, azon belül a szocialista országokra vonatkoztatott adatokat is kiemelve ez így alakul:

Magyar partnerek száma	Külföldi intézménnyel cserél	%	Ebből európai	%	Ebből szocialista állam	%
1	399	59	339	55	134	50
2	122	17	117	19	48	18
3	65	9	58	9.5	25	9
4	36	5	33	5	15	5.5
5	23	3	23	3.5	13	5
6	22	3	22	3.5	16	6
7	8	1	7	1	3	1
8	15	2	16	2.5	11	4
9	6	1	6	1	4	1.5
10	-	-	-	-	-	-
	696	100	621	100	269	100

A 621 európai országban lévő intézménynél összesen 1346 a kapcsolatok száma, ez 93 %-ot tesz ki. Ebből a szocialista országok részesedése (671 kapcsolat) az összesnek 46, az európainak már 50 %-a. Jobb az egy külföldi intézményre eső cserearány is (2.5, szemben az összeurópai 2.15-tel.)

A fentiekből kitűnően tehát nyugodtan állithatjuk, hogy a kapcsolatok jelentős része a spontán, esetleges orientálódás, az elégtelen tájékozódás miatt még nem kielégítő. A kapcsolatfelvétel természetesen mindig kétoldalu folyamat, e téren azonban még bőséges kezdeményeznivaló vár muzeumainkra. A külföldi cserepartnersak kb 15 %-át teszik ki egyelőre a 4-9 magyarországi vidéki muzeummal kapcsolatot fenntartók. Új kapcsolatok létesítésénél éppen ennek a kb 100 intézménynek megkeresését érdemes szorgalmazni, ha érdekünk fűződik ahhoz, hogy jelentős külföldi muzeumok, könyvtárak, intézetek birtokába juthassanak kiadványainknak s ha az övékét meg kívánjuk szerezni.

A vidéki évkönyvekre reflektáló külföldi intézményeknek mindössze fele muzeum. A fentebb jelzett csoportosítás alapján így oszlanak meg:

	Összes	%	Ebből európai	%	Ebből szoc.állam	%
Múzeum	345	49	305	49	149	55
Akadémiai intézet	48	7	47	7.5	38	14
Egyetemi intézet	69	10	57	9.5	22	8.5
Könyvtár	53	7.5	51	8	19	7.5
Tudományos társulat stb.	181	26.5	161	26	41	15
Összesen:	696	100	621	100	269	100

Figyelemreméltó a csak kizárólag tudományos kutatást, illetőleg oktatást is végző külföldi akadémiai, egyetemi intézetek, hozzá még a nyugati országokban ezek egyikéhez sem tartozó különféle társulatok érdeklődése muzeumi évkönyvek iránt. Az utolsó kategóriában egyéb, illetőleg a nagy közkönyvtárak számát és százalékát kb 70-nek, illetve 10 %-nak véve a megoszlás nagyjából 50 %-os muzeumi, 40 %-os tudományos intézeti és 10 %-os könyvtári-archivális érdeklődést jelez.

Foglalkoztatott az a kérdés is, hogy milyen speciális jellegű gyűjtést, illetőleg kutatást végző muzeumok, intézetek érdeklődnek a végeredményben sokrétű, tehát nem specializált vidéki évkönyvek iránt?

Leszámítva a kb 150 nem speciális kutatást végző intézményt (köztük természetesen a könyvtárakat is), továbbá a 180-ra tehető olyan muzeumot, illetve másfajta intézményt, amely általánosságban foglalkozik a muzeológia tárgyköreit is alkotó tudományágakkal, a többiek így oszlanak meg:

régészeti	151 (22 %)
néprajzi	56 (8 %)
művészettörténeti	93 (12 %)
természettudományi	
specializáltság	55 (8 %)
összesen	355 (50 %)

Miután e számokban, mint említettem szakmuzeumok és szakterületen tevékenykedő intézetek egyaránt bennefoglaltatnak, az előző adatsorhoz kiegészítésként még valamit hozzátehetünk. Nevezetesen azt, hogy évkönyveink iránt nemcsak hasonlójellegű, tehát tájmuzeumi feladatkört ellátó muzeumok érdeklődnek, hanem - úgy látszik - elegendő már az is, ha a kötetnek néhány tanulmánya vág az illető intézmény érdeklődési körébe. Eszerint tehát, - bár megfontolandó alkalmanként speciális összetételű kötetek, vagy sorozatok összeállítása, indítása -, a vidéki muzeumok évkönyveinek szerkesztésében eddig követett csaknem általános gyakorlaton külföldi cserepartnereinkre való tekintettel nem szükséges változtatnunk.

Egyelőre nincs módunk foglalkozni a számszerű adatokon tulmenően olyan kérdésekkel, mint kiadványaink külföldi fogadtatása (ismertetések, bírálatok formájában), felhasználása (hivatkozások alapján). A szakbibliográfiák (főleg a régészeti) összeállítóinak bizonyára nem kerüli el ez sem a figyelmét, csakugy, mint a különböző tudományágak magyarországi művelőit sem. A gyakorlat fogja megmutatni, hogy az évkönyvek külföldi fogadtatása, terjesztése érdekében a teljes egészében idegen nyelven közlendő tanulmányok, vagy a több nyelven megadott kivonatok és képaláírások az alkalmasabbak-e? Ezzel részben függ össze az, hogy a tudományos jellegű, végeredményben egy-egy adott területre vonatkozó kiadványoknak a szűkebb szakterületen kívül lehet-e, kell-e szélesebb körű hazai olvasótáborra számítaniok? (Pl. pedagógusok, „amatőr” kutatók.) A külföldi és hazai terjesztési lehetőségek végső fokon a példányszámra is visszahatnak.

Ugyancsak más alkalommal kell megvonnunk annak mérlegét, vajon a cserébe érkező kiadványok tudományos felhasználhatóság, illetve deviza-megtakarítás tekintetében mennyiben növelik a vidéki muzeumi szakkönyvtárak értékét, vagy esetleg mennyiben ballasztjai annak? A Veszprém megyei tapasztalatok s egyes más megyékből szerzett tájékoztatások alapján a mérleg tudományos és gazdasági szempontból egyaránt pozitívnek mondható s véleményem szerint a cserekapcsolatok számának észszerű növelését csak szorgalmazni lehet, gátolni nem.

IV.

Az alábbi táblázatok részletes indokolás nélkül is megvilágítják a vidéki muzeumok külföldi cserekapcsolatainak helyzetét. Albánia kivételével (melynek tiranai egyeteme áll csupán a nyiregyházi muzeummal csereviszonyban), a többi európai szocialista országgal fennálló kapcsolatokat országokként részletezem. Európa többi államai közül csak a jelentősebbek szerepelnek külön táblázatban, földrajzi egységek szerint jónéhányat összevontam. Ilyen esetekben az országok neve után zárójelbe tett számjegy jelzi az illető országból cserélő intézmények számát. Az Egyesült Államok kivételével a többi partnert már földrészenként összevontan sorolom fel.

A táblázat rövidítéseinek feloldása (az előfordulás sorrendjében):

M	= muzeumok	D	= Déri Múzeum, Debrecen
A	= akadémiai intézetek	E	= Dobó Múzeum, Eger
E	= egyetemi intézetek	Gy	= Xantus Múzeum, Győr
K	= közkönyvtárak	M	= Hermann Ottó M., Miskolc
T	= társulatok, egyéb	Ny	= Jósa A. Múzeum, Nyiregyháza
Ö	= összesen	P	= Janus Pannonius M., Pécs
R	= régészeti jellegű intézmény	Sz	= Móra Ferenc Múzeum, Szeged
N	= néprajzi jellegű intézmény	Szf	= István K. M., Székesfehérvár
Mű	= művészettörténeti intézmény	Szh	= Vas megyei muzeumok
Te	= természettudományi intézmény	V	= Veszprém megyei muzeumok
V	= vegyes muzeumi intézmény	Arány	= 1-1 külföldi partnerre eső magyar muzeum
Egy	= egyéb, nem muzeumi intézmény	Átlag	= 1-1 effektíven cserélő magyar muzeum külföldi partnere átlag
CST	= 1-1 külföldi cseretárs magyarországi partnerei		
TP	= külföldi partnerek		

Bulgária:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	GST
TP	7	3	-	1	1	12	5	2	-	1	3	1	
D	1	-	-	1	-	2							1 = 7
E	1	-	-	1	-	2							2 = 1
Gy	2	-	-	1	-	3							3 = 2
M	1	2	-	-	-	3							4 = -
Ny	1	-	-	-	-	1							5 = -
P	3	2	-	1	1	7							6 = -
Sz	1	2	-	1	-	4							7 = 1
Szf	1	-	-	1	-	2							8 = 1
Szh	1	-	-	-	-	1							9 = -
V	4	-	-	1	-	5							
Ö	16	6	-	7	1	30							Arány: 2.5 Átlag: 3.-

A bulgáriai muzeumok közül a várnai régészeti muzeum 8 magyarországi vidéki muzeummal tartja a kapcsolatot, 7-tel a bolgár Tudományos Akadémia könyvtára. Burgas, Kolarovgrad, Plovdiv és Trnovo muzeumai a cserepartnereink, Várnán kívül, vidéken. (Plovdivban a néprajzi és a régészeti muzeum külön-külön.) Szófiában az említetten kívül az Akadémia régészeti intézete cserél (3 partnerrel), a néprajzi intézet és a természettudományi muzeum.

Egy-egy bulgáriai muzeum átlagosan 2.3 vidéki magyar muzeummal cserél, ez az általános csereátlagnál rosszabb.

Csehszlovákia:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	GST
TP	25	10	2	3	9	49	7	4	3	5	16	14	
D	6	2	1	1	5	15							1 = 22
E	7	3	-	1	1	12							2 = 9
Gy	13	5	2	2	-	22							3 = 4
M	10	4	1	1	-	16							4 = 1
Ny	9	3	-	-	1	13							5 = 2
P	12	7	-	1	-	20							6 = 4
Sz	9	3	1	1	3	17							7 = 2
Szf	7	3	1	-	-	11							8 = 3
Szh	4	-	-	1	-	5							9 = 2
V	9	3	1	-	2	15							
Ö	86	33	7	8	12	146							Arány: 3.- Átlag: 14.6

Igen szoros a kapcsolat Csehszlovákiában a pozsonyi Szlovák Nemzeti Muzeummal, a nyitrai akadémiai Régészeti Intézettel (9-9); Prágában és Brünnben szintén a Régészeti Intézetekkel és a prágai Nemzeti Muzeummal (8-8); 7-7 magyar vidéki muzeummal cserél a brünni Morva Muzeum és a kassai muzeum; míg 6-6 partnere van a pozsonyi akadémiai könyvtárnak és az ottani egyetemi régészeti intézetének, továbbá Martin-ban a Szlovák Nemzeti Muzeum Néprajzi Muzeumának és az Opava-i muzeumnak.

A cseretársak közül 18 szlovákiai. Pozsonyban 6, Brünnben 6, Prágában 12 intézmény van velünk kapcsolatban.

A 3.44-es arány a csehszlovák muzeumok érdeklődésének fokmérője a mi muzeumi tevékenységünk iránt.

Jugoszlávia:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	CST
TP	46	5	6	1	15	73	14	8	9	4	30	8	
D	3	-	1	1	3	8							1 = 38
E	8	-	-	-	-	8							2 = 11
Gy	32	4	2	1	6	45							3 = 8
M	14	2	3	-	-	19							4 = 5
Ny	8	-	-	1	2	11							5 = 5
P	21	4	4	1	8	38							6 = 3
Sz	9	1	-	1	1	12							7 = -
Szf	7	-	1	-	-	8							8 = 3
Szh	1	-	1	-	-	2							9 = -
V	15	1	2	1	1	20							
Ö	118	12	14	6	21	171							Arány: 2.3 Átlag: 17.1

Érdekes, hogy kiterjedtebb csereviszonyban elsősorban nem fővárosi intézmények vannak velünk. Ljubljánában, Ujvidéken és Szarajevóban a területi múzeumok 8-8, a Ljubljana-i Tudományos Akadémia könyvtára, az eszéki múzeum és a zágrábi régészeti múzeum 6-6 vidéki múzeumunkkal cserélnek. Belgrádban ugyan 11 partnerünk van, de közülük csak a Nemzeti Múzeumnak van 5 magyarországi csere-társa. Ljubljánába 5, Zágrábba 11 helyre jutnak el kiadványaink, a többi intézmény kisebb, az ország különböző helyein működik.

Jugoszláviában is megfigyelhető, hogy az átlagnál magasabb az ottani és a mi múzeumaink közötti kontaktus: 2.54.

Lengyelország:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	MU	Te	V	Egy	CST
TP	18	6	4	-	6	34	15	4	1	1	7	6	
D	4	3	-	-	2	9							1 = 14
E	3	1	-	-	2	6							2 = 7
Gy	7	4	3	-	2	16							3 = 3
M	6	3	2	-	2	13							4 = -
Ny	6	2	-	-	-	8							5 = 3
P	6	5	2	-	-	13							6 = 6
Sz	9	2	-	-	1	12							7 = -
Szf	4	1	-	-	1	6							8 = 1
Szh	1	-	-	-	-	1							9 = -
V	9	1	1	-	1	12							
Ö	55	22	8	-	11	96							Arány: 2.8 Átlag: 9.6

Legkiterjedtebb magyarországi kapcsolata a poznani Régészeti Múzeumnak van: 8 vidéki múzeummal cserél. 6-6-tal cserélnek: a krakkói akadémiai könyvtár és a régészeti múzeum, Lodz-ban és Varsóban az akadémia Anyagi Kultúra Intézetei, ugyancsak Varsóban a Régészeti Társulat és Wrocławban a Néprajzi Múzeum.

Varsó 6, Krakkó 6, Lodz 3, Poznan 4 és Wrocław szintén 4 intézménye cserél velünk, kapcsolataink tehát szórványosabbak a kisebb városokban működő múzeumokkal. Általában azonban itt is jellemző a lengyel múzeumok érdeklődésére a magasabb átlag: 3.05.

Német Demokratikus Köztársaság:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	CST
TP	28	4	7	6	8	53	11	6	8	4	15	9	
D	5	2	1	3	1	12							1 = 27
E	9	-	-	1	2	12							2 = 10
Gy	10	2	3	2	4	21							3 = 6
M	13	2	3	-	-	18							4 = 3
Ny	9	2	2	3	-	16							5 = 2
P	6	2	4	-	1	13							6 = 2
Sz	6	1	-	-	1	8							7 = -
Szf	6	-	-	-	-	6							8 = 2
Szh	1	1	1	-	-	3							9 = 1
V	9	-	2	4	-	15							
Ö	74	12	16	13	9	124							Arány: 2.3 Átlag: 12.4

Liposében a Museum für Völkerkunde 9 magyar vidéki muzeum cseretársa. Drezdában és Hallében a régészeti muzeumoknak 8-8 partnere van. Berlinben az akadémiai régészeti intézet, Weimarban ugyancsak a régészeti muzeum 6-6-tal cserél.

Berlinben 11, Drezdában 4, Hallében 6, Liposében 8, Rostockban 4 intézmény tart velünk kapcsolatot. Jelentős tehát a tájmuzeumi szerepet betöltő, kisebb városokban működő cserélő intézmények száma, melyekkel viszont csak 1-2 magyar vidéki muzeum épített ki eddig csereviszonyt. Az egy NDK-beli muzeumra eső vidéki magyar partnerek átlaga: 2.64.

Románia:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	MU	Te	V	Egy	CST
TP	18	5	2	3	1	29	3	1	4	2	14	5	
D	2	2	1	-	-	5							1 = 14
E	3	-	-	-	-	3							2 = 7
Gy	2	2	-	3	-	7							3 = -
M	5	1	-	1	1	8							4 = 5
Ny	10	1	-	1	-	12							5 = 1
P	6	4	1	-	-	11							6 = -
Sz	3	2	-	-	-	5							7 = -
Szf	5	2	-	-	-	7							8 = 1
Szh	1	-	-	-	-	1							9 = 1
V	6	1	-	3	1	11							10 = -
Ö	43	15	2	8	2	70							Arány: 2.4 Átlag: 7.-

A nagyszebeni Bruckenthal muzeum 9, a bukaresti akadémiai Régészeti Intézet 8 muzeumunkkal cserél. Általában azonban nem tulságosan szorosak a kapcsolatok, e téren még sok lehetőségünk nyílnék. 7 bukaresti, 5 kolozsvári intézmény mellett a többi kisebb helyeken működik. A cseretársak közül 17 erdélyi.

Szovjetunió:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	MU	Te	V	Egy	CST
TP	6	5	-	5	1	17	3	2	4	-	1	7	
D	2	-	-	-	-	2							1 = 10
E	1	-	-	2	-	3							2 = 3
Gy	1	-	-	1	-	2							3 = 2
M	-	1	-	-	-	1							4 = 1
Ny	1	-	-	2	-	3							5 = -
P	3	4	-	2	1	10							6 = 1
Sz	-	1	-	-	-	1							7 = -
Szf	5	-	-	-	-	5							8 = -
Szh	-	-	-	-	-	-							9 = -
V	3	-	-	2	-	5							10 = -
Ö	16	6	-	9	1	32							Arány: 1.9 Átlag: 3.5

Leningrádban az Ermitage áll 6 magyar vidéki muzeummal kapcsolatban. A többiekkel lényegesen szűkebb keretek között mozgó a csere. 5 intézmény a csereélők közül moszkvai. Közülük az akadémiai könyvtárnak is csak 3 partnere van. 3 leningrádi, 2 kievi és 1-1 Tartuban, Tallinban, illetve Vlnában működő intézmény mellett még számos helység muzeuma volna bekapcsolható a csereviszonyba. Nehézséget (a nyelveken kívül) bizonyára a megfelelő címlista hiánya okoz. (A pécsi muzeum viszont e téren alaposabban tájékozott, amit partnereinek kiemelkedően nagy száma mutat.)

A szovjet cserepartnerek közül természetesen a muzeumokkal kell számolnunk, eddigi átlagos kapcsolataink is ezt jelzik: 2.66.

Anélkül, hogy összevont adatokkal (melyek a táblázatok alapján amugyis leellenőrizhetők) illusztrálnám, néhány észrevételt mégis szükségesnek érzek tenni a szocialista országokkal folytatott cserével kapcsolatban.

Kézenfekvő, hogy a szomszédos, illetve baráti államok muzeumai érdeklődnek leginkább a magyarországi muzeumok iránt. Jelzi ezt a velünk cserélő muzeumok aránya is: 1-1 szocialista országban működő muzeum átlagosan 2.7 magyarországi vidéki muzeummal cserél. (Az európai kapitalista államokban ez az arány rosszabb: 1:2, Európán kívül pedig 1:1.4.)

Nem sokkal rosszabb az ugyanezekben az országokban működő akadémiai és egyetemi specializált intézetek kapcsolata sem velünk: 1:2.4. Megállapítható viszont, hogy Lengyelország és a Szovjetunió nagy alapkönyvtáraiba egyáltalán nem jutnak el kiadványaink, Bulgária és Jugoszlávia egy-egy nagy könyvtára viszont csaknem valamennyi vidéki muzeum kiadványát igyekszik megszerezni, míg a többi országok esetében a kapcsolatok esetlegesek. Kivánatos volna e tekintetben a kiadványok rendszeres eljuttatását megszervezni. (Felvetődik persze ugyanakkor az a kérdés is: van-e Magyarországon olyan nyilvános közkönyvtár, amelybe a szocialista országok muzeumi kiadványai rendszeresen eljutnak?)

A szakosított intézmények közül a régészeti jellegűek száma a legnagyobb a velünk cserélők között (58). A néprajzi és művészeti profiluak e számnak csak fele-felét teszik ki. Figyelemreméltó viszont, hogy a hasonló jellegű, tehát vidéki, tájmuzeumi feladatokat ellátó muzeumokkal még egyáltalán nincs meg az elérhető szoros kontaktus (bár ezek száma 86). Talán a jugoszláviaiakkal reális e téren a kapcsolat, viszonylag kevés a cseh és NDK, irréálisan kevés a lengyel és a szovjet hasonló jellegű muzeumokkal. (Külön említést érdemel, hogy a Szovjetunió muzeumaival s más intézményeivel a leghiányosabb az összeköttetés.)

A kapcsolat felvételére a szomszédos országokban sokhelyütt a készség jóval nagyobb a jelenleginél, mint ezt a győri és pécsi muzeumok Jugoszláviával folytatott cseréje is jól példázza. Talán kulturális csereegyezmények is ajánlhatnák az e fajta együttműködés kiszélesítését, vagy a szocialista országok muzeumi főhatóságai foglalkozhatnának ilyenek rendszeresítésével.

Amint azt a részadatok is jelezték, egyes muzeumoknál észrevehető az a tendencia, hogy a hozzájuk területileg közeleső, illetőleg kutatási témában azonos jellegű intézményekkel, illetőleg országokkal építsenek ki az átlagosnál szorosabb kapcsolatot. Jól mutatkozik ez például Pécs esetében a Jugoszláviával és Bulgáriával kiépített kapcsolatok arányánál, Nyíregyházánál a romániai cseretársak magas számánál stb.

Az egyes muzeumok orientációja azonban természetesen nem azonos. Akadnak olyanok, amelyek, nemcsak a kapitalista országok esetében, hiányosan építették ki eddig kapcsolataikat. Azt hiszem, kölcsönösen kívánatos, hogy főleg a szomszédos országok tudományos intézményei szerezzenek tudomást tevékenységünkről és viszont.

Az 1965 végi állapotnak megfelelően a szocialista országokkal tartott kapcsolatok számszerint, illetve százalékosan a következőképpen alakulnak:

1. Pécs	188-ból	112 = 59 %
2. Nyiregyháza	116-ból	64 = 55 %
3. Miskolc	152-ből	78 = 51 %
4. Debrecen	109-ből	53 = 49 %
5. Veszprém	188-ból	83 = 44 %
6. Győr	268-ból	116 = 43 %
7. Szeged	148-ból	59 = 40 %
8. Eger	119-ből	46 = 39 %
9. Székesfehérvár	122-ből	45 = 37 %
10. Szombathely	42-ből	13 = 30 %

A szocialista országok 149 muzeumával létesített 408 cserekapcsolat azt jelenti, hogy egy-egy külföldi muzeum átlagosan 2.75 vidéki magyar muzeummal létesített eddig kapcsolatot. Kiadványcsere tekintetében a jövőben is ezekkel az intézményekkel lehet a leggyümölcsözőbb fejlesztésre számítani.

Ausztria:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	CST
TP	21	1	7	3	10	42	9	6	3	2	15	7	
D	5	-	1	-	2	8							1 = 19
E	6	-	-	1	2	9							2 = 6
Gy	13	1	3	1	6	24							3 = 7
M	3	-	-	-	-	3							4 = 4
Ny	3	-	1	-	1	5							5 = 2
F	5	-	2	1	1	9							6 = 2
Sz	6	-	1	-	4	11							7 = -
Szf	12	-	3	-	1	16							8 = 2
Szh	4	-	-	-	3	7							9 = -
V	9	-	2	2	1	14							10 =
Ö	66	1	13	5	21	106							Arány: 2.5 Átlag: 10.6

Két osztrák muzeummal alakultak ki legszélesebb körben kapcsolataink: az eisenstadtival és a salzburgival 8-8 vidéki magyar muzeum cserél. 6-6 partnere van a Landesmuseum Joanneum-nak (Graz) és az Österreichisches Museum für Volkskunde-nak (Wien).

Grazban egyébként 5, Innsbruckban 2, Linzben 3, míg Bécsben 25 (!) velünk kapcsolatot tartó intézményről tudunk. A velünk cserélő muzeumok átlagosan 3.1 vidéki magyar muzeummal vannak kapcsolatban.

Német Szövetségi Köztársaság:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	GST
TP	42	2	8	10	42	104	18	4	16	7	22	37	
D	5	-	2	2	6	15							1 = 51
E	11	-	1	-	4	16							2 = 28
Gy	9	2	6	8	29	54							3 = 9
M	8	-	3	-	4	15							4 = 8
Ny	5	-	3	-	4	12							5 = 3
P	6	-	6	-	10	22							6 = 2
Sz	16	-	3	1	6	26							7 = 1
Szf	10	-	-	2	1	13							8 = 1
Szh	3	-	-	-	1	4							9 = 1
V	16	-	4	3	17	40							10 =
Ö	89	2	28	16	82	217							Arány: 2.1 Átlag: 21.7

Számarányt tekintve a nyugateurópai országok részéről legnagyobb mértékben az NSzK-ban mutatkozik kiadványaink iránt érdeklődés. Egyelőre csak a szombathelyivel nem áll csereviszonyban a frankfurti Römisch-Germanische Kommission. 8 cseretársa van a Mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseum-nak. Heten cserélnek a Göttingeni egyetem régészeti intézetével, hatan a Germanisches Nationalmuseum-mal Nürnbergben és a Württembergisches Landesmuseum-mal Stuttgartban.

Nyugat-Berlinből 3, Bonnból 4, Frankfurtból 5, Karlsruheából 3, Kielből 3, Kölnből 3, Mainzából 7, Münchenből 9, Nürnbergből 4, Stuttgartból 5 intézmény cserél, ezenkívül kb 35 más városból vannak partnereink. Az egyetemi intézetekkel, társulatokkal más országokkal összehasonlítva az átlagosnál jobbak a kapcsolatok, míg a muzeumokkal nincsen különösebben szoros kontaktusunk.

Svájc:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	CST
TP	7	-	1	5	11	24	5	6	2	2	3	6	
D	3	-	-	-	4	7							1 = 15
E	2	-	-	1	-	3							2 = 4
Gy	5	-	-	2	5	12							3 = 2
M	2	-	-	-	-	2							4 = 1
Ny	2	-	-	-	2	4							5 = -
P	1	-	-	-	1	2							6 = -
Sz	3	-	-	1	2	6							7 = 2
Szf	1	-	-	-	1	2							8 = -
Szh	1	-	1	-	1	3							9 = -
V	2	-	-	1	3	6							10 =
Ö	22	-	1	5	19	47							Arány: 2.- Átlag: 4.7

A létrejött kapcsolatok számát tekintve ugyan nem különös, de a velünk cserélő intézmények számát véve mégis jelentős a svájciakkal fennálló viszony. Zürichben a Schweizerisches Landesmuseum, Baselban a Museum für Völkerkunde Schweiz 7-7 vidéki magyar muzeummal cserél. A legtöbb intézménnyel azonban csak 1-1 muzeumunk van kapcsolatban. Basel 5, Genf 4 és Zürich 6 intézménye érdeklődik kiadványaink iránt. Láthatólag a muzeumok a legjobb cseretársak, 1-1 svájci átlagosan 3.1 magyarországgal cserél.

Franciaország:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	MU	Te	V	Egy	GST
TP	20	2	1	-	15	38	12	2	5	2	9	8	
D	-	-	-	-	-	-							1 = 29
E	6	1	-	-	4	11							2 = 5
Gy	1	-	1	-	5	7							3 = 2
M	3	-	-	-	2	5							4 = 2
Ny	1	-	-	-	2	3							5 = -
P	4	-	1	-	5	10							6 = -
Sz	3	-	-	-	3	6							7 = -
Szf	4	-	-	-	1	5							8 = -
Szh	1	-	-	-	-	1							9 = -
V	3	1	-	-	1	5							10 =
Ö	26	2	2	-	23	53							Arány: 1.4 Átlag: 6.-

Számukat tekintve tekintélyes, a kapcsolatok elmélyültségét vizsgálva azonban igen hiányos a franciákkal kiépült viszony. Teljesen esetlegesnek mondható, ahogyan kiadványaink eljutnak hozzájuk. A cserélő intézmények közül 15 párizsi. A francia muzeumokkal fennálló viszony (1.3) sem jelentős.

Anglia:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	CST
TP	15	-	7	1	7	30	7	4	4	1	8	6	
D	1	-	1	1	-	3							1 = 22
E	5	-	1	-	-	6							2 = 4
Gy	2	-	3	-	3	8							3 = 2
M	1	-	1	-	-	2							4 = -
Ny	2	-	-	1	-	3							5 = 1
P	2	-	2	-	2	6							6 = -
Sz	1	-	1	-	1	3							7 = -
Szf	10	-	2	-	1	13							8 = -
Szh	1	-	-	-	-	1							9 = 1
V	3	-	1	1	-	5							10 =
Ö	28	-	12	3	7	50							Arány: 1.7 Átlag: 5.-

Angliában természetesen a British Museum-mal van (a szegedi muzeumot kivéve) minden vidéki muzeumunknak kiépített cserekapcsolata. A többiekkel szintén szórványosak az összeköttetések. Az intézmények közül 13 londoni. Az angol intézmények közül a manchesteri könyvtárt leszámítva a muzeumok és egyetemi intézetek velünk létesített kapcsolatai az átlagos szinten mozognak.

Belgium - Hollandia - Dánia - Luxemburg:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mu	Te	V	Egy	CST
TP	16	-	3	1	13	33	9	2	7	4	5	6	
D	3	-	-	-	-	3							1 = 23
E	2	-	-	-	1	3							2 = 7
Gy	1	-	1	1	2	5							3 = 2
M	3	-	1	-	-	4							4 = -
Ny	-	-	1	-	1	2							5 = 1
P	2	-	-	-	3	5							6 = -
Sz	5	-	1	-	3	9							7 = -
Szf	6	-	1	-	2	9							8 = -
Szh	-	-	-	-	-	-							9 = -
V	6	-	-	-	2	8							10 =
Ö	28	-	5	1	14	48							Arány: 1.4 Átlag: 5.3

Az összevontan tárgyalt négy nyugateurópai állam közül Belgium 15, Hollandia 10, Dánia 6, Luxemburg 2 cserélő intézménnyel szerepel. Az érdeklődés elsősorban a múzeumok részéről nyilvánul meg, aránya: 1.7.

Finnország - Svédország - Norvégia - Izland:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mű	Te	V	Egy	GST
TP	20	3	1	9	10	43	4	3	3	7	14	12	
D	3	1	-	4	4	12							1 = 80
E	4	1	-	2	5	12							2 = 8
Gy	4	1	-	5	3	13							3 = 7
M	2	1	-	1	2	6							4 = 2
Ny	2	1	1	6	3	13							5 = 2
P	3	1	1	-	2	7							6 = 1
Sz	4	3	-	2	5	14							7 = 2
Szf	2	-	-	2	-	4							8 = 1
Szh	5	-	-	-	1	6							9 = -
V	5	1	1	4	5	16							10 =
Ö	34	10	3	26	30	103							Arány: 2.4 Átlag: 10.3

Legtöbb kapcsolatunk a svédekkel van (18 intézménnyel), közülük az egyik (Historie och Antikvitetsakademiens - Stockholm) 7 vidéki magyar muzeummal cserél. Majd a finnek következnek (13 intézménnyel), a finn régészeti társulatnak 7, a Suomen Museoliitto-nak 6 magyar partnere van. A 10 norvég intézménnyel az északi államok közül még a legszorosabb a kapcsolat (2.9), legjelentősebb cserepartner az egyetemi régészeti gyűjtemény Oslóban (8 magyar vidéki muzeummal cserél). A skandináv muzeumokkal szintén nincsen túlságosan szoros összeköttetésünk.

Görögország - Olaszország - Spanyolország - Portugália - Málta -
- Vatikán:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	CST
TP	15	1	7	3	12	38	18	1	5	3	2	9	
D	-	-	-	-	-	-							1 = 30
E	2	-	-	-	1	3							2 = 5
Gy	5	1	1	1	7	15							3 = 1
M	3	-	3	2	1	9							4 = 3
Ny	-	-	-	-	-	-							5 = -
P	2	-	3	1	2	8							6 = -
Sz	2	-	-	-	2	4							7 = -
Szf	3	-	-	1	2	6							8 = -
Szh	1	-	-	-	-	1							9 = -
V	4	-	-	1	-	5							10 =
Ö	22	1	7	6	15	51							Arány: 1.3 Átlag: 6.2

A déleuropai államok közül természetesen legtöbb cserepartner az olaszországiak közül kerül ki: 27. Azonban az itáliai intézményekkel sem túlságosan szoros a kapcsolat, a 27 intézményre mindössze 36 jut, holott ésszerű volna legalább a dunántuliakkal annak alaposabb kiépítése. 6 spanyol, 2 portugál, 1 görög, illetve vatikáni és máltai cseretársról tudunk ezenkívül.

Az európai kapitalista államokban működő intézményekkel kiépített kapcsolatokban igen szélsőséges számadatokat is láthatunk. Egyes államokkal néhány muzeumunknak semmilyen kapcsolata sincsen. Ugyanakkor például a gyóriek Ausztria, NSzK és Svájc irányában kialakított aránylag igen erős összeköttetésük mellett, Nyugateurópára nem helyeztek akkora súlyt. Vagy Székesfehérvár esetében megfigyelhető angliai kapcsolattartás mellett relative még az NSzK-val folytatott csere is kisebbmértékű. (A példákat sorolhatnánk tovább.)

Összesítve a kapcsolatok alapján a rangsorolás így alakul:

1. Székesfehérvár	122-ből	68 = 56 %
2. Szombathely	42-ből	23 = 55 %
3-5. Eger	119-ből	63 = 53 %
Szeged	148-ből	79 = 53 %
Veszprém	188-ből	99 = 53 %
6. Győr	268-ből	138 = 51 %
7. Debrecen	109-ből	48 = 44 %
8. Pécs	188-ből	69 = 37 %
9. Nyiregyháza	116-ből	42 = 36 %
10. Miskolc	152-ből	44 = 29 %

Elébevégyva a további, az USA-t kivéve földrészenkénti kimutatásoknak, annyit megemlíthetünk, hogy az Európán kívüli országokkal tartott kapcsolatok a legtöbb muzeumnál a 10 % alatt vannak, ez alól csak két muzeum a kivétel. A sorrend, csak százalékot jelezve:

1. Miskolc	20 %
2. Szombathely	15 %
3. Nyiregyháza	9 %
4. Eger	8 %
5-7. Debrecen	7 %
Szeged	7 %
Székesfehérvár	7 %
8. Győr	6 %
9. Pécs	4 %
10. Veszprém	3 %

USA:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	GST
TP	19	-	6	2	8	35	3	-	16	2	6	8	
D	5	-	1	-	1	7							1 = 23
E	5	-	1	2	1	9							2 = 3
Gy	4	-	1	2	1	8							3 = 6
M	2	-	1	-	-	3							4 = 2
Ny	4	-	2	1	-	7							5 = -
P	-	-	-	2	1	3							6 = -
Sz	2	-	1	-	3	6							7 = 1
Szf	6	-	-	2	1	9							8 = -
Szh	1	-	1	1	1	4							9 = -
V	3	-	1	1	1	6							10 =
Ö	32	-	9	11	10	62							Arány: 1.8 Átlag: 6.2

Az Egyesült Államokban a washingtoni Kongresszusi Könyvtárba 7 vidéki muzeumunk kiadványai jutottak el eddig.

A további amerikai, afrikai, ázsiai és ausztráliai cserekapcsolatnál szinte kizárólag egyedi csereviszonyról beszélhetünk, amint ez a táblázatokból minden további nélkül kiderül.

Egyéb amerikai államok (Kanada, Mexikó és 8 délamerikai állam):

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	CST
TP	8	1	3	-	4	16	4	1	1	4	4	2	
D	-	-	-	-	-	-							1 = 15
E	1	-	-	-	-	1							2 = -
Gy	1	-	1	-	-	2							3 = 1
M	6	1	-	-	4	11							4 = -
Ny	-	-	1	-	-	1							5 = -
P	-	-	1	-	-	1							6 = -
Sz	2	-	-	-	-	2							7 = -
Szf	-	-	-	-	-	-							8 = -
Szh	-	-	-	-	-	-							9 = -
V	-	-	-	-	-	-							10 = -
Ö	10	1	3	-	4	18							Arány: 1.1 Átlag: 3.-

Afrika (Algéria - Délafrikai Unió - Egyiptom - Ghana - Kongó -
- Malgas - Szenegál):

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	Mü	Te	V	Egy	CST
TP	3	-	1	-	4	8	1	-	-	-	3	4	
D	-	-	-	-	-	-							1 = 8
E	-	-	-	-	-	-							2 = -
Gy	-	-	-	-	2	2							3 = -
M	2	-	1	-	2	5							4 = -
Ny	-	-	-	-	-	-							5 = -
P	-	-	-	-	-	-							6 = -
Sz	1	-	-	-	-	1							7 = -
Szf	-	-	-	-	-	-							8 = -
Szh	-	-	-	-	-	-							9 = -
V	-	-	-	-	-	-							10 = -
Ö	3	-	1	-	4	8							Arány: 1.- Átlag: 2.7

Ázsia (India - Indonézia - Izrael - Japán - Törökország) és Ausztrália:

	M	A	E	K	T	Ö	R	N	MU	Te	T	Egy	CST
TP	10	-	2	-	4	16	2	-	3	4	5	2	
D	1	-	-	-	-	1							1 = 14
E	-	-	-	-	-	-							2 = 2
Gy	2	-	-	-	-	2							3 = -
M	6	-	-	-	3	9							4 = -
Ny	1	-	-	-	-	1							5 = -
P	1	-	1	-	1	3							6 = -
Sz	1	-	-	-	-	1							7 = -
Szf	-	-	-	-	-	-							8 = -
Szh	-	-	1	-	-	1							9 = -
V	-	-	-	-	-	-							10 = -
Ö	12	-	2	-	4	18							Arány: 1.1 Átlag: 2.6

Amint bevezetőül említettem, a magyar muzeumok könyvtárügyi helyzetének korántsem sarokpontja ugyan a külföldi cserekapcsolatok állása, de minden adat, amely erre is rávilágít, fontos lehet. Mindenesetre leszögezhetjük, hogy legalábbis a vidéki muzeumok esetében a külföldi könyvanyag beszerzésénél a vásárolt és cserélt munkák aránya legalább 10 % - 90 %, ha nem több. Prominens érdekünk tehát e kapcsolatok fenntartásán és kiszélesítésén munkálkodnunk. Arra nézve, hogy devizaforintban mit jelent a külföldről cserébe beérkezett könyvanyag, egyelőre nincs összesíthető számadat. Átlagosan 150 cserepartnerrel számolva azonban egy-egy vidéki muzeum évenként 10-20.000 devizaforint értékű könyvvel gyarapszik, tehát 100-200.000 devizaforintot „ér meg” évenként csak e tiz muzeum gyarapodása. Sima forintra átszámítva azt hiszem magasabb ez az összeg, mint amennyi költségvetésileg előirányozva hazai és külföldi könyv-, folyóirat-beszerzésre rendelkezésünkre áll.

De ha mellőzzük a gazdaságossági számításokat, ha csak ennek a beérkező és kimenő tudományos kiadványtömegnek szakmai hasznát és értékét vesszük figyelembe: egy következtetésre juthatunk. Szükséges és kívánatos a vidéki muzeumok nemzetközi kiadványcseréjének ésszerű fejlesztése - ennél fogva szükséges és kívánatos, hogy ezt a szempontot is figyelembevegyék az illetékesek, amikor a vidéki muzeumok tudományos kiadványainak további sorsáról döntenek.

Éri István

OROSHÁZA TÖRTÉNETE ÉS NÉPRAJZA⁺

(Vitaülés Orosházán)

Az „Orosháza története” című kötet második fejezetének bevezető soraiban ezt olvassuk: „Orosháza és környéke a Tiszántul más területeihez hasonlóan alkalmas volt az őskori ember megtelepedésére, életfeltételeinek biztosítására”. E megállapítás ellenére, hazánk legkitünőbb és főleg fiatal régészei csak szórványosan, vagy leletmentésekkel napvilágra került, elenyészően kevés leletanyag alapján voltak kénytelenek megírni Orosházának és környékének őstörténetét.

A kötet azonban a helytörténettel foglalkozók számára igen értékes gyűjtemény. Az egyes kutatók általában nagyon gazdagon megrajzolt történeti képpel vezetik be dolgozataikat. A történeti kitekintések (Kalicz Nándor), összefoglalások (Mócsy András, Bóna István) kitűnően felhasználhatók és az Alföld más területeire is érvényes megállapításokat tartalmaznak.

A monográfia régészeti tanulmányait vizsgálva azt látjuk, hogy az általános kutatási eredmények leszűkített kérdéseit tudták csak bemutatni. Ez magától értetődő, hiszen - mint éppen említettük - a régészeti leletanyag elenyészően kevés. Rendszeres kutatások, ásatások alig, vagy egyes korokra vonatkoztatva egyáltalán nem is voltak. A régészeti rész tehát nem támaszkodhatott alapvetően új és hiteles anyagra. Helyes lett volna a tanulmányok megírása előtt néhány kulcskérdést taglaló és egyes korszakokra vonatkozó ásatásokat, feltárásokat végeztetni.

Nem célunk, hogy az egyes régészeti korokat, s az azokat összefoglaló tanulmányokat külön-külön ismertessük. Csak szűkebb tudományszakom, a régebbi és újabb középkorra vonatkozó néhány megjegyzésemet kívánom elmondani.

Dienes István „Orosháza környéki honfoglaló magyarok” című tanulmányának különösen nagy jelentősége van, mert a korábbi leleteket felkutatta és igen lelkiismeretes terepbejárást végzett Orosháza környékén. Nagy kár, hogy az egyes honfoglaláskori leletek és lelőhelyek hitelesítő ásatásaira nem mindenütt nyílt lehetőség. Dienes csak két helyen végezhetett a Magyar Nemzeti Múzeum költségére ásatásokat, Nagy Albert és Pusztai Ignácné tanyáin, és sikerült megállapítania, hogy a honfoglaló magyarság e területen is kétrétegű volt. Az előkelőbb, gazdagabb sirok leletanyaga a legfelsőbb vezetőkről bizonykodott, míg a szegényebbek a köznépi csoporthoz tartoztak.

⁺ Ez évben jelent meg az újjáéledő városi monográfiák között az „Orosháza története és néprajza”, amely az utóbbi évek legnagyobb vállalkozása volt. Mindnyájan tudjuk, hogy Nagy Gyula áldozatot nem kimélő munkájának, jó szervezésének eredménye e nagy mű. Úgy érezzük, hogy - különösen a szekszárdi Igazgató Tanácsülés után, mikor a kiadványok tartalmi kérdéseivel foglalkoztunk - nem nagyhatjuk szó nélkül a munkát, amelyhez csak gratulálni lehet. (Szerk.)

Nagy Albert tanyáján, ma a Dózsa Tsz területén, 6 sirt bontott ki. Ezek közül 3 lovassir volt, nyereggel, lószerszámmal, ijjal, tegezsel. Az egyik lovassirban UGO és II LOTARIO (931-947) pénze volt a korhatározó.

Pusztai Ignácné tanyáján, a Belső-Monostori tanyákon, az előbbi temetőtől alig néhány száz méter távolságra, ÉK-i irányban, két sirt bontott ki. Az egyikben, K-Ny-i irányban elföldelt harcos feküdt, akinek jobb oldala mellé tegeztt helyeztek. A tegezben 6 nyilcsucs volt. Baloldalán, egy padkára tették lovának koponyáját, lábszárcsontjait. - Egy másik itteni sirban 60 év körüli öregasszony feküdt. Ez a sir azért fontos, mert mellékleteiből hitelesen megismerhettük a honfoglaláskori női viseletet. A sirból napvilágra került mellékletek helyeit Dienes pontosan rögzítette, fényképezte, s az egyik leggazdagabb honfoglaláskori fejedelemmőnek, a Szeged-bojárhalminak leletanyagát is majdnem teljesen hi- telesítette.

A sirban 19 darab aranyozott ezüst, préselt, virágokra emlékeztető mintájú és kb. 3,5 cm átmérőjű korongocska volt. Ezeken kívül a halott nyakát két sorban rombusz alakú, öntött ezüstveretek fogták körül. A veretek helyzetéből sikerült pontosan megállapítani, hogy azok süveg és ruhaszegélyeket díszítő ékít- mények voltak. A derékon talált korongocskák övveretek, a nyakkörüli díszek pe- dig az ing nyakszegélyeit övezték. Tehát ez a sir a honfoglaláskori női viselet szempontjából igen fontos megfigyeléseket eredményezett.

Dienes tanulmányához temető-térképet is rajzolt. Ezen fel vannak tüntetve a felásott területek. Ugy tűnik, hogy a sirok szétszórt rendszere nem zárja ki, hogy még maradtak a földben fel nem tárt temetkezések.

Legújabb tanulmányaiban maga Dienes hívja fel a figyelmet e kor népközös- ségeinek temetkezéseire. Ezek egymáshoz való viszonyát, jellegüket kellene tü- zetesebben megvizsgálni, mert a jelenségek pusztá rögzítése nem elegendő. Erre itt, Orosházán nyilhat kitűnő alkalom, mert a temetők igen közel vannak egymás- hoz. Helyes volna felülvizsgálni, hogy a kis és kevés sirszámú temetők valóban teljesen fel vannak-e tárva? Csak a Hmvásárhely-Kopáncsi és Szentés-szentlász- lói temetőkre szeretnék emlékeztetni, ahol a temető két, és rangban is elkülö- nülő csoportját keskeny földcsáv választotta el. A kérdést könnyű volna ellen- őrizni, csak 5-10-15 m távolságra kellene egy-egy kutatóárok- kal meghatározni a temetők széleit.

A XIII. századi tatár, majd később a török dúlásokat - a többi alföldi vá- rosokkal, falvakkal együtt - Orosháza is megszenvedte. Okleveles adataink csak a XIV. századtól maradtak fenn, az Árpád-korból Orosházáról nincsenek. Ezeknek szórványos említéseiből lehet csak visszakövetkeztetnünk, hogy a korábbi száza- dokban milyen is volt itt az élet? A török idők utáni újratelepülések sem min- dig ott voltak, ahol korábban, az Árpád-korban állottak az egyes falvak. Sok- szor a dúlónevek segítettek, hogy rögzíthessük a korábbi települések helyeit. Ezt pedig csak úgy lehetett megvalósítani, ha a terepet végigjárjuk és dúlóról- dúlóra haladva vizsgáljuk a tájat.

Kovalovszky Julia vállalkozott erre a feladatra, aki az „Orosháza és környéke a magyar középkorban” című fejezetet írta meg. Megkereste az elpusztult falvak helyeit, azokat térképre rögzítette. Talált olyan faluhelyeket is, amelyekről okleveles adatok egyáltalán nem voltak. 43 elpusztult falu helyét derítette fel, s csábitó volna, hogy ezekről legalább néhány mondattal mi is megemlékezzünk. De ez sem lehet célunk, viszont Kovalovszky Julia érdemeit nem győzzük eléggé méltányolni és elismerni.

Méri István nemcsak hitelesítő, hanem – ugyancsak a M. Nemzeti Múzeum megbízásából – Kardoskuton tervásatásokat is végzett. Az Árpád-kori falu templomának alapjait tárta fel és az egykori falutelepülés néhány házát is kibontotta. Az erről szóló tudományos közlemény az elmúlt évben jelent meg és Kovalovszky Julia ennek az ásatásnak eredményeit is bemutatta a monográfia dolgozatában.

Végezetül néhány szót a monográfia szerkesztéséről. Ehhez azért merek hozzászólni, mert magam is szerkesztő vagyok, de ugyanakkor kiadó is. Ismerem tehát a követelményemet elmondani.

Őszinte és baráti szívvvel gratulálok a szerkesztőnek, mert az ország legkitűnőbb szerzőit és lektorait sikerült megnyernie a monográfia számára munkatársakul. Jól tudta, hogy az egyes szakterületeket valóban szakemberek ismerik a legjobban, tehát az egyes tanulmányokat ezekkel iratta meg.

Ugyanekkor a szerkesztés aránytalannak tűnik. Az első kötet 967 oldal terjedelmű, amelyhez ugyancsak A5-ös 10 ives táblaoldal sorakozik. Így tehát az I. kötet összesen 95 ives és 1,074 oldal terjedelmű. A második kötet „csak” 69 ives (784 oldal), 6 iv táblaanyaggal (70 oldal). Végeredményben tehát a két kötet 1,751 szövegoldalt és 177 táblát tartalmaz. – Mindebből a régészeti anyagra mindössze 110 oldal jutott, amelyhez még 16 oldal embertani rész kapcsolódik. – A Dienes István cikke után tördeltettem volna Lipták Pál irását, mert a Dienes feltárásból kikerült embercsont anyagot Lipták dolgozta fel. – Így is, a régészeti-embertani dolgozatok együttesen az első kötetnek csupán 1/7-ét jelentik.

Felvetődik a kérdés: szabad ilyen aránytalanságokat megengedni. De nézzük a második kötetet is. Ebből ha az első 90 oldalt leszámítjuk, mert azok vitathatóan történeti vagy néprajzi vonatkozásúak, akkor is kifejezetten csak a néprajz tudományzakára kb 700 oldal terjedelem jut.

Aki két ekkora kötet kiadatási költségeit elő tudta teremteni, bizonyosan tudott volna pénzt szerezni ahhoz is, hogy Orosháza környékén új ásatásokkal új régészeti eredményeket lehessen elérni. Nem lett volna akkor a régészeti rész olyan szegény, mint amilyen. Ennek ellenére el kell ismernünk, hogy a régészeti cikkek kitűnőek és a lehetőség szerint tükrözik a táj régészeti képét. Új ásatásokkal szakíróink a legújabb eredményeket tudták volna bemutatni nemcsak a honfoglalás és középkor idejéből, hanem a többi régészeti korokról is.

A „kiadó” pedig azért szólal meg belőlem, mert 1751 szövegoldal terjedelmet és 177 táblát nem tartom helyesnek csupán két kötetbe köttetni. A könnyebb kezelhetőség miatt is sokkal jobb lett volna ugyanezt az anyagot négy kötetben megjelentetni.

Bálint Alajos

KÉMIAI FÉMTISZTÍTÁSI MÓDSZER ELLENŐRZÉSE

A muzeumi fémtárgyak kezelése közben gyakran kell alkalmazni kémiai módszereket. A fémek tisztítására mindinkább olyan vegyületek válnak be, amelyek a fémek átalakulási termékeit - rozsdát és más korrózióterméket - komplex vegyületek formájában viszik oldatba. Ezek a komplexképző vegyületek a következőképpen tisztítják az átalakulási termékkel borított fémet:

A komplexképző vegyület vizes oldatában kismértékben oldódó fémvegyület disszociál, a fémiot a komplex megköti, így kivonja az oldatból, ahová újabb fémiön vándorolhat.

Hogy a folyamat számunkra ideálisan játszódjék le, lehetőleg a következő feltételeknek kell teljesülni:

- 1/ a fémiönal képződött komplex adott körülmények között stabil legyen. Ha nem képződik stabil komplex, akkor a fémtisztítás közben többé-kevésbé ellenőrizhetetlen folyamatok játszódhatnak le, vagy a nem kívánt eredménnyel megy végbe a tisztítás;
- 2/ a fémiönal képződött komplex tökéletesen oldódjék, mert ha oldhatatlan komplexvegyület képződik, akkor az a tisztítandó felületre rakódhat és a fémtisztítás nem történik eredményesen;
- 3/ a komplexképző vegyület csak a tisztítandó fémtárgyon levő vegyületeket vigye komplexként oldatba, ne támadja meg a szinfémet, mert akkor a tisztítandó muzeumi tárgy a tisztítás során feltétlenül károsodást szenvedne.

Eddigi munkánk során több komplexképző vegyületet próbáltunk ki, vezettünk be muzeumi területre (nátriumhexametáfoszfát, nátrium-káliumtartarát, nátrium-szeszquikarbonát), amelyek közül az etiléndiamin-tetraecetsav dinátriumsóját vettük tüzetesebb vizsgálat alá és a vizsgálataink eredményeit röviden összefoglalva a következőkben adjuk.

Kovalovszky Julia vállalkozott erre a feladatra, aki az „Orosháza és környéke a magyar középkorban” című fejezetet írta meg. Megkereste az elpusztult falvak helyeit, azokat térképre rögzítette. Talált olyan faluhelyeket is, amelyekről okleveles adatok egyáltalán nem voltak. 43 elpusztult falu helyét derítette fel, s csábító volna, hogy ezekről legalább néhány mondattal mi is megemlékezzünk. De ez sem lehet célunk, viszont Kovalovszky Julia érdemeit nem győzzük eléggé méltányolni és elismerni.

Méri István nemcsak hitelesítő, hanem - ugyancsak a M. Nemzeti Múzeum megbízásából - Kardoskuton tervásatásokat is végzett. Árpád-kori falu templomának alapjait tárta fel és az egykori falutelepülés néhány házát is kibontotta. Az erről szóló tudományos közlemény az elmúlt évben jelent meg és Kovalovszky Julia ennek az ásatásnak eredményeit is bemutatta a monográfia dolgozatában.

Végezetül néhány szót a monográfia szerkesztéséről. Ehhez azért merek hozzászólni, mert magam is szerkesztő vagyok, de ugyanakkor kiadó is. Ismerem tehát a követelményemet elmondani.

Őszinte és baráti szívvvel gratulálok a szerkesztőnek, mert az ország legkitünőbb szerzőit és lektorait sikerült megnyernie a monográfia számára munkatársakul. Jól tudta, hogy az egyes szakterületeket valóban szakemberek ismerik a legjobban, tehát az egyes tanulmányokat ezekkel iratta meg.

Ugyanekkor a szerkesztés aránytalannak tűnik. Az első kötet 967 oldal terjedelmű, amelyhez ugyancsak A5-ös 10 ives táblaoldal sorakozik. Így tehát az I. kötet összesen 95 ives és 1,074 oldal terjedelmű. A második kötet „csak” 69 ives (784 oldal), 6 iv táblaanyaggal (70 oldal). Végeredményben tehát a két kötet 1,751 szövegoldalt és 177 táblát tartalmaz. - Mindebből a régészeti anyagra mindössze 110 oldal jutott, amelyhez még 16 oldal embertani rész kapcsolódik. - A Dienes István cikke után tördeltettem volna Lipták Pál irását, mert a Dienes feltárásból kikerült embercsont anyagot Lipták dolgozta fel. - Így is, a régészet-embertani dolgozatok együttesen az első kötetnek csupán 1/7-ét jelentik.

Felvetődik a kérdés: szabad ilyen aránytalanságokat megengedni. De nézzük a második kötetet is. Ebből ha az első 90 oldalt leszámítjuk, mert azok vitathatóan történeti vagy néprajzi vonatkozásúak, akkor is kifejezetten csak a néprajz tudományszakára kb 700 oldal terjedelem jut.

Aki két ekkora kötet kiadatási költségeit elő tudta teremteni, bizonyosan tudott volna pénzt szerezni ahhoz is, hogy Orosháza környékén új ásatásokkal új régészeti eredményeket lehessen elérni. Nem lett volna akkor a régészeti rész olyan szegény, mint amilyen. Ennek ellenére el kell ismernünk, hogy a régészeti cikkek kitűnőek és a lehetőség szerint tükrözik a táj régészeti képét. Új ásatásokkal szakiróink a legújabb eredményeket tudták volna bemutatni nemcsak a honfoglalás és középkor idejéből, hanem a többi régészeti korokról is.

A „kiadó” pedig azért szólal meg belőlem, mert 1751 szövegoldal terjedelmet és 177 táblát nem tartom helyesnek csupán két kötetbe köttetni. A könnyebb kezelhetőség miatt is sokkal jobb lett volna ugyanezt az anyagot négy kötetben megjelentetni.

Bálint Alajos

KÉMIAI FÉMTISZTÍTÁSI MÓDSZER ELLENŐRZÉSE

A muzeumi fémtárgyak kezelése közben gyakran kell alkalmazni kémiai módszereket. A fémek tisztítására mindinkább olyan vegyületek válnak be, amelyek a fémek átalakulási termékeit - rozsdát és más korrózióterméket - komplex vegyületek formájában viszik oldatba. Ezek a komplexképző vegyületek a következőképpen tisztítják az átalakulási termékkel borított fémet:

A komplexképző vegyület vizes oldatában kismértékben oldódó fémvegyület disszociál, a fémiot a komplex megköti, így kivonja az oldatból, ahová újabb fémmion vándorolhat.

Hogy a folyamat számunkra ideálisan játszódjék le, lehetőleg a következő feltételeknek kell teljesülni:

- 1/ a fémmionnal képződött komplex adott körülmények között stabil legyen. Ha nem képződik stabil komplex, akkor a fémtisztítás közben többé-kevésbé ellenőrizhetetlen folyamatok játszódhatnak le, vagy a nem kívánt eredménnyel megy végbe a tisztítás;
- 2/ a fémmionnal képződött komplex tökéletesen oldódjék, mert ha oldhatatlan komplexvegyület képződik, akkor az a tisztítandó felületre rakódhat és a fémtisztítás nem történik eredményesen;
- 3/ a komplexképző vegyület csak a tisztítandó fémtárgyon levő vegyületeket vigye komplexként oldatba, ne támadja meg a színefémeket, mert akkor a tisztítandó muzeumi tárgy a tisztítás során feltétlenül károsodást szenvedne.

Eddigi munkánk során több komplexképző vegyületet próbáltunk ki, vezetünk be muzeumi területre (nátriumhexametáfoszfát, nátrium-káliumtartarát, nátrium-szeszquikarbonát), amelyek közül az etiléndiamin-tetraecetsav dinátriumsóját vettük tüzetesebb vizsgálat alá és a vizsgálataink eredményeit röviden összefoglalva a következőkben adjuk.

Külföldön és hazai viszonylatban egyre általánosabb alkalmazást nyer az etiléndiamin-tetraecetsav. Ez az analitikában igen fontos szerepet játszó aminopolikarbonsav vízben csak kis mértékben oldódik, ezért kettős nátriumsóját használjuk, az etiléndiamin-tetraecetsavas-dinátriumsót - a továbbiakban a magyar szakirodalomban használt rövid elnevezést, az EDTE fogom használni. Ez a vegyület a magyar vegyszerkereskedelemben Selecton B₂ elnevezéssel kerül forgalomba.

A komplexképző EDTE vegyületet 5, 10, 15 %-os vizes oldat formájában szókás fémek tisztítására használni. A 10 %-os oldat pH értéke savas tartományban van, 4,5 - 5 pH érték között.

Kísérleteinkhez 10 %-os EDTE oldatot használtunk háromféle változatban:

- a/ eredeti pH értékkel, vagyis pH = 4,5;
- b/ kétféle luggal - nátriumhidroxiddal és ammóniumhidroxiddal - semleges pH értékre állítva az oldatot;
- c/ kétféle luggal - nátriumhidroxiddal és ammóniumhidroxiddal - lugos pH értékre beállítva, azaz pH = 9 oldatot.

Miután laboratóriumban egyszerű módon megállapítottuk, hogyan oldódnak a leggyakrabban előforduló rézvegyületek, azaz a réz átalakulási termékei, vizsgálataink célja az volt, hogy konkrét adatokat szerezzünk arról, milyen hatása van a különböző pH értékű oldatoknak a szinfémetre, azaz a letisztult fémtárgyak felületére.

A kísérletek rövid ismertetése

Az oldódási kísérleteket minden esetben szobahőmérsékleten kezdtük és ha a szóbanforgó vegyület 100 óra múlva sem oldódott teljesen, akkor melegítettük az oldatot. A vizsgált vegyületből minden esetben 0,5 g-ot mértünk be és az oldat mennyisége 50 ml volt.

A következő vegyületek oldódását próbáltuk ki: egy- és kétértékű rézoxid (Cu_2O , CuO), rézklorid (CuCl_2), bázikus rézklorid ($\text{Cu}_2/\text{OH}/_3\text{Cl}$), rézkarbonát (CuCO_3), bázikus rézkarbonát ($\text{Cu}_2/\text{OH}/_2\text{CO}_3$), rézsulfid (CuS), rézsulfát (CuSO_4), bázikus rézsulfát ($\text{Cu}_3\text{SO}_4/\text{OH}/_4$), réznitrát ($\text{Cu}/\text{NO}_3/_2$) és rézacetát ($/\text{CH}_3\text{COO}/_2\text{Cu}$).

Ezek közül a vegyületek közül az egyértékű rézoxid hidegen nagyon lassan, de melegítve elég jól oldódik. A kétértékű rézoxid hidegen, savas pH értékű oldatban valamivel jobban oldódik, mint semleges vagy lugos EDTE oldatban. Melegben nagyon lassan, de oldódik a vegyület. A rézsulfid ugyancsak savas pH-ju oldatban oldódik jobban. Hidegen nagyon lassu az oldódás, melegítve valamivel gyorsabban megy végbe a rézsulfid oldódása. A többi rézvegyület minden pH értékű EDTE oldatban hidegen is oldódik, de az oldat melegítésével jelentős mértékben gyorsíthatjuk az oldódást.

Az ezüstvegyületek oldására nem alkalmas az EDTE oldat, mert ezüsttel nem képez stabil komplexet az etiléndiamintetraecetsav és az ezüst fehér csapadék formájában (AgOH) kiválik.

Kísérleteink második célja az volt, hogy megállapítsuk, milyen hatással van az EDTE oldat a letisztított fémfelületre. Ezért az ismertetett oldatokkal három teljesen letisztított felületű fém - vasat, bronzot, ezüstöt - kezeltünk különböző időtartamokig. A fémeket bizonyos időközökben kivettük az oldatokból, leöblítettük, szárítottuk és súlyukat mértük. A fémek súlyváltozásából következtettünk az EDTE oldat fémekre gyakorolt hatására.

A teljesen letisztított fémekből készült próbadarabok súlyváltozását egy oldatban a kezelési idő függvényében követtük és a próbadarab eredeti súlyának százalékában fejeztük ki.

Kísérleteinket két szakaszban végeztük; először a három fémből készült próbadarabok súlyváltozását ellenőriztük 2 óra, 6 óra, 14 óra, majd 38 óra, végül pedig 42 óra kezelés után. Az utolsó 4 órás kezelés különbözött az előző, összesen 38 óráig tartó kezeléstől, mert ez alatt az idő alatt az oldatot melegen tartottuk (90 °C-on).

A kísérleteink második szakaszában már csak a vasat vizsgáltuk, mivel az első szakaszban azt találtuk, hogy a vas mutat figyelemreméltó súlycsökkenést az ismertetett oldatokban, mégpedig legnagyobb mértékűt az eredeti savas pH értékű (pH = 4,5) oldatban. Ezt az oldatot vettük tehát további kísérleteinkhez és a vas próbadarabokat szobahőmérsékleten összesen 490 óráig tartottuk az oldatban, miközben olyan változtatást hajtottunk végre, hogy az első próbadarabot 24 óránként vettük ki az oldatból, öblítettük, szárítottuk és súlyát mértük, a második próbadarabot 40 óránként mértük azonos körülmények betartásával, a harmadik próbadarabot pedig 80 óránként ellenőriztük súlyváltozás szempontjából.

Ezzel azt akartuk megállapítani, mennyire változik a vas súlycsökkenése, ha kezelés közben gyakran vesszük ki az oldatból és a szárítás és mérés idejére a levegőn tartjuk. Ilyenkor ugyanis a vas felülete oxidálódik és a fokozott súlycsökkenés oka ez is lehet.

Kísérleti eredményeink rövid összefoglalása

Az eredményeket itt nem közlöm táblázatosan, csak egyszerű áttekinthetőség kedvéért grafikusán ábrázolom.

Az 1. ábrán látható grafikonok a vas próbadarabok súlycsökkenését ábrázolják különböző pH értékű EDTE oldatokban a kezelési idő függvényében. Az EDTE oldat minden esetben 10 %-os volt.

A görbék alakulásából láthatjuk, hogy a 4,5 pH értékű EDTE oldat visz leg-

több vasat oldatba. Az oldódás még fokozottabb minden oldatban, ha azt melegítjük (38-42 óra között eltelt idő).

A bronz próbadarabok olyan jelentéktelen súlycsökkenést mutattak, hogy grafikus ábrázolásra nem tartottam érdemesnek. Maximális súlycsökkenés 0,38 % volt a próbadarab eredeti súlyához mérten. Ezt a súlycsökkenést is csak egy esetben észleltük, a nátriumhidroxiddal semlegesre beállított 10 %-os EDTE oldatban. A bronz próbadarabok súlycsökkenése meleg oldatokban sem fokozódott.

A 2. ábrán az ezüst próbadarabok különböző pH értékű EDTE oldatban észlelt súlycsökkenését ábrázoltuk az idő függvényében. A grafikonok azt mutatják, hogy a súlycsökkenés maximális esetben is csak 1,75 %-át éri el a próbadarab eredeti súlyának. Ezt az értéket nátriumhidroxiddal semlegesített EDTE oldatban kezelt próbadarabbal észleltük. A többi kísérlet során az ezüst próbadarabok súlycsökkenése 1 % érték körül mozgott. A súlycsökkenés nem fokozódott az oldatok melegítésével. Az ábrán levő grafikonokból is látható, hogy kezelés során az ezüst próbadarabok átmenetileg súlynövekedést mutattak.

A kísérletek második részének eredményeit a 3. ábrán levő grafikonokkal ábrázoltuk. Ebben az esetben a vas próbadarabok súlycsökkenését tüntettük fel 4,5 pH értékű EDTE oldatban. Az oldat 10 %-os volt és végig szobahőmérsékleten tartottuk. Mint már említettem az egyes próbadarabokat más-más időközönként vettük ki az oldatból és ellenőriztük a súlyváltozásukat. A grafikonon látható eredmény szerint a maximális súlycsökkenést a leggyakrabban kivett próbadarab mutatta, a másik kettő súlycsökkenése közel azonos. A vas próbadarabok idő függvényében észlelt súlycsökkenése kb. 140 óráig meglehetősen meredeken fokozódik, majd átmeneti egyensúly beállása után a súlycsökkenés ismét emelkedő tendenciát mutat. A vas próbadarabok a grafikon szerint kezdetben gyorsan, majd egy ideig semmit, azután lassan oldódtak az EDTE oldatban.

A kísérleti eredményekből levonható következtetések

1/ A vizsgált EDTE oldatok stabil komplex vegyületet csak a réziónnal alkotnak. A képződött rézkomplex a vizsgált pH értéktartományokon belül minden pH értékű oldatban stabil. A réz és réztartalmu ötvözetek tisztítására tehát mindhárom változatban alkalmas az EDTE oldat használata. Az oldat pH értékének változtatására abban az esetben van szükség, ha a réz vagy bronz tárgyakon különböző pH értékű oldatban oldódó vegyületek fordulnak elő mint korróziótermékek (pl. a rézoxidokat savas pH értékű oldat viszi könnyebben oldatba), vagy ha más anyagokkal egybedolgozott tárgyak esetén semleges vagy lúgos pH beállítása célszerű (pl. textil, bőr).

A vas nem képez stabil komplexet az EDTE-vel. A második kísérletsorozat ugyanis azt mutatta, hogy a vas oldódása egyre fokozódik. Kiszámítottuk, hogy az oldatba ment vas mennyisége kísérleteink alatt meghaladta az oldatban levő komplexképző vegyülettel egyenértékű mennyiséget. Ez pedig csak úgy lehetséges,

hogy a komplexbe vitt vas más formában kivált és a felszabaduló EDTE molekulák újabb vas ionokat vittek oldatba. A vaskiválás minden bizonnyal hidroxid formájában történt, amit az oldat alján a 140 óra eltelte után kivált vörösbarna csapadék formájában észleltünk is.

Az ezüsttel szintén nem képez az EDTE stabil komplexet, ami a próbadarabok időnkénti súlynövekedéséből is látható.

2/ A három vizsgált fém közül a réz- és rézalapú fémek tisztítására a legalkalmasabb az EDTE oldat. A réz átalakulási termékeit, azaz a rézvegyületeket többé-kevésbé mind jól oldja, a rézzel stabil komplexvegyületet alkot és mint kísérleteink bizonyítják, a színtémet nem támadja meg.

Az ezüst tisztítására csak abban az esetben alkalmas az EDTE oldat, ha az ezüst rézvegyületekkel van borítva, ami nagyon gyakran előfordul ásatásból előkerült ezüst tárgyak esetén. Az ezüst vegyületeket nehezen oldja az EDTE azonkívül nem is képez az ezüsttel stabil komplexvegyületet.

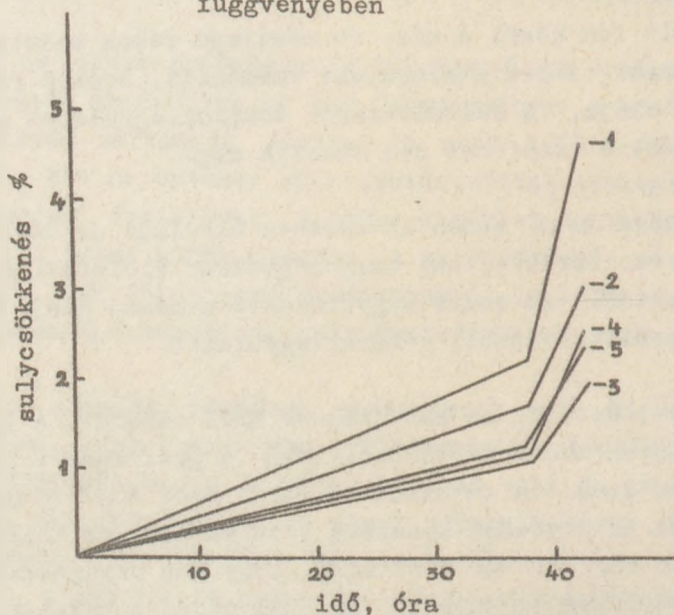
A vas tisztítására lehetőleg ne használjunk EDTE oldatot. A vasat oldja az EDTE, még hozzá nem elhanyagolható mértékben. Mint a grafikonból látjuk az eredeti próbadarab súlyára számítva maximálisan 17,5 %-ot vitt oldatba 490 óras kezelés után. Ezenkívül az oldódást lehetővé tevő vaskiválás kellemetlen kísérőköörülmény vastisztítás közben. Bár előfordul, hogy más anyagokkal egybedolgozott vas esetében célszerűnek mutatkozik az EDTE oldat alkalmazása (bronzsal, textillel, esetleg bőrrel), de ilyen esetben a tisztítást lehetőleg semleges, vagy ha az egyéb anyagnak nem árt, lugos kémhatásúra beállított EDTE oldattal végezzük és a folyamatot állandóan ellenőrizzük.

Függelék

Mivel a fémtisztításra használt EDTE meglehetősen drága vegyszer, ezért röviden ismertetjük az eljárást az egyszer már használt oldat újbóli hasznosítására, vagyis a bennelevő hatóanyag, a komplexképző polikarbonsav visszanyerésére.

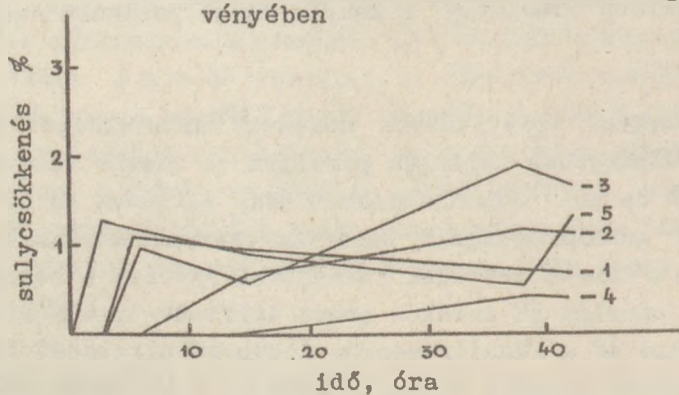
A réz- és bronztárgyak tisztítására használt EDTE oldatot használat után gyűjtsük össze, ha szükségesnek találjuk pároljuk be kisebb térfogatra. Mérjük meg az oldat pH-ját és ha kell ammóniumhidroxiddal állítsuk be 8,5-9 pH értékűre. Ezután huzamosan kénhidrogéngázt buborékoltsunk keresztül az oldaton, amelyben a gáz hatására fekete csapadék formájában kiválik a rézszulfid. A csapadékot szűrjük le, a szűrlet pH értékét ismét állítsuk be ammóniumhidroxid segítségével 8,5-9 értékre és a kénhidrogéngáz átbuborékoltatását ismételjük meg. Ha túl sok még a csapadékképződés, akkor a szűrés és pH érték beállítás után a rézszulfid kénhidrogénnel történő leválasztását harmadszor is ismételjük meg. A harmadszorra kivált fekete csapadék leszűrése után a szűrletet sósav segítségével 2 pH értékűre állítsuk be. Az oldatot egy napig hideg helyen tartjuk. A ki-

1. ábra: Vas próbadarabok súlycsökkenése különböző pH értékű EDTE oldatokban a kezelés időtartamának függvényében

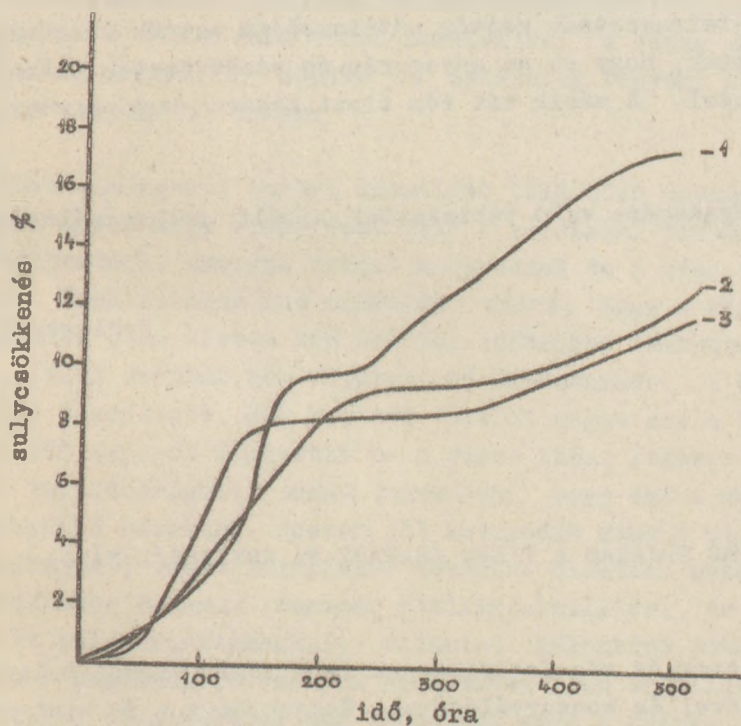

Jelölések: 1 - EDTE oldat - pH = 4,5
 2 - EDTE oldat + NaOH - pH = 7
 3 - EDTE oldat + NaOH - pH = 9
 4 - EDTE oldat + NH_4OH - pH = 7
 5 - EDTE oldat + NH_4OH - pH = 9

2. ábra: Ezüst próbadarabok súlycsökkenése különböző pH értékű EDTE oldatokban a kezelés időtartamának függvényében

3. ábra: A vas próbadarabok súlycsökkenése 4,5 pH értékű EDTE oldatban a kezelési időtartam függvényében

Jelölések: 1 - a próbadarabot 24 óránként mértük
2 - a próbadarabot 40 óránként mértük
3 - a próbadarabot 80 óránként mértük

vált fehér (esetleg kis mértékben szineződött) csapadékot leszűrjük, majd 10 %-os nátriumhidroxidban feloldjuk. Az oldat pH értékét ismét sósav segítségével 2 pH értékre állítjuk be és hidegen tartjuk egy napig. A kiváló csapadékot szűrjük, hideg vízzel kloridmentesre mossuk, majd alkohollal többször öblítjük, végül 80 C°-on szárítjuk. A kapott fehér kristályos anyagot fémtisztításra úgy használjuk, mint az eredeti EDTE-t.

Összefoglalás

A muzeumi fémtárgyak kémiai tisztításának egyes részletkérdéseit igyekeztünk tisztázni. Kísérleteink egyelőre csak három fémre - ezüstre, vasra és rézre - terjedtek ki. A kémiai fémtisztításra alkalmas vegyszerek közül a komplexképző etiléndiamin-tetraecetsav kettős nátriumsóját vettük tüzetesebb vizsgálat alá és megállapítottuk, hogy ez az anyag réz és rézötvözetek tisztítására használható jó eredménnyel. A másik két fém tisztítására csak kivételes esetekben javasoljuk.

A vegyszer drágaságára való tekintettel újbóli felhasználásának lehetőségét is ismertetjük.

Schlager Károlyné

UJABB ELJÁRÁS A VIZES ÁSATÁSI FA KONZERVÁLÁSÁRA

Sokan foglalkoztak és még foglalkoznak is a régi, vízzel telített, ásatási fatárgyak megmentésével és konzerválásával. Tudjuk, hogy a fa mint szerves anyag nem olyan ellenálló mint a szervetlen anyagok. Különböző rovarok, gombák, nedvesség, levegő stb. mind támadja a fa anyagát, és a körülményektől függően előbb vagy utóbb a fa tönkremegy, idővel szinte megsemmisül. Kedvező körülmények között a fatárgyak mégis évszázadokig megmaradnak, eredeti alakjukat és szerkezetüket megőrizve. Rendszerint akkor észlelünk ilyen esetet, amikor a fatárgy teljesen vízzel telítve, vízben, vagy vizes talajba beágyazva fekszik évszázadokon át és csak ásatások folyamán kerül felszínre. De amíg vízbenágyazva évszázadokig változatlan maradt, levegőre kerülve, amint száradni kezd a fa azonnal elveszti eredeti alakját, vetemedni, repedezni kezd és rövid időn belül esetleg izekre esik szét.

Amint említettük az ilyen fatárgyak megmentésével sokan foglalkoznak, sok módszert kísérleteztek ki, amelyek közül néhányat már eléggé elterjedten használnak is a muzeumi gyakorlatban, Közös hiányosságuk azonban, hogy csak akkor vezetnek eredményre, ha a kezelt tárgy a továbbiakban fedett helyen, esőtől,

viztől, lehetőleg a naptól is védve maradhat. Sok esetben azonban olyan objektumokról lehet szó, amelyek a lelőhelyen maradnak, vagy terjedelmük miatt fedett helyre nem helyezhetők el, tehát teljesen védtelenek az atmoszferiliákkal szemben. Ilyenkor a szokványos konzerváló szerek nem alkalmasak, mert elsősorban nem vízállóak; a szabadban az eső, a harmat idővel kimossa a konzerváló szereket a tárgyból és így természetesen védőhatásuk is megszűnik. Olyan eljárás, amely ezt a problémát megoldaná még nem ismeretes. Vasa, az 1961-ben tengerből kiemelt svéd hajó megvédésére alkalmazott eljárás is csak fél megoldás, amennyiben igyekeznek biztosítani a fa teljes nedvességét és így megközelíteni azt az állapotot, amiben a hajó állaga vagy háromszáz éve csaknem változatlanul megmaradt.

A konzerváló szertől, amelynek a feladata lenne, hogy megvédje a fát száraz állapotban, valamint az időjárás viszontagságaitól is, megkívánjuk, hogy vízben ne oldódjék, a vizes fába azért behatoljon, a fában szilárduljon meg, rugalmas de szilárd, fényálló, hőálló és szintelen legyen, könnyen kezelhető, nem mérgező és ne legyen túl drága.

Ezeket a követelményeket tartva szemelött különböző anyagokkal kísérleteztünk. Tekintettel arra, hogy vizes fába kell a védőszert bevinni, először olyan anyagokkal próbálkoztunk, amelyek vízzel keverednek és a fába való bevitel után megszilárdulnak. Ezek azonban nem vízállóak, ezért, hogy a későbbi kimosásukat meggátoljuk, kezelés után vízben nem oldódó, különböző lakkrétegekkel vontuk be a fát. Ez az eljárás azonban nem vezetett jó eredményhez, a lakkréteg túl fényes volt, könnyen repedezett. Meg kellett találni mégis azt a lehetőséget, hogy a vízben nem oldódó anyagot vihessünk be a vizes fába. Ismerve a polimetilmetakrilát (MMA) jó tulajdonságait, módot kerestünk, hogy ezt a műgyantát használhassuk fel konzerváló szerként. Aceton jól keveredik mind a vízzel mind a monomer metilmetakriláttal, tehát legelőször acetonos oldattal kezdtünk kísérletezni. A kereskedelemben kapható monomer metilmetakriláttal és ebből különböző mértékben készült polimerizátumokkal, valamint különböző arányú keverékekkel számos kísérletet végeztünk, amelyek eredményeképpen megállapítottuk, hogy a monomér 1:1 acetonos oldata felel meg legjobban erre a célra.

A metilmetakrilát acetonos oldata nagyon jól beszívódik a fába. A hozzáadott katalizátor és gyorsító hatására az oldatban lévő metilmetakrilát a fában polimerizálódik, miközben az oldószer elpárolog, és így a fa megszilárdul. Előpolimerizátumok használata esetén - bármilyen kis mértékben is volt polimerizálva a monomer - azt tapasztaltuk, hogy a fa kevesebb anyagot képes felvenni és felületén aránylag rövid időn belül többé-kevésbé fényes réteg keletkezik, amely megakadályozza az oldat tovább behatolását. A fában kipolimerizált MMA elég szilárd és rugalmas, a farostokat megszilárdítja. Az így keletkezett polimer vízben gyakorlatilag oldhatatlan, fényálló és 110°-ig hőálló, tehát a legnagyobb napsütésnél sincs veszély, hogy meglágyuljon és így a fa alakját megváltoztassa, vagy, hogy a fa izzadni kezdjen. A monomer metilmetakrilát alig mérgezőbb az acetonnál, így használata szellős helyen, különösen a szabadban, nem jár veszéllyel. A polimerizált műgyanta már teljesen ártalmatlan. Meg kell

A fakonzerválás kísérleti

Sor- szám	A fa eredete	A konzerváló anyag	A kezelt fa súlyvesztése		Felvett kon- nedves sulyra %
			nedves sulyra %	száraz sulyra %	
1.	Sárospatak	monomer metilme- takrilát + aceton	71,0	240,0	5,3
2.	Sárospatak	vakpróba	76,0	307,0	-
3.	Szigetvár	monomer metilme- takrilát + aceton	39,0	63,6	11,4
4.	Szigetvár	monomer metilme- takrilát + alkohol	42,8	75,0	7,4
5.	Szigetvár	vakpróba	50,2	101,0	-
6.	Szigetvár	monomer metilme- takrilát + aceton	37,6	60,0	7,5
7.	Szigetvár	polimer metilme- takrilát + aceton	43,1	76,0	2,1
8.	Szigetvár	vakpróba	45,2	82,6	-
9.	Sárospatak	polimer metilme- takrilát + aceton	42,5	92,0	9,0
10.	Sárospatak	vakpróba	57,0	132,4	-
11.	Sárospatak	polimer metilme- takrilát + aceton	66,5	199,0	10,7
12.	Sárospatak	polimer metilme- takrilát + aceton	57,8	137,0	19,8
13.	Sárospatak	polimer metilme- takrilát + aceton	73,0	269,0	4,3
14.	Sárospatak	polimer metilme- takrilát + aceton	72,5	261,0	4,6
15.	Sárospatak	monomer metilme- takrilát + aceton	55,2	123,0	32,4

eredményeinek összefoglalása

szerváló anyag száraz súlyra %	Vizfelvétel ⁺ %	Megjegyzés	Értékelés ⁺⁺
22,3	122,0	8 napi kezelés, világos barna, matt	változatlan
-	193,0	Száradás közben repedezett, világosbarna	tovább repedezett, szétporlad
22,9	3,4	6 napi kezelés, barna, matt, nem dörzsölhető le	változatlan
14,8	12,1	6 napi kezelés, barna fényes, nem dörzsölhető le	változatlan
-	33,1	barna, matt, a kérge könnyen ledörzsölhető	kivirágzás, barna, a kérge könnyen ledörzsölhető
14,3	6,0	5 napi kezelés, barna, matt, nem dörzsölhető le	változatlan
3,8	6,0	5 napi kezelés, fényes réteg nem dörzsölhető le	változatlan
-	28,5	barna, a szélek könnyen ledörzsölhetőek	barna, matt, a kéreg ledörzsölhető
20,9	118,0	5 napi kezelés, fényes, hosszanti repedést sürü MMA-val megragasztva	változatlan
-	121,0	Száradás közben repedezett, szilánkok leváltak	széttetetett
32,0	132,0	4 napi kezelés, takaratlanul, fényes lakk-réteg, nincs átítatva	2-3 repedés
46,2	98,0	4 napi kezelés takaratlanul, fényes lakkréteg nincs átítatva	sok repedés, helyenként fényes
15,8	217,0	2 napi kezelés takaratlanul, fényes, magas polimerrel kezelt	megvetemedett, szétmegy
16,4	200,0	4 napi kezelés takaratlanul, polimer	ketté vált, fényes
72,8	86,0	6 napi kezelés takaratlanul, repedésbe polimerrel, matt, barna	változatlan, át van itatva, egy kis repedés

Sor- szám	A fa eredete	A konzerváló anyag	A kezelt fa súlyvesztése		Felvett kon- nedves sulyra %
			nedves sulyra %	száraz sulyra %	
16.	Sárospatak	vakpróba	77,5	330,0	-
17.	Sárospatak	monomer metilme- takrilát + acetón	70,3	230,0	10,7
18.	Sárospatak	monomer metilme- takrilát + acetón	66,4	195,0	10,7
19.	Sárospatak	monomer metilme- takrilát + acetón	62,0	163,0	15,0
20.	Sárospatak	monomer metilme- takrilát + acetón	64,0	176,0	13,0
21.	Sárospatak	monomer metilme- takrilát + acetón	54,2	118,0	22,9
22.	Sárospatak	monomer metilme- takrilát + acetón	47,0	91,0	29,4
23.	Sárospatak	vakpróba	77,0	328,0	-

+ a kezelés és száradás utáni sulyra vonatkoztatva

++ vízben áztatás és többszöri fagyasztási próba után

zerváló anyag száraz súlyra %	Vizfelvétel ⁺ %	Megjegyzés	Értékelés ⁺⁺
-	280,0	repedések, morzsalékony	szétesett
22,8	118,2	2 napig csak aceton 14 napig gyantaoldat	1-2 kis repedés
31,7	108,5	16 napi kezelés, barna, matt	1-2 repedés
39,5	95,3	16 napi kezelés, barna, matt	1-2 kis repedés
36,1	70,8	16 napi kezelés, repe- désekre polimert barna, matt	változatlan
49,8	45,8	16 napi kezelés, repe- désekre polimert barna, matt	változatlan
56,0	62,8	13 napi kezelés, matt barna, széleken szürkés	keresztrepedések egy helyen kettétört
-	289,0	barna, matt	erősen megrepedezett

azonban említeni, hogy a monomer metilmetakrilát gyulékony, tehát a vele való munkálatok esetén nyílt láng használata tilos.

A kísérletekhez minden esetben ásatási, vizes fát használtunk, részben jó megtartású, Szigetvárról származó tölgyfát, részben Sárospatakról származó korporsó teljesen elkorhadt fenyőfáját. Főleg az utóbbival kísérleteztünk és ennél is igen kielégítő eredményeket kaptunk. Egy-egy kísérlet-sorozatnál ugyanazt a darab fát több kisebb darabra felvágva alkalmaztuk, minden alkalommal egy mintadarabot kezeletlenül hagyunk, összehasonlítás céljából.

A kezelt faminta színe kellemes barna, a nem kezelt faminta színénél alig sötétebb, nem fényes és teljesen anyagszerű. A polimerizált gyanta bizonyos mértékig viztaszitóvá teszi a fatárgyat, ezáltal a tárgy nedvesedését és átázását késlelteti. Míg a nem kezelt fa másodperceken belül magába szívja a ráeső vízcseppet, a kezelt fa még fél óra múlva sem.

A mellékelt táblázatban néhány kísérleti adatot állítottunk össze, hogy könnyebben áttekinthetővé tegyük a kísérletek eredményeit. Az összeállításból láthatjuk, hogy a jó megtartású faminták kevesebb műanyagot képesek felvenni mint a rossz megtartásúak. A kezelés és száradás után, ha a mintákat 24 órára vízben áztatjuk, a nem kezelt fák sokkal több vizet képesek felvenni mint a kezelt fák. Megfigyeltük a faminták viselkedését többszöri áztatás és fagyasztás után és a megfigyeléseinket a táblázat utolsó oszlopában tüntettük fel.

Mikroszkópon vizsgálva míg a kezeletlen fametszeten jól láthatók az üres sejtek, a műanyaggal kitöltött sejteken a fa belsejében a polimerizálódott műanyag-szálak szerkezetével szinte megtámasztja a sejtfaalakot és ezáltal növeli a fa szilárdságát.

A következőkben megadjuk az eljárást, amellyel a legjobb eredményeket kaptuk.

A vizes fatárgyat, amelyek konzerválni akarunk, nem hagyjuk kiszáradni, hanem rövid ideig tartó szikkadás után kezdjük a kezelést.

A kereskedelmi metilmetakrilátot 2 % nátriumhidroxidot tartalmazó, 10 %-os konyhasó oldattal összekeverjük, hogy az inhibitorát eltávolítsuk belőle. A szétválasztás után a metilmetakrilátot szilikagél fölétt megszáritjuk, hozzáadunk 1 % benzoilperoxidot és 2,5 % dioktilftalátot, és acetonnal 1:1 térfogat arányban elkeverjük. Az így elkészített oldat hideg, sötét helyen (pl. hűtőszekrényben) sokáig eltartható. Ebből annyit veszünk, amennyit egy nap alatt felhasználni kívánunk és hozzáadunk metilmetakrilátra számítva 0,2-0,3 % dime-tilanilint. Az oldatot ecsettel visszük fel a kezelendő fatárgyra és minden ecsetelés után a tárgyat polietilén fóliával letakarjuk. A kezelést, azaz az oldat ecsettel való felvitelét, lehetőleg sűrűn végezzük, mert a fa gyorsan szívja a műanyagoldatot, és rövid időközökben megismételt itatással többet juttathatunk be a vizes fába. A kezelést lehetőleg addig folytatjuk, amíg a fa be-

szívja a műanyagoldatot, ami általában több napig is eltart. Ha a gyantaoldat sűrűsödni kezd, ne menjük tovább vele a fát, mert ilyenkor már nagy viszkozitású lévén nem hatol be a fába, hanem lakkréteget képez a felületen. Ilyenkor új keveréket készítsünk és azzal dolgozzunk tovább. Ha a fatárgyon nagyobb repedések láthatók, úgy azokba külön erre a célra készített előpolimerizátumot juttassunk, amely gyorsabban polimerizálódik és jobban kitölti a réseket. Az előpolimerizátumot úgy kapjuk, hogy az acetonos metilmetakrilátot (dimetilanilin nélkül) állandó keverés közben 60-70 C°-ra felmelegítjük, ezen a hőmérsékleten tartjuk 1 óra hosszat és lassan lehütjük, ugyancsak állandó keverés közben.

Ha a tárgy már nem szív be metilmetakrilátoldatot, a kezelést abbahagyhatjuk. Ajánlatos a tárgyat még pár napig letakarva tartani, míg a felhasznált műanyag teljesen beköt.

Amint látjuk, a laboratóriumban végzett kísérletek igen jó eredménnyel zártak, és ennek alapján rövidesen a szabadban kívánjuk a módszert kipróbálni.

Irodalom:

- Franzen Anders: The Warship Vasa, Stockholm, 1961.
 Houwink: Chemie und Technologie der Kunststoffe, Leipzig, 1956.
 Kovács Lajos: Műanyag-zsebkönyv, Budapest, 1959.
 Mühlethaler Bruno: Tanulmány a vízzel telített faanyagok konzerválása tárgyában, ICOM ülése, Moszkva, 1963.
 Plenderleith H.J.: The Conservation of Antiquities and Works of Art, London 1957.
 Thinius Kurt: Hochpolymere, Leipzig, 1952.
 Winnacker-Küchler: Kémiai technológia, Budapest, 1961.
 Krepuska János: Metakrilátok és metakrilátszármazékok előállítására, 1955.
 Kézirat.

Brendel Gusztávné

A LEGÚJABBKORI MUNKÁSMOZGALMI MUZEOLÓGIA NÉHÁNY SAJÁTOS SÁGA A MOSZKVAI ÉS LENINGRÁDI MUZEUMOKBAN

Szovjet utam során a rendelkezésemre álló néhány nap nem tette lehetővé a XIX-XX. század történetével foglalkozó muzeumok belső rendjének, a muzeumi munka minden vonatkozásának alapos - sokoldalú tanulmányozását. Tekintve, hogy a közelmúltban a Szovjetunió történeti-forradalmi muzeumainak munkáját hazai szakemberek nem tanulmányozták, hasznosak lehetnek még az adott lehetőségek közt szerzett benyomások is, hiszen nagy tekintélyű, félévszázados múlttal ren-

delkező intézményekről van szó, amelyekben a szakmai-módszerbeli tapasztalatok sokasága halmozódott fel. A tudományos és a népművelési munka kripóbált, jó bevált módszereinek és formáinak sokaságával rendelkeznek, a muzeológus állomány tudományos felkészültségét, tapasztaltságát nemzetközileg ismert és értékelt publikációk sokasága, valamint az elnyert tudományos fokozatok nagy száma is jelzi.

A legujabbkori forradalmi jellegű muzeumok szervezeti sajátosságai

A muzeumok a szakmai-gazdasági irányítást ellátó Igazgatóságon kívül (igazgató, az igazgató tudományos helyettese és gazdasági helyettese, a tudományos titkár, adminisztrációs dolgozók)

- a/ gyűjteményi osztályokra
- b/ kiállítási osztályokra
- c/ tömegmunka osztályaira

tagolódnak. Közvetlenül az igazgatósághoz tartozó részlegekként működnek a könyvtárak, restauráló műhelyek, fotólaboratóriumok, nyomdák, stb.

A gyűjteményi osztályok részben a kronológiai elv, részben az anyagfajták szerinti tagozódás alapján jöttek létre. Az előbbi az írásos, nyomtatott és fotódokumentációra, az utóbbi a különféle tárgyi anyagokra vonatkozik. (Igy történelmi periódusok szerint kezelik a dokumentációs anyagot és anyagfajták szerint külön-külön a fa, nemesfém, fém, bőr, textil, festmény- és szoborgyűjteményeket.) A nevezetes történelmi személyiségek, tudósok, írók, művészek relikviáit pedig az anyagfajtáktól függetlenül személyi gyűjteményekben tartják együtt.

A gyűjteményi osztályok a leltározás, a raktározás, a tudományos mutató és utaló rendszerek kialakításával és továbbfejlesztésével kapcsolatos feladatokat látják el. A különösen kiterjedt és sokféle módon tagolt gyűjtemény esetén - pl. a Történelmi Muzeumban - a gyűjteményi osztályok az igazgatóhelyettesi beosztásban lévő főraktáros irányítása alatt állnak. A tárgyi és dokumentációs anyag nyilvántartásának, kezelésének, tudományos feldolgozásának, katalógizálásának elvei nagymértékben hasonlóak, csaknem azonosak a hazai elvekkel és gyakorlatokkal (a leltárkönyvek, kartonok rovatai is csaknem azonosak), ezek bővebb részletezésére nincs is szükség. Csupán annak kihangsúlyozását tartom lényegesnek, hogy a dokumentációk (írásos-nyomtatott iratok, sajtótermékek, film- és hanganyag, stb.) nyilvántartása és tudományos feldolgozása a tárgyi anyaggal megegyező módon történik. Minden egyes darabját (amennyiben nem duplumról van szó) külön leltározzák, kartonozzák.

A gyűjteményi osztályokon dolgozók nagy többsége tudományos munkatárs, történészek, levéltáros muzeológusok és gyűjteményfajták szerint, művészettörténészek, iparművészeti, stb. főiskolai-egyetemi végzettségű szakemberek.

A gyűjteményi osztályok dolgozói a fent említett alapvető feladataik ellátásán túl résztvesznek a kiállítás vezetők, katalógusok, muzeumi ismertető-k szerkesztésében, tudományos és népszerűsítő tanulmányok írásában, sőt feladataik vannak a tárlatvezetés területén is.

A kiállítási osztályok a muzeum profiljából következő periodizáció szerint létesültek. Az Állami Forradalmi Muzeumban (Moszkva) - amely 1900-tól napjainkig terjedően foglalkozik az oroszországi forradalmi munkásmozgalom, illetve a Szovjetunió történetével, négy kiállítási osztály működik:

Kiállítási osztály I: A forradalom előtti időszakról - 1917 októberéig.
 Kiállítási osztály II: A Nagy Októberi Szocialista Forradalomtól - 1920-ig, a polgárháborúnak az intervenció feletti döntő győzelme évéig. Kiállítási osztály III: 1921-től 1945-ig. Kiállítási osztály IV: 1945-től napjainkig.

A kiállítási osztályok fő feladatát a gyűjtőmunka, az állandó, időszakos és vándorkiállítások tematikai terveinek és forgatókönyveinek kidolgozása, vezetők, katalógusok, muzeumi ismertető-k, különféle publikációk készítése képezi. Mind a gyűjteményi osztályokon, mind az itt dolgozó munkatársak is tartanak tárlatvezetéseket, tudományos és népművelő jellegű előadásokat. A kiállítási osztályok dolgozói (a minimális adminisztratív állományt kivéve) valamennyien egyetemi-főiskolai végzettségű történészek.

Tekintve, hogy a kiállítási osztályokon folyó munka módszere, a muzeumi tudományos és népművelő munka összefüggéseinek és sajátosságainak kérdéseiben vallott álláspont és a gyakorlat több vonatkozásban a miénktől eltérő, ezeket kissé közelebbről szükséges tárgyalni.

A történelmi muzeumok alapvető feladatuknak a kiállítások létrehozását és a kiállítások segítségével végzett, ezekre támaszkodó tömegmunkát tartják. E tekintetben - a muzeum alapvető feladatának megítélése szempontjából nincs különbség a kifejezetten a XX. század történetével foglalkozó forradalmi muzeumok vagy az orosz nép teljes történetét átfogó Történelmi Muzeum között.

Ebből a szigorúan érvényesülő alapelvből azonban nem következik a muzeumi tudományos tevékenység tagadása, a tudományos munka szükségességének, lehetőségeinek legkisebb mérvű lebecsülése sem. Ellenkezőleg, a tudományos tevékenység szférája e muzeumokban tágabban értelmezett, mert magában foglalja a kiállítás-alkotás valamennyi mozzanatát is.

A muzeumi tudományos munka különböző formái, és a kiállítások létesítése a tudományos tevékenységnek összetartozó oldalai, amelyeket elsősorban az köt egybe, hogy egyaránt magasfoku felkészültséget, elmélyült, a legapróbb részleteket is nagy szakmai gondnal és igényességgel feltáró elemző-alkotó munkát kívánnak.

A kiállítási feladatok elsőbbségének elve a tapasztalatok szerint nem aka-

dályozza a muzeumi kollektívák és a muzeológusok egyéni tudományos fejlődését (tanulmányok, monográfiák készítését, tudományos fokozatok elnyerését), de feltétlenül orientálja a tudományos érdeklődést, a támaválasztást, a kutatótevékenységet, mégpedig a muzeum alapvető feladatainak irányában. Ez az orientáció biztosítja a tudományos kutatómunkához nélkülözhetetlen stabilitást, pozitív, színvonalas munka esetén hosszú évekre lehetőséget teremt a közösség (a muzeum) és az egyén érdekeinek tartós egybehangolására.

A kiállítási feladatok elsőbbségének elve, a kiállításalkotás tudományos rangja korántsem csupán papíron lefektetett, szépen megfogalmazott „erkölcsi mérce”, amelynek az a funkciója, hogy a muzeológusi hivatástudatot növelje, hanem nagyon is valóságos, az elméleti és a gyakorlati munka színvonalát nagymértékben befolyásoló tényező. Ezt igazolja a történelmi és forradalmi muzeumokban dolgozó tudományos fokozatot elnyert muzeológusok nagy száma is, a muzeumok tudományos kollektívái szerkesztésében megjelenő dokumentum-kötetek, tanulmányok, monográfiák sokasága is. (Az Állami Forradalmi Muzeum osztályvezetői valamennyien kandidátusok, s rajtuk kívül is többen rendelkeznek tudományos fokozattal. A történelmi Muzeum 140 tudományos munkatársa közül 30 kandidátus.)

A meglátogatott muzeumok szembetűnő közös sajátossága volt a Muzeumi Tudományos Tanácsok nálunk kevésbé ismert intenzív tevékenysége is. A Tudományos Tanács sokrétű, a muzeum vezetése felé irányuló tanácsadási, véleményalkotási feladatot lát el. Egyben hathatós támaszt jelent a muzeológusok számára is. Megvitatják és véleményt mondanak a muzeum munkáját meghatározó dokumentumokról, az öt éves és az éves tervekről, főleg a bennük foglalt kiállítási programról és a tudományos munka más feladatairól. Megvitatják - védelem előtt - a kandidátusi dolgozatokat, egyes muzeológiai tanulmányokat, időközönként tudományos ülészeket tartanak és hatásos támogatást nyújtanak a nagyobb jelentőségű kiállítások tématerveinek, illetve forgatókönyveinek elmélyült, alapos elemzésével.

A kiállítások előkészítésének folyamata a szakirodalom, a saját és más muzeumok, levéltárak anyagának lehető legteljesebb tanulmányozásával kezdődik. Ezt követik a kiállítás elvi-szakmai problémáiról, közös elemzést igénylő alapvető kérdésekről lefolytatandó belső viták és megbeszélések. A tematikai terv ezek után készül el.

Ilyen előkészítés után a tématerv a tervezett kiállítás eszmei-politikai mondanivalóját, az adott történelmi téma vagy korszak valamennyi lényeges momentumát is részletesen tárgyalja.

Az elfogadott tématerv alapján indul meg a gyűjtés. Első lépésként az előző fázisban megismert saját és más intézmények birtokában lévő anyag számbavétele történik meg. Ezt követően rajzolódni ki a „fehér foltok”; témák, bemutató történelmi események, kifejtendő, „megjelenítésre váró” társadalmi, gazdasági, kulturális folyamatok, amelyeknek tárgyi, képi, írásos, vagy hangemlékeivel nem rendelkeznek, vagy csak kisszámban, hiányosan, a sokoldalú bemutatás igényét nem kielégítő tartalmi minőségben és mennyiségben.

A gyakorlat szerint ilyen fehér foltokkal, az évtizedek óta működő, hatalmas gyűjteményanyaggal rendelkező muzeumok dolgozóinak is minden nagyszabású kiállítás alkalmával meg kell küzdeniök, mert a kiállításokkal szembeni igény az egyre gazdagabb, sokoldalubb, az egyszer vagy többször feldolgozott témák újszerű bemutatását követeli. Ezeket jól szervezett - szigorúan az adott célra irányuló gyűjtőmunkával számolják fel. A gyűjtés legáltalánosabb formája, alapvető módszere, a „tudományos expedíció”.

A tudományos expedíció egy vagy néhány szorosan összetartozó témára irányuló, elmélyült felkészüléssel előkészített kollektív gyűjtőt. Ezt a gyűjtési módszert az jellemzi, hogy az azonos vagy az érintkező témákon dolgozó muzeológusok csoportja kollektíven készül fel és hajt végre gyűjtési feladatokat, amelyek minden esetben meghatározott kiállítási követelményeket szolgálnak és szorosan a kötött témakörben mozognak.

Az előkészületi tevékenység lényegét az expedíció tervének összeállítása képezi. Ez alkalommal ugyanis a „fehér foltokat” képező témák speciális szempontu tanulmányozása történik. Elsősorban arra keresik a választ, hogy hol, az ország mely területén lehet a keresett téma tárgyi és dokumentációs emlékeit, személyes élményanyagait, visszaemlékezéseket, fontos, eddig tudományosan feldolgozatlan, fel sem tárt adatokat, a témához tartozó, vagy ahhoz közelálló folklór hagyományokat, népművészeti vagy képzőművészeti emlékeket, stb. találni. A terv, miután erre választ ad, számba veszi azokat a még létező vagy már megszűnt intézményeket (utódintézményeket), gazdasági-társadalmi jellegű szervezeteket is, amelyek valószínű terepei, de legalábbis kiindulópontjai lehetnek a gyűjtésnek.

Megjelölik azoknak a tárgyaknak és más jellegű muzeális értékeknek az előre látható körét, amelyek megszerzésére a gyűjtőmunkának irányulni kell. Természetesen tartalmazza az expedíció terve a gyűjtőt várható időtartamát, s a költségkihatásokat.

Az expedíció tervét az igazgató hagyja jóvá, a jelentősebbeket a Tudományos Tanács is megtárgyalja.

Mint fontos sajátosságot emlitem meg, hogy számításba veszik a helyszínen igénybevehető tudományos dolgozók segítségét és az ott mozgósítható társadalmi támogatást, különösképpen a személyes élményekkel, nagy helyismerettel rendelkező veterán harcosokat. Bekapcsolják őket a munkába és magukkal viszik a muzeum néhány rátermett fiatal társadalmi munkását, aktivistáját is.

A muzeumok egybehangzó véleménye szerint - a tudományos expedíció a legjobban előkészíthető és szervezhető, legkomplexebb gyűjtési forma, amelyre mindig első helyen - mint a gyűjtés fő módszerére tekintenek.

A moszkvai Történelmi Muzeum a közelmúltban egészítette ki állandó kiállítását. Az új részleg a XIX. század utolsó éveitől 1917 októberéig, a Nagy Októ-

beri Szocialista Forradalomig terjedő korszakot - Oroszország történetét az imperializmus korában - öleli fel.

Ez megkövetelte, hogy a muzeum gyűjtési tevékenységét a kapitalizmus kibontakozása, az orosz-japán háború, az imperializmus kialakulása, az 1905-ös polgári demokratikus forradalom, a sztolipini reakció, az új forradalmi fellendülés, az I. világháború, stb. vonatkozásában, egy egész történelmi korszak muzeumi ábrázolása érdekében messzemenően kifejlessze.

Növelte a feladat nagyságát, hogy a vázolt időszakot napjainktól, több forradalom, hosszú évekig tartó polgárháború és intervenciók dűlés, két világháború, a társadalom gyorsütemű átalakulása választotta el.

A muzeum tudományos gárdája expedíciókat vezetett Leningrádba, a korábbi fővárosba és máshova az ország olyan területeire, ahol a kifejlődő tőkés ipar központjai és fontosabb objektumai keletkeztek, s ahol - elsősorban Leningrádban, az Uralban, Örményországban, stb. - a banktőke, a fináncoligarchia kialakulása, monopolszervezetek létrejötte, a kapitalizmus oroszországi fejlődése szempontjából különösen nagy szerepet játszó külföldi tőke beáramlása, az ipari termelés technikája és technológiája, a munkaviszonyok alakulása, a munkásosztály és más erők haladó politikai mozgalmi, a tömegek életviszonyai, életmódja, a reakciós politikai mozgalmak anyagi, tárgyi és szellemi, stb. emlékei összegyűjtésének lehetőségei mutatkoztak.

A mezőgazdasági termelés kapitalizmusbeli szervezetét, a mezőgazdaság termelési technikáját, a parasztság életmódját, tudati viszonyait, a falusi osztályküzdelmeket reprodukáló emlékek felkutatására az OSZSZK és Közép-Ázsia területeire vezettek gyűjtő expedíciókat, azokra a területekre, amelyeket egyrészt elkerült a háború, másrészt, ahol a termelés sajátos feltételeiből és profiljából adódóan az említett emléktanyag a legtömegesebben őrződött meg.

A tárgyalt időszak különböző parasztmozgalmainak anyagait speciálisan erre a témára szervezett expedíciók azokban a községekben kutatták, amelyekben a mozgalmak központjai voltak, vagy ahol a népi ellenállás a legtovább tartotta magát, vagy ahol a felkelés ismert, felkutatott nevű harcosainak leszármazottai feltételezhetően ma is élnek.

Az expedíció tudományos színvonalon történő előkészítésének, a kollektív munkának, a helyi hatóságok, ipari, mezőgazdasági üzemek, társadalmi és kulturális szervezetek, s ami különösen fontos, a városi és a falusi lakosság fejlett muzeumi szemléletének, a muzeumügy tiszteletének köszönhetően, a gyűjtés gyakran a legmerészebb reményeket is tulszárnyaló eredményekre vezet.

Ilyen előzmények után érthető, hogy a forgatókönyv összeállításakor nem szenvednek anyagihiányban és hogy az említett időszakról szóló új kiállítás a Történelmi Muzeumban megfelelt a vele szemben támasztott magasfoku követelményeknek.

A leningrádi expedíció során összegyűjtötték a történelmi multu egykori „Putyilov-gyári Nyevszkij” trösztöz tartozó üzemek, öntömühelyek jellegzetes munkaeszközöit, szerszámait, a munkások munkafeltételeihez, életmódjához tartozó eszközöket. (Személyi tulajdonukban volt kézi szerszámokat, személyi felszerelési tárgyakat, termelés-technológiai folyamatait, az egykori műhelyeket ábrázoló fényképfelvételeket és grafikákat, az igazgatóság tagjainak névsorát, jövedelmi viszonyaikat, a gyár munkásai kerestetét tartalmazó dokumentumokat, a tulajdonosok levelezéseit, irodáik, fogadószobáik, lakásaik, nyaralóik tárgyait, fényképalbumokat, stb.)

Az expedíció során szerzett dokumentumok, adatok alapján sikerült rekonstruálniok a pétervári bankszervezetek kiépülésének folyamatát.

Természetesen a gyűjtésnek sok egyéb módszere is ismeretes. Nyilvánvalóan nem minden feladat oldható meg a tudományos expedíciók eszközeivel és nem is mind igényel ilyen bonyolult, nagy erőfeszítést követelő, jelentős anyagi kihatásokkal járó akciót.

A modern hírközlés eszközeivel kutatják fel a nagy események tanuit és jutnak segítségükkel újabb adatok, újabb nevek, a mind szélesebbkörű ismeretszerzés és kapcsolatteremtés révén újabb és újabb visszaemlékezések, tárgyak, stb. birtokába. (A közelmúltban a leningrádi Forradalmi Muzeum valóban a kalandos filmekre jellemző váratlan fordulatokat produkáló - a televíziótól, sajtótól, az uttörő gyerekekig mindenkit igénybevevő - társadalmi ügyé nőtt nyomozás során találta meg valamelyik ázsiai köztársaságban annak a nevezetes páncélcöcsinak Oganjan nevű vezetőjét, amelyen Lenin 1917. április 3-án a Finn pályaudvar előtti téren, - az emigrációból hazatérve a szocialista forradalom győzelmének kihívására hívta fel a munkásokat és katonákat.) A muzeumok dolgozói fáradhatatlanul leveleznek. Intenzív kapcsolatban állnak az ország minden részével, sőt ugyanez az aktivitás tapasztalható a külföldi muzeumokkal, tudományos intézményekkel és magánszemélyekkel való kapcsolatok vonalán is. A már említett leningrádi Forradalmi Muzeumnak a hirosimai muzeum küldött az atomtámadás során szétégett, összepréselődött, és összezsugorodott járműroncsot, ami érthetően nagyhatású darabja a kiállításnak. A Marx-Engels Muzeum (Moszkva) a földkerekség sok-sok pontján élő Marx, Engels rokonokkal, harcostársakkal, azok leszármazottaival van állandó kapcsolatban.

Nemcsak kérnek és kapnak tőlük, hanem rendszeresen küldenek is számukra: fotó- és ceroxmásolatokat, ismertetőket a muzeum birtokában lévő okmányokról, levelekről, a muzeum eredményeiről, kiállításairól, stb. Így érthető, hogy ennyi esztendő múltán még mindig új és új Marx-Engels relikviákat tárnak fel és szereznek meg. Legutóbb Madagaszkárból érkeztek Marxtól származó levelek a muzeumba.

A Lenin Muzeumnak (Moszkva) Lenin egykori koppenhágai lakásából származó butorait a ház tulajdonosa most küldte meg azzal, hogy illő Lenin születésének közelgő 100. évfordulójára készülve, ezeket a Lenin Muzeumba juttatni. Hangsu-

lyozom, hogy ezek csak kiragadott példák annak szemléltetésére, hogy milyen eleven, találékony, sokoldalú munka eredményeképpen gyarapszik a muzeumi gyűjteményállomány.

A tudományos dolgozók agilitása, gyorsasága, a jelen eseményeinek muzeológus szemmel történő felmérése tükröződik abban, hogy a tudomány és a technika világjelentőségű felfedezéseinek és eredményeinek emlékére szinte „rávetik magukat”. Így érthető, hogy például már muzeumi kiállításon láthatók az űrhajózás uttörőinek a kozmoszba vitt, ott használt tárgyai, a korábban Lenin tulajdonában volt Marx fotó, amely már megjárta a világúrt, s számtalan tárgya és dokumentuma mindannak, ami napjainkban is jelentős, de aminek páratlan muzeológiai értékét az évek múlása fogja meghozni.

Kiállítások

A történelmi témájú kiállításoknak ugyanazok a fajtái találhatók meg, mint nálunk. A hosszabb időre készített állandó kiállítások, az egyes alkalmakra összeállított kisebb-nagyobb terjedelmű időszakai és a széleskörben alkalmazott, elsősorban fénykép és dokumentum másolatokkal több, illetőleg sok példányban készített vándorkiállítások.

Az intenzív gyűjtőmunka eredményeként az állandó jellegű kiállításokon a páratlan történelmi értékű tárgyak és dokumentumok és a történelmi tárgyú képzőművészeti alkotások sokasága látható.

A kiállításokat aprólékos tematikai kidolgozottság, a muzeumi bemutatás valamennyi lehetséges eszközének igénybevétele, a komplexitás, a sokoldalú, differenciáltan jelentkező igények kielégítésére való törekvés jellemzi.

Előtérbe állított, központi szerepet kapnak az eredetiség értékével és várásával ható tárgyak, dokumentumok és azok a képzőművészeti alkotások, amelyek az ábrázolt eseményekkel való egyidejűségükkel, korhűségükkel és művészi értékeikkel forrásanyagként kezelendők.

Az ábrázolt téma lényegét, fontosabb összefüggéseit az ezek köré csoportosított egyéb tárgyakkal, dokumentumritkaságokkal (fényképek, plakátok, sajtó és misszilis anyag) térképekre, rajzos grafikákra, modellekre vezetett társadalomstatisztikai adatokkal, összehasonlító terv és tényszámokkal és általában nem hosszú szöveggel teszik érthetővé, szemléletessé, könnyen áttekinthetővé.

A vitrinek, tárlók, tablók és az installáció általánosan használt más eszközei a kiállítások jó részében nem az utolsó évek korszerű típusait képviselik. Emiatt néhol érezhető a kiállítási termek hosszú sorában az installáció egyhanguságából adódó monoton hatás is. Az újabban készült kiállításokon (pl. a Marx-Engels Múzeum) a termek belső építészeti kiképzésének gazdag, de a témához szorosan kapcsolódó, annak alárendelt variációival is segítenek az érdeklődés

fenntartásában.

A valóságos körülmények, a történelmi atmoszféra megteremtésének szándéka az „in situ” gyakori alkalmazására, vagy a tárgyak „in situ”-szerű elhelyezéseinek sokféle változatára vezet. A moszkvai Forradalmi Muzeumban látható a sztálingrádi-csata során nevezetes szerepet betöltő pincefal. Ugyanitt látható a Nagy Honvédő Háború heroizmusát megtestesítő sztálingrádi harcterületnek a „Mamajev Kurgánnak” egy kb. 2.2 méteres darabja. Minden cm²-én vas és acél, egyenruházati maradványok, szovjet és ellenséges fegyverdarabok és csontok; a védők és a betolakodók földi maradványai, egy világtörténelmet formáló háború iszonyatos emlékei, egy nagy nép hősiességének és önfeláldozásának agyba és szivbe markoló szimbólumai.

A leningrádi Várostarténeti Muzeumban a város ostroma idején létesített óvóhelyek egyikét építették a kiállításba. A leningrádi Forradalmi Muzeum - tekintve, hogy ennek jelenlegi épületében dolgozott Lenin 1917. április 3. és július 5-e között, - szervesen építette a kiállításba Lenin dolgozószobáját, tárgyaló termét, az erkélyt. Itt látható Kalinyin dolgozószobája és a Putyilov gyári műhelyrészlet, benne az esztergapad is, amelyen Kalinyin dolgozott.

Ugyanezen szempontokat követve törekszenek a vitrinek és tárlók sokaságával kialakított zárt formák feloldására, a tárgyaknak a valóságos helyzetüket tükröző funkciószerű elhelyezésére. A Történelmi Muzeumban az I. világháború fegyvereinek, katonai tárgyainak újszerű elrendezésével szinte 2-3 méteres helyen is „arconalat” sikerült teremteniök. A szemben álló hatalmak fegyvereit nem vitrinekbe helyezték el, hanem egymással szembe, „tüzelésre készen”, az eredeti tuskésdrótos spanyol lovasok mögött. A kb. 1 1/2 méteres „senki földjén” a falon a háborús áldozatok, az egyszerű emberek millióinak értelmetlen haláláról adnak számot, ettől jobbra és balra a szembenéző fegyverek mögött a falon és a vitrinekben hadikitüntetések halomba szórva, leleplező fotók a háborún megzadagodott tőkések és a háború nyomoruságát szenvedő néptömegek életviszonyairól, világos grafikonok mindkét tábor uralkodó osztályainak háborús nyereségéről.

Tárgyak és fényképek, melyek a hadviselő felek lakosságának nélkülözéseit, elkeseredését, a háborúval történő szembefordulását, az „ellenséges” frontkatonák barátkozását szemléltetik, stb.

Magával ragadó a Nagy Honvédő Háború győztes befejezését ábrázoló kompozíció (Forradalmi Muzeum - Moszkva). Középen a híres Vucsetics-emlékmű katona alakja - jobbjaiban az összetört horogkeresztben nyugvó kard - balkarján gyermekalak, mögötte és mellette két oldalon szovjet hadizászlók, előtte földre dobva náci lobogók, fegyverek és sisakok.

A szigorúan tudományos igénnyel alkotott kiállításokat - bármilyen témáról is legyen szó - látványosan és izgalmasan, a nézőre gyakorolt sokféle hatásra, benyomásra törekvően rendezik. E tekintetben nincs lényeges különbség a korábban, vagy az újonnan rendezettek között.

Ez a magyarázata a képzőművészeti alkotások gyakori alkalmazásának is. Nem ritkán a terem közepén elhelyezett szobor vagy a főfalán lévő festmény adja meg az ott bemutatott témakomplexus megértéséhez (és átérzéséhez is) a szükséges első optimális benyomásokat.

Az izgalmas, lebilincselő élmények kiváltását szolgálják a nagyméretű történelmi diorámák is, amelyek sok tekintetben elevenebbek az itthon alkalmazotknál. E diorámákat hang, fény és mozgáshatásokkal kombináltan szerkesztik. A csoportos látogatók előtt függönnyel vagy gombnyomásra szétfutó tablókkal eltakart nagyméretű diorámák tárulnak fel a tárlatvezető kapcsolására. Zenei és szöveges aláfestéssel, világító festékek és reflektorok hatására mozgásba jövő háttéren, megelevenednek az események. Különösen nagyhatású dioráma mutatja be az 1905-os polgári demokratikus forradalom kiemelkedő ütközetét a presznai barrikád harcot és a Téli Palota 1917. október 25-i ostromát. A hang és fényhatás, valamint a légmozgás következtében megelevenedik a színtér; zászlók lobognak, tüzek égnek, füstfelhő száll a magasba, ropognak a fegyverek, és a nézők előtt - s hozzátehetem, nemcsak a fiatalok előtt - érdekfeszítő, izgalmas, örömteli élményt adóan játszódnak le a nép forradalmának legnevezetesebb eseményei.

Történtek kísérletek a diorámák és az in situ kombinált alkalmazására. Ilyen pl. a sztálingrádi - már említett sarokház, az un. Pavlov ház pincefala mögé elhelyezett - az ostromlott várost ábrázoló panorámiás kép, amelyen a már ismerttetett módszerekkel az égő város sok színű tüze ég, füst gomolyog, légi bombák repeszeli zugnak, s a csata zaja tölti be a termet.

Másfajta megoldást és kombinációt képviselnek az öt éves tervek reprezentatívabb alkotásait bemutató diorámák. Előtérben a körbejárható lapos dobogóra helyezett, a XVI. pártkongresszusnak ajándékozott első hazai gyártású traktor, mögötte több méter magas és széles képen a Magyitogorszki Kohászati Kombinát panorámája. A panorámához mintegy szervesen hozzátartozva, annak előtérbe helyezett részeként, egy olvasztó egység mozgó modellje áll. Hasonló megoldásban készültek a Dnyeperi Vizierőmű és a Kuznyeckei Szénmedence diorámái. S körülöttük az előtérben, jobb és baloldalt rajzos, színes elektromos összefoglaló táblák, villanó térképek, nagyméretű pannók és fotók foglalják össze a szocialista iparosítás új és új eredményeit, időszakról-időszakra haladva. A látványosságra törekvés problémáinál maradván külön megemlítem a Borogyinói Emlékmúzeumot, amelyet önálló intézményként egy erre a célra épített emeletes, henger alakú - belül többszintes körbefutó galériával és az azokhoz vezető nyitott spirális lépcsőfeljáróval, földszinti pihenővel rendelkező modern épületben helyezték el.

A kiállítás alapvető tárgyi anyaga F. A. Rubo orosz festőművész 1910-1912 között készített „Borogyinói csata” című monumentális körképe.

A látogatót a földszinti térben az 1812-es Honvédő Háború orosz és francia fegyverei (ágyuk, kézi lőfegyverek, kardok, szuronyok), egyenruhák, a borogyinói ütközet előzményeit és a harc kiemelkedő résztvevőit, katonai vezetőket és partizánokat megörökítő festmények és szobrok fogadják.

Az első emeleti galérián a festő életét, művészi fejlődését bemutató, illetve érzékeltető dokumentumok és a mű keletkezését és történetét (rongálódását, restaurálását, stb.) tárgyaló adatok, vázlatok láthatók. A következő szinten tárul a látogatók elé a körkép, de nem önmagában, hanem diorámaként kiképezve, ennek „háttérére” gyanánt, de oly módon, hogy a fő látnivaló maga a festmény – amely a látogató lábai előtt kezdődő kb. 5-6 méteres mélységű harci tereppel, s az azokon elhelyezett tárgyakkal, alakokkal, maga is dimenzionálissá válik. A terepen felépített objektumok; futóárkok, kalyibák, melyekben még tűz parázslík, ágyugolyó becsapódások, melyek nyomán füstfelhőbe borulva dőlnek romba a házak, és pusztító tüzek támadnak rchamozó rajvonalak, elevennek tűnő alakokkal, (amelyek folytatódnak - belenőnek a festménybe) felfokozzák a gigantikus csatajelenet-ábrázolás élményhatását, annak egyes elemeit, mintegy megfogható, tapintható közelségbe hozzák. A diorámás megoldás nem tompítja, hanem bővíti a kép által keletkezett vizuális élményt.

A kiállítást a kijárat oldalán a háború további menetét, a napoleoni seregek teljes szétzúllását és vereségét ábrázoló dokumentációk és festmények zárják le.

A meglátogatott muzeumok többségében filmvetítő terem is van. Itt a nyilvános filmszínházakban nem forgalmazott dokumentumfilmek láthatók, általában óránkénti vetítéssel. A leningrádi Forradalmi Muzeumban a város ostromával, védelmével, a lakosság háborús erőfeszítéseivel és áldozataival, a felszabadító hadműveletekkel és az újjáépítéssel foglalkozó megrázó erejű dokumentumfilmek láthatók. A Lenin Muzeumban Leninről készített dokumentumfilmet (eredeti hanganyaggal) mutattak be.

Mozaikok a népművelő munka köréből

A muzeumok szervezeti felépítésénél szó esett a nálunk ismeretlen „tömegmunka osztályok”-ról.

Az ezeken az osztályokon dolgozó munkatársak valamennyien egyetemet vagy főiskolát végzett történészek. Feladatuk a muzeum tömegkapcsolatainak kifejlesztése, a sokoldalú népművelő munka fejlesztése, szervezése és lebonyolítása. Tevékenységük méreteire a különböző muzeumok tömegmunka osztályainak létszáma is jellemző. A Történelmi Muzeumban 22, az Állami Forradalmi Muzeumban 20, az Októberi Forradalom Muzeumban 14 munkatárs dolgozik ezeken az osztályokon. Munkájuk egyrészt a muzeumon belül, másrészt a területen: üzemekben, intézményekben, iskolákban, tömegszervezetekben folyó rendezvények szervezésére és lebonyolítására irányul. A muzeumokban folyó népművelő munka elsősorban az állandó és az időszakos kiállítások látogatásának szervezését és levezetését, a tárlatvezetési igények kielégítését célozza. A kiállításlátogatás több formáját szervezik. Tekintve, hogy az állandó kiállítások a termek hosszú során keresztül mutatják be a forradalmi munkásmozgalom történetét, a kezdeti időszakotól a Szovjetunió történetének, vagy a világ forradalmi mozgalmainak jelenkori esemé-

nyéig, előtérbe helyezik a tematikus jellegű (csak néhány terem egyszeri megtekintésére irányuló) kiállítás látogatást és tárlatvezetést. Ez az elv leginkább a tanulócsoporthoz muzeumi kirándulásainak megszervezésénél érvényesül. A csoportok egyik teremből a másikba haladva szorosan követik egymást, köztük egyéni látogatók sokasága, kik egy-egy dioráma vagy működő modellegység megtekintésére, melyeket a tárlatvezetők kezelnek, csatlakoznak a csoportokhoz.

A történelmi muzeumokban és más muzeumokban is, évenként megrendezik a „nyitott ajtók napját”, amikor nemcsak a kiállítási termeket, hanem a raktárakat is látogathatják. Jól bevált gyakorlat lett a „harcosok napjának”, a „kolhozparasztok napjának”, stb. muzeumi szervezése. E napokon a katonákhoz, ill. a falusi dolgozók érdeklődéséhez közelálló témájú időszakos kiállítások is láthatók, olyan előadásokat és filmvetítéseket tartanak, beszélgetéseket szerveznek, melyek elsősorban számukra érdekesek.

Kedvelt formája a muzeumi tömegmunkának a szakköri tevékenység is. Az Állami Forradalmi Muzeumban mintegy 500-an tevékenykednek a „Fiatal Kommunista Iskolája” elnevezésű kb. 20 szakkörben. Más szakkörök ugyanitt a „Komszomolista Propagandák” elnevezéssel működnek és az ifjúsági mozgalom nevelőmunkáját segítik. A muzeum falai között dolgozik a „Fiatal Történészek Klubja” is.

A Történelmi Muzeumban a régészeti, művészettörténeti, képzőművész és különböző történeti eseményeket tanulmányozó szakkörök működnek.

A tagság igényeinek és a szakköri céloknak megfelelően kidolgozott éves tematikai tervek szerint zajlik a szakköri élet. Havonként 2-3 alkalommal tartanak összejöveteleket. A programban előadások, kirándulások, látogatások, vitadélutánok, találkozók nevezetesen történelmi események résztvevőivel, a természet, a tudomány, a honvédelem, a kultúra és a művészet, a sport képviselőivel szerepelnek.

A szakköri munkát neves szakemberek segítik. Külön termek állnak rendelkezésükre, munkáik eredményeit időközönként kiállításokon tárják a közönség elé, a legjobb szakköri alkotásokból országos, és esetenként külföldön is bemutatott kiállításokat szerveznek. A szakköri fiatalok közül az arra érdemeseket, a tudományos expedíció tagjai közé választják. Ezek résztvesznek a muzeológus kollektívák gyűjtő utjain. A muzeumban „felnövekvő” fiatalok közül többen a középiskola elvégzése után laboránsként a muzeumban kapnak állást és este végzik az egyetem és főiskola megfelelő tagozatát, s később mint muzeológusok művelik hivatalos szinten azokat a tudományokat, melyek rejtelseibe a szakköri foglalkozások során pillantottak be, s melyeket ott választottak élethivatásukká.

A szakkörökkel összefüggésben még egy sajátos, nagyon értékes csoporttevékenységről kell említést tenni, a veteránok tanácsáról, mely az Októberi Forradalom Muzeumban (Leningrád) működik. A tanácsban a forradalmi munkásmozgalom több mint 500 idős harcosa tevékenykedik. A muzeum külön helyiséget biztosított számukra, munkatervüket a muzeum elé tűzött feladatokkal és célokkal összhang-

ban készítik és mind a gyűjtés, mind a tudományos feldolgozás és publikálás, valamint a tömegmunka segítése tekintetében hatásos támogatói a muzeumnak, amely leginkább rájuk támaszkodva tud a hivatásos állomány létszámviszonyaiból adódó lehetőségeket meghaladó feladatokat is elvégezni. (230-an vesznek részt közülük a forradalmi hagyományok gyűjtésében és mint érdekességet említem meg, a veterán tanács keretében működő 120 tagu kórust, mely nemcsak Leningrádban szerepel, hanem az ország távoli tájain is, mert művészi teljesítményei miatt országszerte ismert együttes lett.)

Belső - a muzeumokban folyó - népművelés formái és módszerei ezzel korántsem kimerítettek. Szemináriumokat szerveztek és vezettek pedagógusok számára, amelyekben a muzeumok profiljából adódó különböző történelmi, filozófiai témák szerepeltek. Nevezetes történelmi évfordulók alkalmából ünnepi esteket tartanak, melyekre ünnepélyes külsőségek között viszik be az évfordulóval kapcsolatos legértékesebb történelmi ereklyéket. Uttörő ünnepségek, avatások, csoportgyűlések, történelmi és vallástörténelmi témájú őrsi foglalkozások, történelmi társasjátékok, üzemi, mezőgazdasági dolgozók, értelmiségiek összejöveteleinek, kommunista brigádok találkozóinak sokasága zajlik le a muzeumokban.

Bár a kép még megközelítőleg sem teljes, az elmondottak is bizonyítják, hogy a muzeumok eleven életet élő, nagyforgalmu intézmények, népművelő „nagyüzemek”, ahol a látogatási idő minden órájában új és új nagylétszámú csoportok és egyéni látogatók tömegei érkeznek és távoznak.

A muzeum épületén kívüli népművelő munka formái hasonlóan sokszínűek és változatosak. Kulturpaloták, iskolák, ipari és mezőgazdasági üzemek, szakszervezeti székházak, laktanyák, uttörő és komszomol táborok, tisztiklubok, kulturparkok és kiránduló hajók, a tömegek legváltozatosabb művelődési és szórakozó helyei szolgálnak e tevékenység színteréül. A szakszervezetekkel, a komszomollal, katonai szervekkel, stb. közös rendezésben vándorkiállításokat, ünnepségeket, rejtvényműsorokat, kirándulásokat szerveznek. Ezek a dolgozók és a tanulóifjúság sokezres tömegeit mozgatják meg, teszik fogékonyá új ismeretek megszerzésére, a muzeumi értékek élvezetére, a muzeumok kincsei iránti rendszeres, mind intenzívebb érdeklődésre.

A szovjet történelmi, forradalmi muzeumok beható tanulmányozása heteket, méginkább hónapokat igényel. A rendelkezésre állt néhány nap tapasztalatai is - köszönet érte a vendéglátók sokszor késő estébe nyuló fáradozásainak - hatáson segíthetnek bennünket számos, lényeges szakmai kérdés megoldásában.

Verő Gábor

A LENGYEL MUZEUMOK NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNYEINEK NEMHÁNY TANULSÁGA

Ugy látszik, hogy az utóbbi évek az európai néprajzi muzeológiában a számadás, az összegezés igényét hozták magukkal. Ludvik Kunz, Die Ethnographischen Museen der mittel- und osteuropäischen Staaten. Brno 1958. csak a legjelentősebb nagy gyűjteményekkel foglalkozik, ebben a magyar muzeumok bemutatása meglehetősen hiányos. Sokkal teljesebbek és jobban használhatók azok az összefoglalások, melyek valamely ország minden néprajzi gyűjteményét bemutatják és így általános áttekintést adnak. Ezek közül számunkra különösen fontos Mihajlov-szkaja, A.I. - Ravikovic, D.A.: Etnograficeszkije kollekcii v muzejah SzSzsZR. Moszkva 1964, mely a nagymultu és hatalmas anyaggal rendelkező szovjet néprajzi gyűjteményeket köztársaságokként ismerteti. Ez éppenugy a Moszkvában 1964. augusztusában megrendezett VII. Nemzetközi Antropológiai és Néprajzi Kongresszus tájékoztatására jelent meg (ismertetését l. Ethnographia LXXVI/1965/, 280-281), mint Balassa I. - Szolnok L.: Ethnographische Sammlungen der Museen in Ungarn. Budapest 1964. c. összefoglalása.

Más ilyen jellegű külföldi összefoglalásokat most nem említve, különös örömmel vettem kezembe Maria Znamierowska-Prüfferowa: Ethnographic Museum Collections in Poland, mely a lengyel néprajz központi folyóiratában a Lud-ban, annak jubileumi 50. kötetében, 1966-ban, Wrocławban jelent meg. A lengyel néprajzi muzeológia legavatottabb képviselőjének összeállítása nagyon jó áttekintést ad a lengyel muzeumok helyzetéről, fejlődéséről, hiányosságairól és ismerteti a legfontosabb forrásokat is. Már régebbi idő óta figyelemmel kísérem a lengyel néprajzi muzeumok és gyűjtemények munkáját (vö. Ethnographia LXIV/1953/, 414-417; Muzeumi Híradó 1954. évf. 157-176; Ethnographia LXVI/1955/, 578-586, stb), de ez a munka és az itt adott bibliográfia minden eddiginél jobb áttekintésre nyújt lehetőséget, bár a szerző a legtöbb esetben megelégszik felsorolással, adatait nem összegezi, ezt azonban éppen a magyar néprajzi muzeológia eredményeivel összevetve érdemes elvégezni.

A lengyelek a szabadtéri néprajzi muzeumok kérdésében lényegesen előbbre vannak mint mi, pedig az ilyen irányú munka lényegében csak az utóbbi tíz esztendőben indult meg nagyobb lendülettel. Összesen 13 ilyen gyűjteményt, muzeumot tartanak nyilván Lengyelországban. Ezek közül hatban csak 1-2 építmény található, kettőben 3-4, ugyancsak kettőben az épületek száma 5-9, míg háromban tizen felül van.

Nagyon érdekes a földrajzi elosztásuk. Többségük a keleti országrészben, annak is inkább a déli felében helyezkedik el, csupán kettőt találunk Gdansk környékén, a tengerpart közelében. Ennek magyarázata elsősorban az, hogy az említett területen a faépítkezés az uralkodó és annak átszállítása és újra való felépítése jelenti a legkisebb problémát (vö. Czechowiczowa, N.Z.: dziejów Skanzenu w Polsce. Musealnictwo. 1957. 10-28 pp).

A legrégebbi szabadtéri muzeum Olsztynben található és mint az Olsztyni Ma-

zur Muzeum egyik osztálya működik. 1909-ben Królewiecben alapították és csak 1938-ban került át a mai helyére. Összesen 13 építmény van benne, melyek csaknem kivétel nélkül a faépítkezés jeles emlékei. Sikerült hozzájuk ugyanarról a helyről a teljes berendezést is megszerezni. A butorok száma: 157 db (L. Klonowski, F.: Park etnograficzny w Olsztynk. Olsztyn. 1958).

A Népi Építészet Muzeuma Sanok-Olchowce-ben ugyancsak 13 épülettel rendelkezik. 1958-ban alapították. Van benne egy ortodox templom a XVII. századból, egy fa kápolna a XIX. századból, két kisebb parasztház, malom és a hozzátartozó molnárház, egy XVIII. századi magtár stb. A muzeumban három tudományos munkatárs dolgozik, akik a környék népi műemlékeinek felmérésében és védelmében ugyancsak jelentős munkát végeznek. Ebben a muzeumban archivális és ikonográfiai anyagot is gyűjtenek.

A Zubrzyca Góra-i Szabadtéri Muzeum-ot 1955-ben alapították és jelenleg 12 épületet találni benne. Ezek közül említést érdemel egy falusi udvarház, parasztházak és a hozzájuk tartozó kisebb-nagyobb gazdasági épületek, melyekben összesen 368 tárgyat helyeztek el.

A Nowgorodi Szabadtéri Muzeum-ban eddig 7 épületet állítottak fel. Anyagának gyűjtését már 1949-ben megkezdték, de csak 1963-ban nyílt meg. Egyik parasztháza a XVIII-XIX. század fordulójáról származik, egy magtára a XVIII. századból, ezeket 150 tárggyal rendezték be. Van egy szél- és taposómalma, egy régi kapu, egy jellegzetes méhes 81 tárggyal.

A többi szabadtéri muzeum működése most van kibontakozóban. Ezenkívül, ahol erre lehetőség kínálkozik a helyszínen természetes környezetükben hagynak meg házakat, esetleg egész falurészeket. Ilyen szabadtéri muzeumként kezelt néprajzi rezervátum Koscieliska faluban, Nowy Targ-járásban, a Krakkói-kerületben található.

E rövid áttekintésből is az látszik, hogy a lengyelek nagy lendülettel fogtak a szabadtéri muzeumok szervezéséhez. Különösebb terv nem látszik ebben a munkában, inkább a helyi lehetőségek szabják meg az egyes létesítmények megszületését. Ez az oka annak, hogy a legnagyobb szabadtéri muzeumok nem valamelyik nagy város közelébe kerültek, hanem oda, ahol az objektumok nagyobb száma, jellegzetessége, könnyebb megszerezhetősége lehetővé tette egy-egy gyűjtemény létrehozását. A lengyelek nem törekednek egy nagy, teljes szabadtéri néprajzi muzeum létrehozására, hanem megelégednek több kisebb alapításával, mely tényben világos kifejezésre jut a lengyel kulturális decentralizáció. (Vö. még Zawistowicz-Adamska, K.: Park Etnograficzny-Muzeum pod otwartym niebem. Lodzkie Studia Etnograficzne I/1959/, 7-19).

Lengyelország területén - a fenti szabadtéri muzeumokat nem számítva - az önálló néprajzi muzeumok, a tájmuzeumokban működő néprajzi osztályok, kisebb gyűjtemények száma 91 (ez csak hozzávetőleges adat, mert más szám derül ki Znamierowska-Prüfferowa fentebb idézett összefoglalásából, mint az általa közölt

térképről, az egyes muzeumok tárgyalásából, és más forrásokból). Ezzel szemben nálunk 64 a néprajzi gyűjtemények száma, mégha a legkisebbeket és a most alakuló vagy akadozva működő falumuzeumokat nem is számítjuk (az összehasonlító magyar adatokat Balassa I.-Szolnoky L. fentebb idézett munkájából veszem, mely az 1964. éveleji állapotokat tükrözi, általában ebből az évből származnak a lengyel adatok is).

A lengyel néprajzi muzeumok szervezete és megoszlása egészen más, mint nálunk. Erős, de történeti gyökerű decentralizáltság érződik abban, hogy több olyan muzeumuk van, mely az ország egész területén gyűjthet néprajzi tárgyakat.

A muzeum neve	Tudományos dolgozók	Tárgyak
Állami Néprajzi Muzeum, Varsó	16	37660
Néprajzi Muzeum, Krakkó	14	28671
Régészeti és Néprajzi Muzeum, Lodz	9	11202
Nemzeti Muz.Néprajzi Oszt., Poznan	3	4312
Néprajzi Muzeum, Toruń (halászat)	11	8044
Összesen	53	89889

A gyakorlatban azonban az a helyzet, hogy elsősorban a varsói és a krakkói muzeum gyűjt az egész országban néprajzi tárgyakat, míg a többiek környékükön, de természetesen nem utasítanak vissza olyan gyűjteményeket, melyek Lengyelország valamely más vidékéről származnak. Annak, hogy az ország egész területén több muzeum is gyűjthet vannak bizonyos előnyei, többek között az, hogy a tárgyak egymást kiegészítik, a kutatók felkészültségének és érdeklődésének megfelelően. Ez azonban csak olyan nagy területen valósítható meg, mint Lengyelország, ilyenféle megoldásnak nálunk nem sok értelme lenne.

Számunkra sokkal inkább elgondolkoztatandó a toruńi muzeum, melyet 1946-ban alapítottak újra és 1949-ben vált önállóvá. Az egész ország területén gyűjti a halászáti anyagot és így az legteljesebb egész Lengyelországban. Kiváló munkája tudományos kiadványain és kiállításain egyaránt lemérhető. Ezen nekünk is érdemes elgondolkoznunk és elképzelhető, hogy egy-egy vidéki muzeum az egész országra kiterjedően foglalkozzék valamely téma tárgyi gyűjtésével és feldolgozásával. Így pl. miért ne lehetne Baján vagy Szolnokon olyan gyűjtemény és kiállítás, mely valamennyi vizünk halászatát bemutatja, Szegeden a paprikát, Egerben a szőlőt, Debrecenben a pásztorkodást, máshol a gyümölcstermelést, kétfestőket lehetne országosan gyűjteni és kiállítani. Ezzel nemcsak a budapesti Néprajzi Muzeum egyre szétágazóbb munkáját lehetne alátámasztani és ugyanakkor tehermentesíteni, hanem lehetőség kínálkoznék arra, hogy a vidéki muzeumok nagyobb igénnyel dolgozzanak fel témákat. Bár e kérdés megvalósításának kétségtelesenül vannak szervezeti, pénzügyi nehézségei, de mégis érdemes lenne éppen a lengyel és más példák világánál megvizsgálni.

A lengyel néprajzi gyűjtemények decentralizáltsága nyilvánul meg abban is, hogy az ország határán kívüli tárgyakat elvben több muzeum is gyűjtheti, illetve tarthatja állományában. Ezek jelenleg a következők:

Állami Néprajzi Muzeum, Varsó	11400	tárgy
Néprajzi Muzeum, Krakkó	12550	tárgy
Nemzeti Muzeum Néprajzi Osztálya, Poznan	1116	tárgy
Pabiniçi Tájmúzeum	169	tárgy
Nyugat-Pomorjai Muzeum, Szczeçin	200	tárgy
Bochniai Muzeum	384	tárgy
<u>Összesen</u>	<u>25819</u>	<u>tárgy</u>

A gyakorlat azonban ismét csak azt bizonyítja, hogy Lengyelországnak két nagy néprajzi muzeuma van. A krakkói az évszázadok alatt kialakult nagy kulturális központban, míg a varsói az ország fővárosának egyre növekvő tudományos és kulturális súlyát bizonyítja. Ez a megoldás, ami nálunk az országon kívüli tárgyak vonatkozásában kialakult sokkal jobb. Egy muzeumban összpontosítva az ilyen anyagot a szakember ellátást sokkal jobban lehet biztosítani. A határon kívüli anyagunk mennyiségével kapcsolatban (36928 tárgy) nincs okunk szégyenkezni, az egyes gyűjtemények pedig elismerten világhírnévre tettek szert.

Közelebbről megnézve a kérdést kétségtelen az, hogy a lengyel muzeumok néprajzi szakemberekkel jobban vannak ellátva, mint nálunk. A 91 gyűjteményben ugyanis 124 etnografus dolgozik, akiknek ugyan nem ismerem pontosan a szakképzettségét, de az arány sokkal jobb, mint nálunk, ahol a mi 64 gyűjteményünkben 68 néprajzi muzeológust találunk (vö. Muzeumi Közlemények 1964. évf. 4:60). A különbség akkor válik különösen élessé, ha bizonyos más körülményeket is figyelembe veszünk.

A lengyeleknél ugyanis a muzeológusokon kívül a népművelés kérdéseivel a nagy muzeumokban külön osztályok, a kisebbekben egyes megbízottak foglalkoznak. Így a kisebb vidéki muzeumokban 10 olyan munkaerőt találunk, akiknek alapfeladatuk a néprajzi népművelés. Ez összefügg azzal az egyre szélesebben kibontakozó mozgalommal, melynek jelszava: „A muzeumok a kultúra egyetemei”. A népművelők bekapcsolása kétségtelenül sok feladattól mentesíti a néprajzi muzeológusokat is és ebből az is következne, hogy tudományos gyűjtő és feldolgozó munkában nagyobbak az eredményeik. A lengyel néprajztudomány komoly sikereket ért el a felszabadulás után, de azt nem tudom pontosan megállapítani, hogy mennyi ebből a muzeológusok érdeme és mennyi írható az Anyagi Kultúra Intézetében és annak fiókjaiban dolgozó 22 kutató számlájára, illetve a 8 egyetemi tanszéken működők, mennyit végeztek el. Mindenesetre annyit megállapíthatunk, hogy kb. 200 főre tehető Lengyelországban a hivatásos néprajzkutatók száma és ez arányban is áll tudományos teljesítményükkel.

Nem ilyen jó a helyzet a néprajzi tárgyak gyűjtése területén. Ennek termé-

szetesen az is az oka, hogy a háboru pusztitása a muzeumokban lényegesen nagyobb volt mint nálunk és különösen sok néprajzi tárgy esett áldozatul. Mindezt figyelembevöve is úgy látszik, mintha a gyűjtés csak az utóbbi időben lendülne fel:

Év	Lengyelország	Magyarország
1955	112000	219059
1958	115000	
1960		264089
1964	177196	325693

Természetesen ezek csak rideg számok és nem láthatom, hogy milyen tartalom, milyen gyűjtési elv huzódik meg mögöttük, annyi azonban mégis kétségtelen, hogy a lengyeleknél az egy muzeológusra eső néprajzi tárgyak száma lényegesen alacsonyabb, mint nálunk. Ha ehhez még azt is hozzászámítjuk, hogy a területük háromszorosa hazánknak, akkor a magyar néprajzi muzeológusok tárgy-gyűjtő eredményei, legalább is számszerűen, lényegesen magasabbak.

Nem szerencsés a lengyelországi gyűjteményekben a néprajzi anyag eloszlása. Különösen jól látszik ez akkor, ha a magyar adatokkal vetjük össze a fentebb említett 1964. eleji adatok alapján:

Darabszám a gyűjteményekben	Lengyel Népköztársaság		Magyar Népköztársaság	
	Muzeumok száma	%	Muzeumok száma	%
200-ig	22	24	1	1,5
200 - 1000	41	45	15	23,5
1000 - 2000	11	12	16	25
2000 - 5000	9	10	20	31
5000 - 10000	5	5,5	8	12,5
10000 felett	3	3,5	4	6,5
Összesen	91	100	64	100

Ez a kimutatás nagyon sok mindent elárul, amit eddig a lengyel muzeológiai irodalom sem vetett fel ilyen élesen. A helyzet ugyanis az, hogy az ezer tárgynál kisebb gyűjtemények, hacsak egészükben nem egy kis szakterületet ölelnek fel, sem tudományos feldolgozásra, sem átfogóbb kiállítások rendezésére nem alkalmasak. Márpedig a lengyel néprajzi muzeumok és gyűjtemények 69 %-a, szemben a magyar 25 %-al ebbe a kategóriába tartozik. A lengyeleknél, csupán 31 % az életképes gyűjtemények száma, míg nálunk 75 %. A 2000 tárgyon felüli néprajzi

gyűjtemények száma nálunk (48) még ténylegesen is nagyobb, mint a háromszoros területen, háromszoros lakosság között, kétszerannyi muzeológussal dolgozó lengyeleknél (28). Ez náluk olyan hiányosság, melyen fokozott gyűjtőtevékenységgel minden bizonnyal segíteni fognak. Ha mi a fenti eredményeket jónak tartjuk is, de mégis csak arra törekedünk, hogy azt a 25 %-ot is eltüntessük és a muzeumainkban az alapos körültekintéssel gyűjtött, pontos adatokkal ellátott tárgyak száma minél magasabb legyen.

E rövid összehasonlítás arról győzhet meg bennünket, hogy a lengyelek a szabadtéri muzeumok területén jobban állanak, szakemberrel való ellátottságuk is magasabbfoku, mint a mi muzeumainkban. Kétségtelen, hogy a népművelő munkában, annak feltételeit és eredményeit tekintve sokat tanulhatunk tőlük. De ami a tárgyak számát, a gyűjtés intenzitását illeti kétségtelenül mi vagyunk előnyben még akkor is, ha saját magunk ezzel nem mindig vagyunk megelégedve.

Balassa Iván

MUZEUMOK ÉS EMBEREK[†]

Hozzászólásom talán túllépi e sajtóvita kereteit. Mondanivalóm ugyanis nemcsak az új Modern Művészeti Muzeumra vonatkozik - amelyet én egyébként Páris szívébe, a Vásárcsarnok, vagy az Orsay pályaudvar helyére tennék, - de szeretnék általában szólni a muzeumokról és azoknak a közönséggel való kapcsolatáról is.

Első, általános jellegű megjegyzésem: muzeumainkban úgy látszik inkább a képekért nyugtalanodnak s sokkal kevesebbet törődnek azokkal, akiknek kiállítják őket. Ugy tűnik, mintha a befeléforduló művészetrájangás elhomályosítaná muzeológusainkban a felebarátaink iránti szeretetet.

I. A muzeum társadalmi szerepe

Franciaországban a plasztikus művészetek ismerete fényűzés-számba megy, azok élvezete csak egyes beavatottak számára van fenntartva.

[†] A Les Lettres Francaises c. folyóirat vitát indított arról, hogy milyen legyen az ideális modern művészeti muzeum. Művészeti írók, muzeumi szakemberek, műgyűjtők, képkereskedők mondták el a lap hasábjain észrevételeiket, javaslatukat. Az ankét befejezését képezi Georges Elgozy cikke, amelyben a szerző nemcsak a szorosán vett témát, de a francia muzeumok és emberek kapcsolatát is érinti. A vita a lap 1966. júniusi számában jelent meg. A cikk nem mond számunkra sok újat, de rávilágít arra, hogy kapitalista viszonyok mellett is problémát jelent a művészeti muzeumban a mélyebb tartalmu ismeretterjesztés. (Szerk.)

A muzeum szerepe nem korlátozódhat az emberiség műalkotásainak összegyűjtésére, védelmére, megőrzésére s a lehető legmegfelelőbbben történő fenntartására. Feladata ezen kívül - s talán még parancsolóbb módon - e művek legteljesebb mértékű megismertetése, megértetése és megkedveltetése.

Ha egy muzeum potenciális értéke az általa őrzött kincsek mennyiségével és minőségével áll arányban, reális értéke - azaz kulturális és társadalmi hasznossága - látogatóinak számában jut kifejezésre.

A raktározott műtárgyak mennyiségével arányban fokozni kell a rendszeres osztályozási és kiállítási tevékenységet. Állandó, módszeres tevékenység szükséges, hogy a muzeum egyes korszakokon belül rendszerbe foglalja legösszefüggőbb alapanyagát. A látogatónak már az első pillanatban fel kell ismernie a muzeum belső rendszerének logikáját, ugyanakkor sejtenie kell azt a fejlődés közelebbi szakaszaira vonatkozóan is.

A nehézségek a kiállított és beletárolt tárgyak mennyiségének arányában növekszenek; arra kell törekedni, hogy a „jó” és „kevésbé jó” egymás mellé állítása ne zavarja a felvilágosult amatőrök látásmódját s ne rontsa meg a muzeumlátogatók izlését.

A veszély, amelyre Vlamincck mutatott rá, egyáltalában nem képzelt: „A muzeumok látogatása elkorcsosítja az izlést, mint ahogy a papok látogatása a hit elvesztéséhez vezet.” A túltelítettség pontot nagyon nehéz meghatározni s még inkább komplikált a helyét megjelölni: a mértéktelen bőség és a túlzott felhigulás között foglal helyet.

Hivatását a muzeum akkor tölti be maradéktalanul, ha megteremti az Ember és Művészet kapcsolatát. Ezt a feladatát pedig a reklámozás módszerei nélkül nem tudja teljesíteni. Minthogy „az Istennek is szüksége van a harangokra”, miért éppen a művészet mondana le róluk? A harangok bizony még nem is nagyon elegendők, mert korunk muzeológusai hajlamosak arra, hogy az elmélkedést többre becsüljék a tömegeknél, a személyes kutatást a tényleges buzgóságnál, s a konzerválást a kiállításnál. Pedig ahhoz, hogy egy muzeum teljes mértékben betöltse nevelői, alkotói és szórakoztató szerepét, ki kell végre lépnie a „nagy temető” pihenőhelyéből s harcba kell indulnia azoknak a tömegeknek meghódítására, melyekhez ő is tartozik.

Franciaország ezer muzeumának jelenlegi látogatói közül csak igen alacsony szám képviseli a helyi lakosságot. Ezért a propaganda törekvéseket a nagyközönségre kell irányítani. Csak az egész nemzetre kiterjedő propaganda képes arra, hogy feltárja a nemzet művészi tőkét.

A legszebb muzeumnak is bele kell törődnie abba, hogy - mint egy aperitifmárkának - reklámot kell csinálnia.

Semmi olyan varázslat nem létezik, amely egy ország polgárait rá tudná

venni arra, hogy nap mint nap muzeumokat látogasson. Franciaország ismer és alkalmaz ugyan e célból egy formulát, amely több évtizede hatástalan. Ez a recept a szokványosságnak és a maradiságnak keveréke. Csak a makacsul és módszeresen alkalmazott kezdeményezések kelhetnek fel a tömegek széles rétegeiben ellenállhatatlan érdeklődési hullámot a plasztikus művészetek iránt.

II. Sajtó, rádió és televízió

A propagandának különösen azokat a szerveket kell felhasználni, melyek a nagyközönséggel állandó kapcsolatban állnak: a napi- és hetilapokat, folyóiratokat. A női lapok rendkívüli népszerűségét nem szabad figyelmen kívül hagyni, hiszen sokkal közkezdveltebbek, mint a speciális művészeti ujságok és füzetek.

A lapok szövegei legyenek mindenki számára érthetőek, a szöveg élénkítését műtárgyak fotói szolgálják.

A szerkesztők szívesen alkalmazzák a szokástól eltérő, ámulatba-ejtő stílist, ha inkább a rajongásra, mint a tanulásra éhes olvasók figyelmét akarják lekötöni. Ezért szükséges, hogy a szokványos, az avatatlanokat már az első pillanatban elcsüggesztő szaknyelvet élő, színes nyelvre ültessék át.

A nagy festők élettörténete éppen olyan izés osemege a vasárnapi lapok olvasói számára, mint a filmsztároké. A legutolsó Van Gogh kiállítás sohasem tapasztal és azóta sem megismétlődő hatalmas sikere nem abban rejlik-e, hogy a festő élete már előre felkeltette a nézők kíváncsiságát?

A muzeumok vétel és ajándékozások útján történő gyarapodása, továbbá a festők százéves jubileuma alkalmával rendezett kiállítások kapjanak mindig nagy nyilvánosságot a sajtóban. A külföldi muzeumok - különösen a Metropolitan Múzeum - hasonló esetekben világméretű propagandát indít, s ez a módszer a látogatók özönét hozza be a muzeumokba. A USA legkisebb muzeumai is állandóan tájékoztatják a sajtót a muzeumuk belső életével kapcsolatos eseményekről. Semmi ehhez hasonlót nem tapasztalhatunk a mi nemzetinek nevezett muzeumainknál.

A hagyatékok, adományozások nyilvánossághozatalát is biztosítani kellene a sajtóban. A hagyatékok fontosságához mértén, megfelelő külsőségek és beszéd kíséretében lezajló hivatalos ünnepség szentesíthetne minden jelentős adományozást.

Franciaországban a műpártolás - ritka kivétellel - eléggé mostoha bánásmódban részesül. Mecénásaink legfeljebb egy-egy hivatalos köszönetet kapnak, de azt is hat hónappal vagy egy évvel az adományozás után. Pedig minden hála - s az államé is ilyen kellene, hogy legyen - nem más mint „eljövendő újabb jótéteményekre való várakozás". Kell, hogy a műpártolás csodálatot, elismerést, sőt versengést is keltsen. A tények elhallgatása megöli az adakozás szellemét, a nyilvánossághozatal viszont kibontakoztatja azt. Ünnepeljük a műpártolást,

azután ne beszéljünk többé róla.

A rádió és televízió állandó ingyenes propagandaeszközül szolgálhatna arra, hogy feltárjuk a művészetek világát mindazok előtt, akik nem ismerik, illetve félreismerik. A televízió műsorába folyamatosan kellene művészeti kisfilmek vetítését beiktatni. Csak a televízió képes arra, hogy a franciák figyelmét művészeti örökségükre felhívja.

Mintegy ötven esztendeje annak, hogy a XX. század megújulása Páriszt választotta menedékhelyül. Mielőtt ügyetlenségünk folytán innen végleg kiüznénk, meg kellene oldani, hogy filmekben megörökítsék annak felelőseit, eseményeit, s lényeges tanubizonyosságait. Mindeddig e téren szinte semmi sem történt.

A muzeumi kiadványok kitűnően szolgálhatnák azt a feladatot, hogy a műtárgyakat megszerettség s értelmét a közönséggel megértessék, ha magyarázó szövegek nem lennének olyan kétségbeejtően szakszerűek. Pedig ezeknek a füzeteknek is ugyanaz a célja, mint magának a művészetnek: tanítani és felüdülést hozni. Két egyáltalán nem összeférhetetlen dolog!

III. A „nemzeti” nevelésről

„Látni ugyanugy meg kell tanítani az embert, mint olvasni” mondotta Paul Éluard.

Méltatlan egy civilizált nemzethez, hogy a középfoku oktatásból hiányzik a műtárgyismeret és a plasztikus művészetek történetét felölelő tárgya. Minden történelemkönyvet úgy kellene módosítani, hogy a főbb fejezetek a művészettörténettel is foglalkozzanak. Ennek tanítása azonban nem mentheti fel a tanulót a remekművek állandó megtekintésétől, a kettő csak együtt képzelhető el.

A művészet, amely egyszerre oka és okozata a kulturának, a történelem szerkesztésének, sőt legemberibb tényezője, mert képes arra, hogy az embert sorsa felől megnyugtassa. Ajánlatosabb lenne tehát inkább a művészetek, mint a háborúk történetét tanítani. Becsüljük többre az emberi alkotások történetét az ember-telen pusztításokénál.

IV. A muzeumok jó és rossz oldalai

Napjaink közönsége – különösen Párizs – csak azután jut el a muzeumokba, miután idejének s energiájának nagy részét munkájának és a közlekedésnek áldozta. A műtárgyak bemutatásának éppen ezért olyannak kell lennie, hogy az egyhangúság s a „kilométerek unalma” után is hatni és tetszeni tudjon.

A gyűjtemények „szellemellenesek” állítja Valéry. Valóban azok, ha mód-szertelenül, szellemtelenül s izlés nélkül gyűjtik össze őket. Az így talált

anyag csak azoknak jó, akik végignézik a muzeumot, de nem látnak a tárgyakból semmit.

A bemutatott anyag tálalása olyan legyen, hogy ne adjon okot félreértésre, kerülje a nehézségeket s ne okozzon a látogatónak idővesztést. Már belépéskor fogadja a látogatót világos és általános tervrajz az épületben való tájékozódáshoz. A termek, folyosók, lépcsőházak, vitrinek gondosan számozottak legyenek, illetőleg terelő-jelzések irányítsák a forgalmat. Szükszavu, világos, magyarázó táblácskák jó kiindulási pontul szolgálhatnak s segíthetik a közönségnek a kiállítás megtekintését.

Gondoskodni kell a termekben kényelmes ülőbutorok elhelyezéséről. Ezek azért is kellemes pihenést biztosítanak a látogatóknak, mert ugyanakkor folytathatják a képek szemlélését.

Kávézók felállításával, ingyenes kamarazenekoncertek rendezésével növelhetnék a muzeumok látogatottságát. Az ilyen attrakcióknak köszönhetik a new-yorki, washingtoni és chicagói muzeumok, hogy az amerikai élet szerves részeivé váltak.

Ha a muzeumokban rövid étkezésekre lehetőséget biztosítanak, ez még újabb látogatókat vonzana a muzeumokba. Kevés költséggel megoldható lenne az is, hogy a termekben zenét halljon a közönség (korunk zenéjét a Modern Muzeumban, s klasszikust a régi művészeti muzeumokban). A képműkiállítások programját gyakrabban kellene változtatni.

A galériák mellett olvasó- és zenetermeket kelle létesíteni s filmtárakban művészeti filmeket vetíteni (Alain Resnais Guernica-ját időszakonként még mindig vetítik a new-yorki Modern Muzeumban).

Az elektronika korszakában a muzeumok nem hasonlíthatnak többé labirintusokhoz, butorraktárhoz, és temetőkhöz. Meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy az ifjúság és a dolgozók nagy többsége számára a muzeumok csupán a koncertvátorok nagy családja számára fenntartott kriptákat jelentsék.

V. Belépőjegyek

Számos külföldi muzeum már eltörölte a belépőjegyeket, míg mások egyes napokon bevezették a muzeumok ingyenes látogatását. Ugyanakkor azonban a nyitási és zárási időpontot a lakosság munkaidejének megfelelően kell módosítani.

Az állam jövedelmének jó részét, kb harmadát közvetett adóztatással - lotó, alkohol, dohány - szedi be. Nem helyénvaló azonban a polgárok minden kategóriájával megfizettetni a jogot, hogy a művészeti örökségüket megsejmelhessék. Egyébként is ez az összeg eléggé kis hasznot hoz, viszont antidemokratikus akadálya a muzeumok fejlődésének.

Emlékezzünk csak Portieznek a forradalmi napták III. évének gyümölcsöző havában mondott szavaira: „A kormány befektetései a művészetek támogatására magas kamatot hoznak.”

Természetesen sajnálatos körülmény lenne, ha az államnak le kellene mondenia azokról a pénzforrásokról, amelyek hozzájárulnak a muzeumok részbeni fenntartásához s a nemzeti vagyon növeléséhez. De ez a muzeumok fenntartására fordított összegnek csak egytizedét adja. A külföldiektől, vagy a tehetősebb polgároktól szedett bevételt kellene felemelni.

Felháborító, hogy az iskolások, gimnazisták, egyetemi hallgatók, munkások, kulturházak s látogató csoportok tagjai és az anyagilag kevésbé tehetősek ne kaphassanak ingyenes belépési lehetőséget Franciaország muzeumaiba minden nap.

Kié a muzeum, ha nem a nemzet egészéé? És leginkább azoké, akiknek ezen kívül semmi másuk sincs!

VI. Időszaki kiállítások

Az időszaki kiállításokon tolongnak a látogatók, az állandó kiállításokkal viszont elégedetlenek. Fel kell ujítani azokat a témákat, melyekből időszaki kiállítások rendezhetők. Igen, de hol? A Grand Palais még nincs berendezve; ideje volna tehát a probléma ideális megoldására a Luxembourg Muzeumot visszaszerezni.

Sao Paolóban Cézanne egyetlen művét 1948-ban az egész város örömmámorban fogadta. Fanfárok hangjai mellett, nagy pompával helyezték el a Modern Művészeti Muzeumban annak a személynek jelenlétében, aki azt honfitársainak adományozta.

A hónap műtárgyának - persze más jellegű, de nem kevésbé hatásos - gyakorlata az Egyesült Államokban mintegy 30 éve van érvényben. Nem kellene ezt Párisban is meghonosítani? A témaválasztás legyen időszerű, s a tárgy tanulmányozását a sajtó is különböző változatokban vegye programjába.

Ne feledjük, hogy az állam hálája a rádió és a televízió által aláfestve ajándékozási hullámot idézhet elő, ami mindig hajlamos az alszerénység fényében kibontakozni.

VII. Muzeumi vezetések

Művészeti gyűjteményeink megismertetésére számos ingyenes előadást kellene szervezni a muzeumokban és azokon kívül is. Különösen az ifjúságot kell bevonni az ilyen programokba, hisz őket sokkal inkább izgatja a film dinamizmusa, mint jelenkori muzeumaink statikája.

A muzeumoknak állandó kapcsolatot kell létesíteni az iskolákkal, gimnáziumokkal és az egyetemekkel: muzeumi vezetéseket kell rendezni számukra, fel kell keltetni a fiatalok érdeklődését, képzeletét és érzékenységét.

Sajnos azonban a „szakemberek” bevezető szövege gyakran teljesen érdektelen, ha éppen nem nevetséges. Persze a dialógusok is sokkal érdekesebbek lennének, mint a monológok.

Sajnálatos, hogy a „világon a legtöbb ostobaságot” egy muzeumi festmény hallja, de még szomorubb az, hogy azt a látogatók is hallják!

Mindezek ellenére mégis azt kell mondani, hogy a muzeumi vezetések - ha kis létszámú csoportoknak rendezik őket, észszerű magyarázatok kíséretében - az iskolák számára szervezett speciális programokhoz hasonlóan szükségesek ahhoz, hogy jelentős mértékben kiterjesszék a muzeumok nevelő munkáját.

Nem túl gyakran, s nem is nagyon szorosán, de mégis teremtődtek kapcsolatok egyes muzeumok és az oktatási intézmények között, ezzel ellentétben a dolgozók tábora és a nemzeti muzeumok közötti kapcsolatot nem sikerült kiépíteni. Az ilyen együttműködés csak a Szovjetunióban, Svédországban és osztrák területen létezik.

Arból a feltételezésből kiindulva, hogy a muzeumok az embert szolgálják, a „szabadidő korszakának” hajnalán még oly sokat lehetne beszélni róluk...

Georges Elgozy

WOSINSKY MÓR ÉS A SZEKSZÁRDI MUZEUM

Wosinsky Mórt kevesen és kevésbé ismerik hazájában ahhoz viszonyítva, hogy ki is volt valójában, milyen úrt töltött be a magyar régészeti kutatás területén és mekkora szerepe volt abban, hogy a világ tudósainak, történészeinek figyelme egyre nagyobb érdeklődéssel fordult és fordul ma is a magyarországi régészeti kutatások eredményei felé.

A Tolna megyei muzeumok igazgatósága 1965-ben magyar és német nyelvű kiállítási tájékoztatóval, 1966-ban „A szekszárdi muzeum hetven éve” című broszura megjelentetésével, végül a muzeum épületének a Wosinsky tervezte eredeti külsőbe történt visszavarázsolásával adózott a muzeumalapítás 70. évfordulójának és Wosinsky emlékének.

Ki volt Wosinsky Mór?

A lengyel nép 1830-ban kirobbant forradalmának leveretése után, 1831 őszének egyik ködös hajnalán, menekülő fiatal lengyel szabadságharcos lépi át a lengyel-osztrákmagyar határt. A lengyel hazafi neve: **W o s i n s k y I s t v á n**, Foglalkozására nézve gyógyszerész. Pestre érve, hamarosan állást kap, majd beiratkozik a pesti egyetem orvosi fakultására. Az 1848 márciusának forradalmi napjai már a történelmi nevezetességű mezővároskában: az ősi Tolnán találják Wosinsky Istvánt, mint sebész, szemész és szülész szakorvost. A lengyel haza elbukott szabadságharcának bujdosója most önként belép a magyar honvéd hadseregbe. Mint katonai főorvos, a tolnai nemzetőrökkel vonul hadba. Amikor pedig második hazája is Lengyelország gyászos sorsára jut, visszatérve Tolnára, folytatja orvosi működését. Megnősül, a házasságból öt gyermek születik, köztük Móric 1854-ben. Tolnáról származik tehát a szekszárdi muzeum megalapítója és felvirágoztatója, **W o s i n s k y M ó r**, a kétszeres szabadságharcos apa gyermeke.

Az igazság kedvéért meg kell azonban jegyeznünk, hogy a szekszárdi muzeum létrehozásának első terve fél évszázaddal megelőzte Wosinsky nagy művét. Ugyanis még Wosinsky Mór születése előtt 7 évvel, 1847-ben készült el az első muzeum-alaprajz. Nem különálló muzeumépület terveként ugyan, hanem egy, a jelenlegi muzeumpalota alakjához hasonló épülettömb egyik szárnyaként, mely a mai Várköz-től északra eső telken épült volna fel. Kivitelezésére azonban nem kerülhetett sor; a magyar szabadságharc viharai elseperték a szép tervet. Nagy fontosságú mozzanat lett volna pedig ez a korai muzeumalapítás Tolna megye, illetőleg Szekszárd város művelődéstörténetében, hiszen általában az ország muzeumai csak a múlt század 70-es, 90-es éveit között létesültek.

A muzeumalapítási vágy azonban továbbra is élt Szekszárdon. A város egyik népiskolájának 1885-ben megjelent alaprajzában „MUZEUM” feliratu helyiség is szerepel.

Végül a szekszárdi muzeum megalapítása két nagy férfiú: Wosinsky Mór lengyeli plébános és Apponyi Sándor lengyeli földbirtokos nevéhez fűződik.

Wosinsky, mint fiatal lelkész, 1881-ben kerül az Apponyi család kegyurasága alá tartozó lengyeli plébánia élére. Az ottani kastélyban megismerkedett a nagyműveltségű főúr országos hírnévű könyvtárával és képzőművészeti gyűjteményével. Itt alkalma nyílt külföldi és hazai történeti és régészeti művek tanulmányozására is.

Wosinsky Mór, diákévei alatt, egy ideig régi pénzek gyűjtésében talált örömet. Ifjukora azonban egyéb vonzalmat még nem árult el a régészet iránt. Lengyel volt tehát az az állomás, mely fordulópontot jelentett érdeklődésében, további munkásságában, életében. Apponyi Sándor anyagi támogatása mellett megásatta a lengyeli „Sánc” nevű őskori, főleg koraréz kori (lengyeli kult.) telep helyet és temetőt, személyesen is felkereste a világhírné külföldi lelőhelyeket

és muzeumokat, egész sorát tárta fel megyénkben a különböző koru régészeti lelőhelyeknek. Munkája eredményeiről időnkint tudományos kiadványokban és népszerű előadásokban számolt be.

A régészettudomány terén elért eredményeire felfigyelt a tudós világ. Néhány esztendő leforgása alatt olyan jelentős mennyiségű és értékű régészeti anyagot hozott felszínre, hogy elérkezettnek látta az időt egy Tolna megyei muzeum létrehozására. Apponyinál ebben a törekvésében is megértésre és támogatásra talált. Az első leletek még a Nemzeti Muzeumot, Apponyi kis muzeumát és Wosinsky Mór saját gyűjteményét gyarapították, idővel azonban a lengyeli kastély termei és a plébánia szűknek bizonyultak az egyre szaporodó történeti kincsanyag befogadására.

Wosinsky Mórt lengyeli, závodi és apari állomásai után, 1894-től már a szekszárdi plébánia élén találjuk. Ez a tény újabb lendületet adott muzeumalapítási tervének keresztülviteléhez. A kutatásai nyomán világszerte ismertté vált lelőhelyek régészeti anyagát, mintegy ötezer tárgyat, 1895-ben felajánlotta a megyének muzeumalapítás céljára. Példáját követte Apponyi Sándor, aki a lengyeli kastély gyűjteményének átengedésével csatlakozott Wosinsky kezdeményezéséhez. A Törvényhatósági Bizottság közgyűlése a felajánlást elfogadta. A régészeti gyűjtemény a szekszárdi gimnázium új épületének üresen álló termeiben nyert elhelyezést. Wosinsky a muzeumot rövid idő alatt természettudományi, néprajzi és iparművészeti osztályokkal bővítette. 1897-ben megszerkesztették a muzeumi szabályrendeletet. A muzeum igazgatójává a főispán Wosinsky Mórt nevezte ki. Vannak adataink, hogy a muzeumot már 1898-ban is látogatták, az ünnepélyes megnyitásra azonban 1899. június 4-én került sor. A gimnázium 8. termet engedett át a muzeum számára.

A neo-reneszánsz stílusban épült, egyemeletes muzeumi palota helyét a város délkeleti szélén, a még beépítetlen legelőterületen jelölték ki. 1900-ban lerakták a muzeum alapjait, s a muzeum 1901 nyarán - Wosinsky madoccai c. apát-tá történt kinevezése évében - már megkezdhette a gimnázium épületéből való átköltözködést.

Az új épület 11 teremből, levéltárból, könyvtárból, irodából és szolgálati lakásból állt. Érdekes, hogy raktárakról a rendelkezésünkre álló építési és berendezési adatok nem szólnak ebből az időből. Muzeumunk kapui 1902-ben tárultak fel a muzeumlátogató közönség előtt. A közgyűjtemény elsősorban régészeti jelleggel bírt. Maga a palota a vármegye tulajdona, fenntartásáról is a megye gondoskodik, az alapító okirat szerint. Az építkezés költségeinek oroszlánrészét azonban az állam vállalta.

Az első évek látogatottságáról szóló adatok elvesztek. Wosinsky halálának évében 1907-ben 7.325 fő volt a muzeum látogatóinak száma. A muzeum csak szerdai és vasárnapi napokon volt nyitva. Összehasonlításképpen megjegyezzük, hogy 1963-ban, hetenkénti 6 félnapos nyitvatartás mellett 16.000-en, 1965-ben pedig, ugyanannyi teljes napos (8 órás) nyitvatartással 20.000-en látogatták muzeumunkat.

A muzeum - akkori hivatalos nevén Tolnavármegyei Muzeum - kiállításokon kívül ismeretterjesztő előadásokkal is bekapcsolódott a népművelő munkába. Wosinsky a muzeum nagytermében tartotta előadásait. Ilyen alkalmakkor diavetítést is alkalmazott. Az előadások azonban nem jártak a kívánt sikerrel. Előfordult, hogy érdektelenség miatt az előadást el kellett halasztania. A munkások számára a munkásgimnáziumban tartott előadások azonban mindig népesek voltak.

A Tolnavármegyei Közművelődési Egyesület 1913-ból származó Évkönyvéből többek között arról értesülünk, hogy az egyesület Muzeumi Szakosztállyal és külön Ismeretterjesztő Szakosztállyal is rendelkezik.

Wosinsky Mór elsősorban régész. Tudományos munkái közül több korszakalkotó jelentőséggel bír. Ő hívta fel elsőnek a figyelmet a megye területén kimutatható őskori kulturák és Közékelet, valamint Délelő-Európa hasonló fokú műveltségei közötti kapcsolatok meglétére. Értékes munkája a bronzkori mészbetétes edényművesség technikájának ismertetése, valamint „Tolna vármegye története” című, kétkötetes régészeti munkája.

Mint egyházi személy, Biblia-kutatással is foglalkozott, és elsősorban itt is mint tudós nyult a kérdéshez. Bejárta a bibliai történetek színhelyét; utjáról „Keleti út” című munkájában számol be. Félig vallási, félig természettudományos és történeti vonatkozású felolvasásaiban fejti ki álláspontját. Ilyen tárgyú felolvasásai voltak: A jégkorszak és a vizözön, Babilónia, Assiria és a Biblia, stb.

Wosinsky Mór 1895-ben részt vett a Zichy-féle középázsiai expedícióban; Tiflisz, Baku, Bokhara és Szamarkand voltak főbb állomásai. A tervezett ásatásokra nem sikerült engedélyt szereznie, de azért nem maradt Kelet világának egyszerű szemlélője. Értékes naplója és egyéb utijegyzetei azonban sajnos nem maradtak ránk, nem vészték át a második világháborút.

Wosinsky Mór, mint korának nagyműveltségű polihistora, muzeumalapításával, ősrégészeti vonatkozású felfedezéseivel, a hazai és külföldi tudós gárdával kiépített tudományos és személyes kapcsolataival nemzetközi tekintélyt szerzett a magyar muzeológia számára. Méltán nyerte el több külföldi tudományos intézmény elismerését és kitüntetését, valamint saját hazája tudományos köreinek megbecsülését. Utóbbinak beszédes jele tiszteletbeli akadémiai tagsága, valamint az a tény, hogy 1901-ben a Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőjévé nevezik ki. 61 vidéki muzeum tartozott ekkor felügyelete alá. Kitüntetés volt ez a magas megbízatás nemcsak Wosinsky és muzeuma, hanem Szekszárd város számára is.

Wosinsky Mórt férfikora és hatalmas fizikuma teljében, tudományos alkotó képessége csúcán életének 53. évében érte a halál. Korai távozása nagy veszteség mind a magyar, mind az egyetemes régészettudomány számára. Hivatásának teljesítése közben, a muzeum fütetlen előadói termében szerezte végzetes betegségét, az akkor még nehezen gyógyítható tüdőgyulladást.

Idézzük itt a nagy alkotó utolsó irását. Pénzügyi döntést igénylő okirat ez, Vas megyének a Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőjéhez, Wosinsky Mórhoz benyújtott 1907. évi költségvetése. Wosinsky súlyos betegen vezeti rá intézkedését. Idézzük befejező, alig olvasható sorait: „Bocsánat a kuszált irás, négy nap óta 41 fokos láz gyötör, influenzával, csak nehezen támolyogtam az asztalhoz. Egy hét múlva talán munkaképes leszek. Szekszárd, II.19. Wosinsky Mór.”

E sorok papírravetése után harmadnapon már ravatalán feküdt, az ország egyik legértékesebb közgyűjteményét s a tudományos eredmények sorát hagyva örökölni.

Hallgassuk meg most, mit mondanak Wosinskyról, a régészről magyar tudós társai:

Dr. Alföldi András egyetemi tanár:

A magyar régész tudósok között világviszonylatban is a legelőkelőbb helyet foglalja el Wosinsky, akinek pedig igen sok megnevezéssel kellett küzdenie. Egymaga kutatta át a történelem előtti idők adataira vonatkozóan egész Tolna vármegyét. Kivételes tehetségével és energiájával külföldön is olyan elismert szaktudóssá művelte ki magát, hogy honi műveltségünknek nemcsak erős pilléreket emelt, hanem az elmúlt nemzedékek prehisztórikus eredményei között az övéi bizonyultak a legmaradandóbbaknak.

Dr. Tompa Ferenc egyetemi magántanár megemlékezése:

Wosinsky tudós volt a szó szoros értelmében és magánszorgalomból olyan óriási tudásra tett szert, hogy annak révén szoros összeköttetésbe léphetett a világ legnagyobb történelemtudósaival. Wosinsky a magyar tudományos világ nagy értéke. Lengyeli munkássága mérföldkő az egyetemes tudományosságban. A különböző óskori provinciáknak olyan anyagát ismertette, amire egyetlen magyar kutató sem tudott, vagy nem mert vállalkozni.

Megismertük Wosinskyt, mint európai hírű tudóst. Kiséreljük meg, ha lehetséges, közelebbről megismerni őt, mint embert, a reá vonatkozó írásos emlékek: a kortársaktól származó nyilatkozatok nyomán:

Haugh Béla feljegyzése 1907-ből: „Dolgozott a közért, a közművelődés érdekében, de arra nem ért rá, hogy magáért is tegyen valamit. Ő maga nem kért soha semmit. De ha hozzá fordultak, mindent elkövetett, hogy segítsen s ezért nem számított hálára.”

Kacsokovszky 1908-ból kelt megemlékezése: „Sokszor megesett, hogy egész héten át a káplánra bizta a plébánosi teendőket, ő meg a megyének hol ezen, hol azon a részén kutatott.” Többek között ez is kihívta egyházi felettesei rosszallását.

Haugh Béla által megírt életrajzában olvassuk: Hajlithatatlan vasakarattal haladt célja felé. „Évenként elment ugyan szabadságra, de ott is dolgozott. Sohasem pihent, szinte érezte, hogy élete terjedelme szűkre van szabva.” „A hajnal pirja sokszor ott lepte íróasztalánál. Háztartását puritánság, egyszerűség jellemezte, de embertársaiért mindent elkövetett. Ember volt a szó legnemesebb értelmében. Ahogy Bitter Illés írja róla 1908-ban: „Emberek embere volt.” A pénznek nem volt előtte értéke, ha arról volt szó, hogy másokon pénzzel segítsen.

Szabadságharcos atyjától örökölt hazafias érzületét többek között elárulja az az emlékbeszéd, melyet 1903-ban, II. Rákóczi Ferenc fejedelem sírja felett mondott Konstantinápolyban. Idézzünk szavaiból: „Eljöttünk ide, hogy jóvátegyűk elődeink mulasztásait, hogy annak fejére, kit magyar törvény tett hontalanná, későn bár, de megbánással, mély kegyelettel tegyűk a babért. Hogy most is, midőn ezt tenni akadunk, idegenbe kell a nagy halott sírjához zarándokolnunk, mély bánatot okoz nekünk, melyet csak a remény enyhít, hogy végre is sikerülni fog szent osontjait magyar földön örök nyugalomra helyeznünk.”

Ez volt Wosinsky Mór, mint tudós és mint ember. Mégis voltak néki is elenségei. A protestáns felekezettel amiatt nehezteltek rá, amiért vitatta, hogy a Styrum-Limburg féle simontornyai alapítványból protestáns szegény és árva gyermekek is részesülhetnek. Egyházi felettesei pedig többek között nem bocsátották meg néki, hogy megakadályozta a pécsi püspöknek Szekszárdon tervezett gyászmiséjét, Erzsébet királynő meggyilkolása alkalmából. (T. i. saját maga tartotta azt meg.)

Az adómentességet élvező állami tisztviselői kar haragját pedig azért zúdította magára, mivel őket is megadóztatta, hirdetve az egyenlő jogok egyenlő kötelességek elvét. Ezért kapta az „erőszakos pap” jelzést kortársaitól.

Megdöbbenő, hogy egyházi felettesei halála után sem engesztelődtek ki irányában. Egy 1907. március 2-án keltezett újságcikk többek között az alábbiakat írja erről: „Wosinsky Mór temetésén ott volt mindenki, aki csak ott lehetett. E vármegyéből is számosan. Csak Pécs nem becsülte meg a mi nagy halottunkat. Nem a nemes város, mely koszorút küldött sírjára. Csak a Káptalan nem volt ott”.

Mi halálával és kegyelettel emlékezünk meg halálának 60. évfordulója küszöbén a muzeumalapító W o s i n s k y M ó r r ó l, aki kortársai és tudós társai vallomása szerint tudósok tudósa, emberek embere volt.

Mészáros Gyula

E szám munkatársai:

- K o v á c s I s t v á n, a Muzeumi Főosztály osztályveze-
tője,
- K i s s Á k o s, az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője,
- K i s d é g i n é, K i r i m i I r é n, a Magyar Nemzeti
Galéria munka-
társa,
- H u s z á r L a j o s, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa,
- É r i I s t v á n, a Veszprém megyei Muzeumi szervezet i-
gazgatója,
- B á l i n t A l a j o s, a Csongrád megyei Muzeumi szer-
vezet igazgatója,
- S c h l a g e r K á r o l y n é, a Központi Muzeumi Tech-
nológiai Csoport munka-
társa,
- B r e n d e l G u s z t á v n é, főrestaurátor,
- V e r ő G á b o r, a Muzeumi Főosztály főelőadója,
- B a l a s s a I v á n, a Mezőgazdasági Múzeum osztályve-
zetője,
- M é s z á r o s G y u l a: a szekszárdi Balogh Ádám Múze-
um igazgatója.

